

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Katedra politológie

Political Science Forum

Politologické fórum

Political Science Forum: Aims of the Journal

Political Science Forum is a semi-annual, international, scientific and peer-reviewed journal published by the Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia. It covers broad range of topics in political science, international relations, philosophy and social sciences. The journal is aimed to be read by the scholars in respective fields as well as its students and broader public. Periodicity of the journal is twice a year, in June and December.

Politologické fórum: Ciele časopisu

Politologické fórum je polročne vydávaný medzinárodný vedecký a recenzovaný časopis vydávaný Trenčianskou univerzitou Alexandra Dubčeka v Trenčíne. Pokrýva široký okruh tém z oblasti politických vied, medzinárodných vzťahov, filozofie a sociálnych vied. Časopis je určený odborníkom v daných vedných odboroch, ako aj študentom a širšej verejnosti. Časopis vychádza v júni a v decembri.

Editor-in-chief / Hlavný redaktor: Karol Janas, Alexander Dubček University of Trenčín (TnUAD), Slovakia

General Editor / Výkonný redaktor: Marián Bušša, TnUAD, Slovakia

Editorial Board / Redakčná rada:

Oliver Andonov, MIT University Skopje, Macedonia; **Irena Bačlija**, University of Ljubljana, Slovenia; **Elena Delgadová**, TnUAD, Slovakia; **Miro Haček**, University of Ljubljana, Slovenia; **Petr Just**, Metropolitan University Prague, Czechia; **Peter Juza**, The University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava; **Rastislav Kazanský**, Matej Bel University, Slovakia; **Rudolf Kucharčík** EUBA, Slovakia; **Ginés Marco**, Catholic University of Valencia, Spain; **Miquel Àngel Oltra Albiach**, University of Valencia, Spain; **Rastislav Rosinský**, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **David Schriffel**, Austrian Academy of Sciences, Austria; **Antonín Staněk**, Palacký University Olomouc, Czechia; **Pavol Tišliar**, Comenius University in Bratislava, Slovakia; **Dubravka Valić Nedeljković**, University of Novi SAD, Serbia; **Adriana Vasiľková**, Matej Bel University, Slovakia; **Katerina Veljanovska**, MIT University Skopje, Macedonia; **Jaroslav Vencálek**, University of Prešov, Slovakia; **Luisa Vicedo**, Catholic University of Valencia, Spain; **Pablo Vidal**, Catholic University of Valencia, Spain; **Štefan Volner**, TnUAD, Slovakia.

Publisher / Vydáva: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, verejnoprávna inštitúcia zriadená zákonom. IČO: 311 180 259.

Adresa redakcie: Katedra politológie TnUAD, Študentská 2, 91101 Trenčín

E-mail: politologicke.forum@tnuni.sk

E. č. MK: EV 4567/12

ISSN 1338-6859 (tlačené vydanie) ISSN 2729-8949 (online)

© TnUAD, Trenčín. Časopis je bezplatný, vychádza dva krát do roka 30. júna a 31. decembra.

Contents / Obsah

STUDIES / ŠTÚDIE:

Karol JANAS
PRÍPAD OKRESNÉHO NÁČELNÍKA IMRICH A ČERŇANSKÉHO 4

Jan HÁJEK
**APLIKACE MODELU VOLEB DRUHÉHO ŘÁDU NA ČESKOU
REGIONÁLNÍ DIMENZI BĚHEM LET 2000-2020 19**

Marián BUŠŠA – Pavol STRUHÁR
**FUTBALOVÉ ZÁPASY MEDZI SLOVENSKOM A MAĎARSKOM Z
HĽADISKA SPRÁVANIA SA DIVÁKOV 57**

Jozef HRDLIČKA
**HLAVNÉ CHARAKTERISTIKY RIEŠENIA MAĎARSKEJ OTÁZKY NA
SLOVENSKU V ROKOCH 1945-48 71**

Ľudmila LIPKOVÁ
**MIESTO MEDZINÁRODNEJ MIGRÁCIE V PROCESOCH GLOBALIZÁCIE
..... 85**

Ondřej HYNEK – František FROLÍK
**TRANSISTRIA: STUDENT' KNOWLEDGE OF CONTEMPORARY
GEO POLITICS 98**

Štefan VOLNER
**ZÁKLADNÉ SMERY A DETERMINANTY DIVERZIFIKÁCIE ĽUDSTVA V
SÚČASNOM SVETE 117**

DISCUSSION / DISKUSIE:

Matej MINDÁR
**ZÁVERY EURÓPSKEJ RADY K RUSKEJ INVÁZII NA UKRAJINE POČAS
FRANCÚZSKEHO PREDSEDNÍCTVA V RADE EÚ 133**

Studies

PRÍPAD OKRESNÉHO NÁČELNÍKA IMRICH A ČERŇANSKÉHO¹

THE CASE OF DISTRICT CHIEF IMRICH ČERŇANSKÝ

Karol JANAS²

Abstract: Považská Bystrica was an important industrial centre of Slovakia in the years before and during the World War II. This was due to the relocation of important armaments companies from Bratislava and Brno to the municipality. Together with these companies moved to the municipality highly qualified workers of German and Czech nationality. Peaceful coexistence of nationalities was disrupted after the establishment of the Slovak Republic in March 1939. Slovak radicals from the Hlinka Guard together with German radicals brought to the municipality ethnic and racial intolerance. They took part in the impoverishment and subsequent deportation of Jewish fellow citizens as well as in the repression against the resistance participants and later the Slovak National Uprising. They were engaged in the most terrible atrocities. After the end of World War II, many of them were prosecuted and punished by district and local people's courts. However, there was a significant disparity in these penalties. Domestic traitors and collaborators were often sentenced to mild punishments. Germans and foreign immigrants were sentenced very severely. The trial of the then District Chief Dr. Imrich Čerňanský fits into this category. Dr. Imrich Čerňanský moved to Považská Bystrica just before the war and never fitted into Považská Bystrica society. The inhabitants of the municipality did not accept him and at the trial they initially hoped that his severe punishment would complete the people's court. However, Dr. Imrich Čerňanský defended himself very effectively. Although he was among the first accused, his trial dragged on until 1947, and finally closed the people's court in Považská Bystrica. During his trial, many dark stories from the war began to be revealed again. New evidence and testimonies were appearing and the questions of guilt and innocence of several people from Považská Bystrica, who had already concluded their trials, were reopened. The question of guilt was also raised for people who, according to their claims, were only following

¹ Štúdia bola vypracovaná v rámci riešenia grantu KEGA 009TnUAD-4/2021: Tvorba digitálnych didaktických pomôcok k predmetu Občianska náuka pre potreby sekulárneho vzdelávania v dištančnej forme.

² Karol Janas, doc., PhDr., PaedDr., PhD. Katedra politológie, Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2, 911 50 Trenčín, karol.janas@tnuni.sk.

the orders of superior authorities, even though they were sending their fellow citizens to the death. When the trial with Dr. Imrich Čerňanský finally resulted in an acquittal, the majority of Považská Bystrica residents relieved, hoping that one tragic chapter of their lives was definitely closed. They believed that question of guilt or innocence would never be raised again. But it was a mistake.

Keywords: *Považská Bystrica, holocaust, Slovak National Uprising, Hlinka Guard, people's court*

1 Úvod

Považská Bystrica bola pred druhou svetovou vojnou malým, multikultúrnym mestečkom.³ Drvivú väčšinu obyvateľov tvorili Slováci. Žila tu početná židovská komunita, ktorá sa aktívne zapájala do spoločenského ale aj politického života. Po tom, ako sa do Považskej Bystrice presťahovali z Bratislavy Muničné a kovodelné závody a neskôr pobočka brnenskej Zbrojovky, pribudli odborníci z Čiech, ktorí sa do Považskej Bystrice sťahovali aj so svojimi rodinami a vytvorili tu silnú komunitu. A samozrejme, počas druhej svetovej vojny a po ovládnutí Zbrojovky koncernom Heman Göring Werke, pribudla aj silná nemecká komunita. Počas druhej svetovej vojny sa spolužitie medzi považskobystrickými komunitami veľmi zhoršilo. Nemecká menšina získala privilegované postavenie, ktoré často zneužívala. Židovská komunita bola počas vojny takmer úplne zdecimovaná, nakoľko ani Považskej Bystrici sa nevyhli hrôzy holokaustu. Perzekúcie židovského obyvateľstva naberali v Považskej Bystrici, podobne ako inde na Slovensku, hrozné rozmery. Zákaz bývania na hlavných uliciach a námestiach, arizácia či deportácie sa stali súčasťou života Považskobystričanov. Toto neľahké obdobie odhaľovalo charaktery, obnažilo karierizmus, no na druhej strane nechýbali ani snahy o pomoc a podporu (Janas 2006).

Na začiatku štyridsiatych rokov sa dovedty súdržná považskobystrická komunita definitívne rozdelila. Rozkol pokračoval aj počas Slovenského národného povstania. Hoci prípravy povstania v Považskej Bystrici zlyhali a nemecká armáda ju obsadila hneď prvý deň, dopady boli závažné. Časť Považskobystričanov s odbojom proti režimu sympatizovala, mnohí sa do povstania aktívne zapojili. No veľká skupina obyvateľov mestečka ostala verná pôvodnému režimu. Dokonca v Považskej Bystrici vznikol Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy, ktorý sa aktívne zúčastnil bojov proti povstalcovi a po potlačení povstania sa jeho členovia dopúšťali tých najhorších zverstiev. Nemalá časť Považskobystričanov preto očakávala koniec vojny a oslobodenie s veľkými obavami. Mali oprávnený strach z odvety, ale aj spravodlivého trestu za výčiny, ktorých sa dopustili počas druhej svetovej vojny. A k potrestaniu zradcov a kolaborantov naozaj prišlo.

³ Hoci v Považskej Bystrici sídlil veľký zbrojársky závod a taktiež okresný úrad či okresný súd bola na mesto bola povýšená v roku 1946.

Po skončení druhej svetovej vojny sa preverovalo, kto z Považskobystričanov pochybil, kto sa pričínal o perzekúciu židovských spoluobčanov či o prenasledovanie odbojárov a povstalcov počas a po vypuknutí Slovenského národného povstania. (Belás 2015).

Dnes si môžeme položiť otázku nad počtom a výberom vyšetrovaných, výškou trestov ako aj rozdielnymi trestami nad páchatelmi, ktorí sa dopúšťali takmer identických trestných činov. Prečo to tak bolo? Zohrávali tu svoju rolu príbuzenské vzťahy, ktoré na malom mestečku previazali rodiny z často protichodných politických strán? Alebo si všetci uvedomovali svoju vzájomnú vinu, mlčanie a tichú podporu režimu, o ktorom sa po vojne ukázalo, že sa nešťítill tých najzávažnejších zločinov? Či všetci chceli len rýchlo zabudnúť, potrestať aspoň tých najväčších vinníkov a mať celú tú vojnovú dobu definitívne uzavretú verejne i vo svojich svedomiach? Odpoveď môže byť veľa a práve štúdium procesov, ktoré pred okresnými a miestnymi ľudovými súdmi prebehli, nám môžu poskytnúť odpoveď. Práve v týchto procesoch sa totiž domáca komunita vysporiadala s činmi ľudí, ktorých poznali často od detstva a ktorí počas vojny zlyhali. Už hneď po prvom prečítaní rozsudkov považskobystrických súdov udrie do očí nepomer medzi trestami pre starousadlíkov a cudzích, do obce nedávno prisťahovaných, obyvateľov. Starousadlíci, až na výnimky, vyviazli zvyčajne s veľmi nízkymi trestami. Často dokonca len s verejným pokarhaním, či boli úplne oslobodení. Ľudia, ktorí sa do obce prisťahovali krátko pred druhou svetovou vojnou alebo počas nej, dostávali tresty oveľa vyššie. A keďže sa vypovedalo pod prisahou, môžu nám zápisnice zo súdnych pojednávaní poskytnúť aj nový pohľad na obdobie druhej svetovej vojny a zároveň nám objasniť niektoré procesy, ktoré historiografii doteraz unikali, prípadne ich nereflekovala pre ich miestny a regionálny dopad. Ukazuje však na pohnútky obyvateľov, na ich konanie a dôvody ich činov cez prizmu toho, ako ich cez vojnu a po vojne vnímala verejnosť a ako si ich ospravedlňovali sami pred sebou. Nie inak tomu bolo aj v Považskej Bystrici. Jedným z procesov, ktorý mal v Považskej Bystrici veľký dopad na verejnú mienku, bol proces s bývalým okresným náčelníkom Dr. Imrichom Čerňanským. V jeho procese sa ukázali všetky limity a nedostatky obdobných procesov, ktoré vďaka tomu, že nemali jednoznačne určené kritéria pre trestné činy, rozhodovali nejednotne (Daxner 1960).

2 Zatknutie a začiatok procesu s okresným náčelníkom

Bývalý okresný náčelník Dr. Imrich Čerňanský sa do Považskej Bystrice prisťahoval zo Šale krátko pred druhou svetovou vojnou. V Považskej Bystrici získal na okresnom úrade lukratívne miesto okresného náčelníka. Miestne pomery nepoznal a ani nikdy nemal záujem sa s nimi bližšie oboznámiť. Z dnešného pohľadu bol prísny technokrat, človekom prchkej povahy, ktorý do miestnej komunity nikdy nezapadol. Navyše po tom, ako si našiel manželku v Ilave sa za ňou presťahoval a do úradu denne dochádzal vlakom. Po vojne bol obvinený zo závažných zločinov a hrozil mu vysoký trest. Na rozdiel od mnohých iných obvinených sa ako právnik dokázal

účinne brániť. Svoje obvinenia odmietal, viedol účelnú obranu a dokonca dokázal priebeh procesu natoľko spochybníť, že vzbudil záujem vyšších orgánov. Proces s jeho osobou bol prísne sledovaný z Bratislavy z Predsedníctva Slovenskej národnej rady ako aj Povereníctva pre pravosúdie. Vďaka tomu bol proces s Dr. Imrichom Čerňanským najdlhšie trvajúcim procesom. Hoci Dr. Imricha Čerňanského zaistili už krátko po oslobodení, rozsudok bol vynesený až v roku 1947. Súd s jeho osobou, hoci začal medzi prvými, skončil nakoniec ako posledný a procesy pred ľudovými súdmi v Považskej Bystrici definitívne uzavrel. Za ten čas sa striedavo podávala, sťahovala a menila žaloba, menili sa výpovede svedkov a odhaľovalo sa veľa z toho najtragickejšieho obdobia v dejinách Považskej Bystrice.

Už krátko po prechode frontu začali na Slovensku vznikať pracovné tábory pre osoby, ktoré boli dobovou terminológiou označované za zradcov a fašistov. Pre ich vznik spočiatku neexistoval právny rámec, preto museli byť neskôr legalizované. Udialo sa tak na základe nariadenia Slovenskej národnej rady č. 105/1945 Zb. n. SNR, ktoré bolo prijaté 23. augusta 1945. Malo platnosť a účinnosť od 1. mája 1945 na dobu dvoch rokov. Zriaďovať a organizovať ich malo Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre veci vnútorné. Podrobnosti o zriadení pracovných útvarov neskôr upresňovalo vykonávacie nariadenie Zboru povereníkov č. 89/1946 Zb. n. SNR. Do táborov mali byť umiestňované okrem osôb vyhýbajúcich sa práci alebo všeobecnej pracovnej povinnosti aj osoby, odsúdené na trest odňatia slobody podľa retribučného nariadenia a mali si odpykať časť trestu v osobitných pracovných táboroch. Umiestňovaní tam boli aj odsúdení podľa nariadenia č. 106/1945 Zb. n. SNR o prísnejšom trestaní niektorých priestupkov. Dôležité však je, že do pracovných táborov boli umiestňované osoby, ohrozujúce výstavbu štátu v duchu ľudovo-demokratickom, verejnú bezpečnosť, verejný poriadok a verejné zásobovanie ako aj prejavujúce nepriateľské zmýšľanie voči štátu či na takéto zmýšľanie navádzali iné osoby (Malatinský 2019). Takýto tábor vznikol aj v Považskej Bystrici (Janas 2009). Internované v ňom boli, podobne ako inde na Slovensku, viaceré z verejného života odstránené a v minulosti exponované osoby (Varínsky 2004). Pre pomery v Považskej Bystrici bolo zaujímavé aj to, že po druhej svetovej vojne bola v súlade s č. VIII. Košického vládného programu ústavným dekrétom prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. po dohode so Slovenskou národnou radou uzákonená strata štátneho občianstva pre československých občanov nemeckej a maďarskej národnosti, ktorí sa nepreukázali vernosťou k Československej republike alebo sa nezapojili do antifašistickej činnosti (Malatinský 2019). A takých bolo najmä v považskobystrickej Zbrojovke viacero, hoci väčšina z nich závod a obec pred prechodom frontu spolu s nemeckou armádou opustila (Janas 2009). Okresný ľudový súd v Považskej Bystrici bol súčasťou retribučného súdництва, ktoré malo nielen vnútroštátne dimenzie, ale k retribúcii sa Československá republika zaviazala aj viacerými medzinárodnými zmluvami (Rašla 2021). Cieľom retribučného súdництва bolo stíhanie, súdenie a potrestanie zločinov, ktorých sa na slovenskom národe dopustili nemeckí

a maďarskí okupanti a domáci kolaboranti v období pred a počas druhej svetovej vojny (Illýrová – Malatinský 2017). Toto časové vymedzenie je dôležité aj pre nasledujúci súdny proces s bývalým okresným náčelníkom v Považskej Bystrici Dr. Imrichom Čerňanským, ktorý bol obvinený z trestných činov, ktorých sa mal dopustiť nielen počas druhej svetovej vojny, ale aj pred ňou.

Okresný ľudový súd v Považskej Bystrici patril medzi prvé ľudové súdy, ktoré boli na Slovensku ustanovené do 15. júna 1945. Okrem neho sa v tomto termíne ustanovili tri senáty v Bratislave a po jednom v Senici a Nitre (Malatinský 2019). Pred Okresným ľudovým súdom v Považskej Bystrici, ako aj pred Miestnym ľudovým súdom v Považskej Bystrici stála náročná úloha. Súdy sa museli vysporiadať s úlohou a činnosťou viacerých a v minulosti veľmi často prominentných obyvateľov obce. V priebehu rokov 1945-1947 súdil Okresný ľudový súd v Považskej Bystrici spoločne s Miestnym ľudovým súdom v Považskej Bystrici desiatky obyvateľov Považskej Bystrice, ktorí počas druhej svetovej vojny pochybili (Janas 2013). A nebolo to jednoduché. V Hlinkovej slovenskej ľudovej strane a Hlinkovej garde boli počas vojny organizovaní takmer všetci poprední považskobystrickí občania. Bolo preto potrebné rozlišovať medzi tými, čo do Hlinkovej slovenskej ľudovej strany či do Hlinkovej gardy vstúpili z presvedčenia a tými, ktorí tam vstúpili len preto, aby si uchovali svoje pracovné miesta či spoločenské postavenie v obci.⁴ Na činnosť ľudových súdov mali veľký vplyv národné výbory (Bianchi 1970). O tom, kto bude pred ľudové súdnictvo postavený, rozhodovali aj v Považskej Bystrici spočiatku okresný a miestny národný výbor. Hneď po oslobodení začali s očistou verejného života od Nemcov a kolaborantov. Začali aj so zatýkaním prominentov bývalého režimu. Pri obecnom kúpalisku v Považskej Bystrici bol pre zatknutých zriadený od 3. júna 1945 zaisťovací tábor. Umiestnili doň spočiatku miestnych Nemcov a neskôr aj osoby podozrivé z kolaborácie (Kronika mesta Považská Bystrica).

3 Zatknutie a prvé výsluchy

Bývalý okresný náčelník Dr. Imrich Čerňanský bol súdený podľa § 3 nariadenia Slovenskej národnej rady č. 33/45 Zb. n. SNR.⁵ Podnet a žiadosť o zavedenie trestného stíhania podal Miestny národný výbor v Považskej Bystrici.⁶ Obžalobca pred Okresným ľudovým súdom v Považskej Bystrici podanie prijal a označil Dr. Imricha Čerňanského za gardistu, režimáka, germanofila a škodcu slovenských záujmov. Dr. Imrich Čerňanský bol vedený pod číslom 27 v zozname, ktorý národný výbor vypracoval a podal obžalobcovi. Žiaľ, kompletne podanie sa nezachovalo, takže dnes nie je

⁴ Štátny archív Trenčín, pobočka Považská Bystrica (ŠAPB), f. Notársky úrad v Považskej Bystrici, šk. 47, č. j. 12114/1945.

⁵ Štátny archív Žilina, pobočka Bytča (ŠABY), f. Okresný ľudový súd v Považskej Bystrici (OĽS PB), šk. č. , č. j. TĽud 117/45.

⁶ ŠABY, f. OĽS PB, šk. č. , č. j. TĽud 117/45. Trestné stíhanie proti V. Matuškovi a spol.

možné identifikovať všetkých, ktorých miestny národný výbor takto označil.⁷ Súd s bývalým okresným náčelníkom v Považskej Bystrici Dr. Imrichom Čerňanským plne zapadal do povojnových retribučných procesov. Väčšina Považskobystričanov ho počas vojny pokladala za miestneho prominenta bývalého režimu. Navyše nebol v Považskej Bystrici veľmi obľúbený. Mnoho Považskobystričanov dúfalo, že proces s ním bude vyvrcholením povojnového retribučného súdництва v Považskej Bystrici a Dr. Imrich Čerňanský dostane exemplárny trest, ktorým sa toto obdobie definitívne uzavrie. Aj preto bol proces s jeho osobou pozorne sledovaný. Súd sa však vyvíjal úplne inak ako sa pôvodne predpokladalo. Počas procesu sa odhalilo mnoho neznámych a pred verejnosťou utajených udalostí a činov. Tie vniesli nové svetlo na mnohé udalosti, ktoré sa v Považskej Bystrici počas druhej svetovej vojny odohrali. Zároveň bližšie odhalili činy a charaktery mnohých Považskobystričanov, ktorí život v obci počas vojny ovplyvňovali.

Proces s Dr. Imrichom Čerňanským sa mohol pripravovať po jeho zatknutí. Dr. Imrich Čerňanský žil po skončení vojny v llave. Tam bol 19. mája 1945 na príkaz Miestneho národného výboru v Považskej Bystrici zaistený príslušníkmi miestnej stanice Národnej bezpečnosti. Spočiatku bol zadržovaný v zaisťovacom tábore v llave, no od 8. júla 1945 bol umiestnený vo väznici Okresného národného výboru v Považskej Bystrici. Pre zlý zdravotný stav bol 1. augusta 1945 prepustený do domáceho liečenia a ďalej bol vyšetrovaný na slobode. Obvinený bol z rasovo motivovaných činov, namierených proti Židom. Mal sa ich dopúšťať z titulu svojej funkcie, no aj ako predseda deportačnej (dobovo odtransportovacej) komisie. Na aktivity proti Židom mal zneužívať svoju funkciu. Zneužívať funkciu mal aj na osobné útoky proti viacerým Považskobystričanom. Vyšetrovali sa aj jeho aktivity v prospech ľudáckeho režimu, ako aj represívne akcie proti komunistom a iným odporcom režimu. Súčasťou vyšetrovacieho spisu bol aj výhražný list, ktorý Dr. Imrichovi Čerňanskému odoslali Jakub Büchler a Pavol Knöpfelmacher v znení, že obaja „svieži a zdraví došli.“ Keďže aj oni dvaja boli oznamovatelia trestnej činnosti pri miestnom národnom výbore, musel veliteľ stanice Národnej bezpečnosti, ktorý ho zatýkal, vrchný strážmajster Macek a neskôr aj obžalobca Štefan Treskoň, preveriť možnosť, že sa z ich strany jedná o osobnú pomstu. Preto vypočúval okrem nich aj všetkých svedkov, ktorých uvideli tak oznamovatelia ako aj bývalý náčelník okresného úradu. Už výsledky prvých výsluchov boli rozporuplné. Prinášali obvinenia z tých najhorších zločinov, ako aj obhajobu a odmietanie akéhokoľvek nezákonného konania.⁸

Prokurátor Štefan Treskoň sa po spracovaní všetkých výpovedí rozhodol podať na Dr. Imricha Čerňanského obžalobu. Okresnému ľudovému súdu v Považskej Bystrici ju doručil 6. decembra 1945. Bývalého okresného náčelníka vinil z viacerých trestných činov, najmä zo sedemnásobnej

⁷ ŠABY, f. OLS PB, šk. č. , č. j. Tľud 117/45. Oznamenie u spisu Oľud 2/45 ohľadne Dr. Imricha Čerňanského.

⁸ ŠABY, f. OLS PB, šk. č. , č. j. Tľud 117/45. Dr. Imrich Čerňanský z llavy - kolaborantstvo. Dôvodová správa

kolaborácie, osemnásobného previnenia podpory fašistického režimu a pokusu previnenia fašistického režimu. Previnenia konkretizoval ako horlivé vykonávanie perzekúcií demokratických a protifašistických osôb, respektíve mal spôsobiť iným protiprávnu ujmu pre ich náboženskú príslušnosť. Išlo o tieto prípady:

1. Ako okresný náčelník a predseda deportačnej komisie na Okresnom úrade v Považskej Bystrici mal sa horlivo a nad rámec obdržaných inštrukcií starať o vysťahovanie osôb izraelitského vyznania. Najmä o vysťahovanie maloroľníkov aj s rodinami v čase, keď ešte boli chránení pred vysťahovaním. Išlo o rodiny Adolfa Wilhelma z Považskej Bystrice, Gustáva Politzera zo Stupného, vdovu Reisovú z Veľkej Udiče, rodinu Benjamina Singera z Marikovej a Markusa Singera z Marikovej, ktorí sa viac nevrátili.
2. V apríli 1942 nenechal zapísať do tzv. žltej legitimácie, ktorá dokazovala hospodársku nepostrádateľnosť držiteľa a chránila pred deportáciami, rodičov Kláry Kolbenovej z Považskej Bystrice. Malo to za následok, že boli koncom apríla 1942 odtransportovaní a viac sa nevrátili.
3. Dňa 26. augusta 1942 nechal deportovať nepolitických občanov izraelitského vierovyznania napriek tomu, že mali byť deportovaní len Židia komunistického zmysľania. Okrem Považskej Bystrice tak urobili len v okrese Piešťany. Z Považskej Bystrice v tejto súvislosti nechal deportovať apolitického Hermana Donátha s manželkou, apolitického 70-ročného a chorého Jakuba Weinerja s chorou manželkou a Tibora Wilhelma.
4. V júni 1941 zadržal Davida Weisza z Považskej Bystrice vo väznici okresného úradu, keď tento priniesol zaistenému svojmu zamestnancovi Dezidérovi Steyerovi nohavice s odôvodnením, že keď mu priniesol nohavice, patrí k nemu. V dôsledku zaistenia bol David Weisz deportovaný a už sa nevrátil.
5. Bez právneho podkladu nechal v novembri 1940 uväzniť v zaisťovacom tábore protifašisticky zmýšľajúcich občanov Miloša Komoráša, Jána Kereša, Ľudevíta Jágrika a Roberta Diasnika. Všetci boli potom nezistenú dobu väznení.
6. Ako boľševika nechal 29. júna 1941 zaistiť v Považskej Bystrici Jakuba Langsfeldera z Marikovej.
7. V nezistenom dni a roku nechal uväzniť v pracovnom tábore Vojtecha Frankla, Teodora Zuga, Eleméra Deutelbauma ako Židov napriek tomu, že neboli izraelitského vierovyznania a mali kresťanské manželky. V pracovnom tábore boli dlhšiu dobu a boli tam týraní a bití.

Druhou skupinou obvinení proti Imrichovi Čerňanskému bolo to, že bol v miestnom meradle propagátorom fašistickej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a svoju činnosť vyvíjal v zmysle fašistického režimu, respektíve zúčastnil sa na rasových akciách a štvanicich. Išlo podľa obžaloby o nasledovné prípady:

1. Dňa 14. marca 1939 rečnil z balkóna domu Ignáca Ballona v Považskej Bystrici pred zástupom asi 2000 ľudí. Schvaľoval vo svojej reči rozbitie Československa, vyzdvihoval zásluhy Alexandra Macha, Karola Sidora a tiež nemecké spojenectvo. Taktiež bol podľa obžaloby organizovaným členom fašistickej organizácie Hlinkova slovenská ľudová strana.
2. Z vlastnej iniciatívy zrušil ľudovú kuchyňu, určenú pre občanov izraelitského vierovyznania. Zásoby kuchyne zhabal a použil na neznáme účely vďaka čomu mnohí postihnutí hladovali.
3. V auguste 1942 podľa obžaloby udal evanjelického farára z Púchova Škodáčka na Ústredni štátnej bezpečnosti, že hŕfne krstí izraelitov. Následne Ústredňa štátnej bezpečnosti vyslala do Púchova úradníka, ktorý mu krstenie zakázal.
4. V roku 1942 odmietal z vlastnej iniciatívy vydávať cestovné dokumenty občanom izraelitského vierovyznania s odôvodnením, že chodia vymáhať z koncentračných táborov tam uväznených spoluveriacich.
5. Pred Ladislavom Langfelderom z Marikovej sa mal 29. júna 1942 vyjadriť, že kým sem prídu Rusi, nechá všetkých boľševikov postrieľať.
6. V roku 1941 v nezistený deň nechal zaistiť vedúceho čerpadla Alexandra Frankla a zadelil ho do pracovného útvaru. Urobil to napriek tomu, že ten pracovnej povinnosti nepodliehal. Alexander Frankl bol prepustený až na zákrok Vladimíra Franka zo Žiliny. Potom však nechal benzínovú pumpu Alexandra Frankla uzamknúť a protiprávne ju dal do prevádzkovania Alexandrovi Abasovi z Považskej Bystrice.
7. Pri odvodoch občanov izraelitského vierovyznania nepriaznivo a v neprospech odvádzaných vplýval na členov odvodovej komisie. Takýmto spôsobom bol odvedený Alexander Frankl, ktorému posmešne nadával do kráľov tanca.
8. S odôvodnením, že toho Žida v Považskej Bystrici nepotrebuje, napísal v roku 1943 na XIV. oddelenie Ministerstva vnútra, aby zrušilo prepúšťací rozkaz pre Pavla Knöpfelmachera, ktorý mal byť prepustený zo zaisťovacieho tábora.

Tretím obvinením bolo započaté konanie na protikomunistickej a rasovej akcií, ktoré nebolo dokončené nezávisle od jeho vôle išlo o jeden prípad:

1. Pokus o vydanie piatich zaistených ruských občanov a piatich zaistených občanov izraelitského vierovyznania. Ich mená a vtedajší pobyt boli neznáme. Vydať ich podľa obžaloby chcel na hraniciach gestapu. Zachrániť sa ich podarilo len vďaka neprítomnosti bývalého okresného náčelníka v úrade.

Obžalobca pre bývalého okresného náčelníka Dr. Imricha Čerňanského požadoval ako hlavný trest v zmysle § 3 nar. č. 55/45 Sb. n. SNR trest v poslednom odstavci § 3 nar. č. 33/45 Sb. n. SNR.⁹ Dr. Imrichovi

⁹ ŠABY, f. OLS PB, šk. č. , č. j. Tľud 117/45. Obžaloba na Dr. Imricha Čerňanského.

Čerňanskému tak hrozil trest odňatia slobody na 30 rokov. V prípade priťažujúcich okolností mu hrozil dokonca trest smrti (Malatinský 2019).

4 Obhajoba s spochybňovanie obžaloby

Bývalý okresný náčelník Dr. Imrich Čerňanský sa bránil a podal proti obžalobe viacero sťažností. Jednu zo sťažností, v ktorej požadoval preskúmanie spisov týkajúcich sa jeho trestnej činnosti, podal Dr. Imrich Čerňanský 31. decembra 1945 Predsedníctvu Slovenskej národnej rady v Bratislave. V sťažnosti namietal, že obžalobca pri Okresnom ľudovom súde podal na jeho osobu obžalobu bez toho, aby ho ako obvineného vypočul. Namietal tiež, že si obžalobca nezadovážil písomné materiály a úradné spisy, ktoré by dokazovali jeho nevinu, hoci sa nachádzali na vtedajšom Okresnom národnom výbore. Taktiež obžalobca podľa Dr. Imricha Čerňanského nevypočul viacerých vierohodných svedkov, ale si jednoducho osvojil nepravdivé údaje neinformovaných a zaujatých udavačov a výhradne na základe ich výpovedí skoncipoval a podal obžalobu. Základom námietky bolo to, že obžaloba je postavená výhradne na jeho konaní do roku 1942 a obsahuje výlučne obvinenia, ktoré tesne súvisia s jeho úradovaním ako okresného náčelníka. Preto sa obžalobca mal podľa neho povinnosť zoznámiť s úradnými dokumentmi a vypočuť vierohodných svedkov z radov bývalých referentov okresného úradu. To sa však nestalo a môže mu to pred konaním na Okresnom ľudovom súde v Považskej Bystrici spôsobiť veľkú ujmu. Taktiež upozornil na podľa neho protiprávny stav, že mu do dňa podania sťažnosti nebola doručená obžaloba. Žiadal preto Predsedníctvo Slovenskej národnej rady, aby si vyžiadalo od Okresného ľudového súdu v Považskej Bystrici trestné spisy proti jeho osobe a po ich preskúmaní nariadilo obžalobcovi pokračovať zákonnou cestou. Upozornil aj na to, že sa vôbec necíti vinný a napriek tomu bol väznený dvanásť týždňov v llave a následne v Považskej Bystrici.

Obhajoba bola úspešná a Povereníctvo Slovenskej národnej rady sa prípadom Dr. Imricha Čerňanského naozaj začalo zaoberať. Vyžiadalo si spisy a po ich preštudovaní vyjadrilo viaceré pripomienky. Po ich prijatí sa príprava procesu na dlhšiu dobu utlmila. A to napriek urgenciám z Bratislavy, ktoré požadovali urýchlené rozhodnutie. V Považskej Bystrici sa však proces začal dostávať do slepej uličky. Viacero Považskobystričanov, ktorých požadoval Dr. Imrich Čerňanský vypočuť, už malo svoje procesy za sebou. Odsúdení boli zväčša na veľmi mierne tresty a nemali žiaden záujem na opätovnom otvorení ich aktivít počas vojny. Ich výsluchy sa zdržiavali a na rozdiel od očakávaní obžalobcu potvrdzovali tvrdenia Dr. Imricha Čerňanského. Tieto výpovede však boli často v rozpore s výpovedami poškodených. Pred obžalobu bola náročná úloha vyhodnotiť mieru pravdivosti či alibizmu pri týchto výpovediach. Veľmi dôležité bolo i to, že sa zmenila osoba obžalobcu. Novým obžalobcom v prípade Dr. Imricha Čerňanského sa v roku 1946 stal skúsený sudca Dr. Robert Horníček. Dovtedajší obžalobca

Štefan Treskoň sa naďalej zúčastňoval výsluchov, ale už v pozícii zapisovateľa.

Nový obžalobca pred Okresným ľudovým súdom v Považskej Bystrici Dr. Róbert Horníček 11. decembra 1946 modifikoval obžalobu. V ten istý deň podal na Dr. Imricha Čerňanského opätovnú i keď už oklieštenú obžalobu. Žaloval ho v dvoch bodoch, pričom druhý rozviedol do ôsmich trestných činov. Dr. Imrich Čerňanský bol obžalovaný z toho, že:

- I. Ako okresný náčelník rečnil 14. marca 1939 z balkóna Ignáca Ballona v Považskej Bystrici pred asi 2000 ľuďmi a schvaľoval rozbitie Československa. V prejave vyzdvihoval zásluhy Alexandra Macha a Karol Sidora. Reči proti bývalej Československej republike viedol aj v roku 1940 v rozhovoroch s Annou a Oskarom Steinerovcami. Taktiež v rozhovoroch schvaľoval pomery a počínanie bývalého Slovenského štátu.
- II. Ako okresný náčelník v Považskej Bystrici podľa obžaloby pri prevádzaní protižidovských predpisov vo viacerých prípadoch pokračoval horlivo a nad svoju úradnú povinnosť na ujmu občanov izraelského vierovyznania. Ostrými a urážlivými výrokmi sa dotkol izraelského a politického cítienia izraelitov. Okresný obžalobca to podrobnejšie rozpísal do jednotlivých prípadov a to, že nezisteného dňa v rokoch 1940-1941 zakázal činnosť ľudovej kuchyne, zriadenej svojpomocnou činnosťou občanov izraelského pôvodu na prospech tých izraelitov, ktorí trpeli biedu v dôsledku protižidovského zákonodarstva. Zásoby ľudovej kuchyne boli zhabané a upotrebené na nezistené ciele. Ďalej mal nezisteného dňa v roku 1941 nechať správcu benzínového čerpadla izraelitu Alexandra Frankla zaistiť a zadeliť do zaisťovacieho tábora napriek tomu, že tejto pracovnej povinnosti nepodliehal a prepustený bol len na zákrok Ing. Vladimíra Frankla, zástupcu firmy Vaccum Oil Company, ktorá vlastnila čerpadlo. Neskôr nechal čerpadlo opäť uzamknúť a bez akéhokoľvek právneho podkladu ho odovzdal Alexandrovi Abasovi z Považskej Bystrice. Ďalším činom, ktorý bol obžalovanému prisudzovaný bolo to, že 23. júna 1941 predpoludním z vlastného rozhodnutia nechal zaistiť Dávida Weissa, občana izraelského pôvodu, keď tento doniesol svojmu zamestnávateľovi izraelitovi Deziderovi Steirovi, ktorý bol predtým v noci na príkaz Ústredne štátnej bezpečnosti zaistený, nohavice na prezlečenie. Keď požadoval povolenie odovzdať Steirovi nohavice, nechal Weissa obžalovaný zaistiť so slovami, že keď mu priniesol nohavice, patrí k nemu. Okresný obžalobca Dr. Imricha Čerňanského obvinil aj z toho, že v júli alebo auguste 1941, určil Lea Fuchsa na nehonorovanú manuálnu prácu pri úprave plavárne v Považskej Bystrici v pracovnej jednotke izraelského pôvodu. Pracovať tam musel tri týždne. Urobil tak napriek tomu, že Leo Fuchs v tom čase pracovným povinnostiam podobného charakteru nepodliehal, lebo

bol chránený pracovným povolením Ústredného hospodárskeho úradu ako nepostrádateľná sila židovskej školy. Za vinu sa mu kládlo i to, že keď prišla 23. apríla 1942 pre lekárničku Kláru Kolbenovú žltá legitimácia, odmietol do nej okresný náčelník vpísať jej otca Filipa Kolbena. Urobil tak napriek tomu, že v žltej legitimácii bolo výslovne uvedené, že sa vzťahuje aj na manželku, rodičov a deti držiteľa legitimácie. Filip Kolben bol následne 23. apríla 1942 odtransportovaný do sústreďovacieho tábora v Žiline a odtiaľ do koncentračného tábora, z ktorého sa už nevrátil. Obžalovaný Dr. Imrich Čerňanský bol obvinený aj z toho, že začiatkom augusta 1942 ohlásil na Ústredňu štátnej bezpečnosti, že púchovský evanjelický farár Škodáček hromadne krstil Židov. Osobitne vyslaný úradník Ústredne štátnej bezpečnosti potom farárovi Škodáčkovi ďalšie krstenie zakázal. Za vinu sa mu kládlo aj to, že 25. augusta 1942 po obdržaní rozkazu Ústredne štátnej bezpečnosti, nechal zaistiť bez ohľadu na platné oslobodenie všetkých Židov, bývalých príslušníkov ľavicových strán a tiež tých, o ktorých bolo zistené, že tieto strany hmotne alebo inak podporovali. Nechal ich eskortovať do koncentračného strediska v Žiline. No nariadil eskortovať aj takých, ktorí sa politického života vôbec nezúčastňovali a to Hermana Donátha a jeho manželku Sidóniu, ktorí sa naspäť už nevrátili. Taktiež nechal eskortovať Gejzu Langeru a Tibora Wilhelma, ktorým sa po niekoľkých týždňoch podarilo zo sústreďovacieho tábora utiecť. Za vinu mu obžalobca kládol aj to, že pri svojej návšteve na Ministerstve vnútra sa mal v roku 1943 vyjadriť nepriaznivo o tam vybavovanej žiadosti izraelitu Pavla Knöpfelmachera na prepustenie z pracovného útvaru v Novákoch. V tábore musel následne zotrvať až do 1. septembra 1944, kedy sa mu v dôsledku vypuknutia Slovenského národného povstania z tábora ujst'.

Bývalý okresný náčelník Dr. Imrich Čerňanský mal tým podľa obžalobcu pri Okresnom ľudovom súde v Považskej Bystrici spáchať trestný čin podľa I. § 5 5 ods. veta 2.nar. č. 44/45 Sb.n. SNR a II. podľa § 3 ods. b/veta 2 a 3. nar. Č. 33/45 Sb. n. SNR.. Usvedčovať ho z nich mali výpovede Jakuba Blüchera, Pavla Knöpfelmachera, Vojtecha Frankla, Ladislava Langfeldera. Obžalovaný svoju vinu naďalej popieral.¹⁰

5 Súdny proces

Po ukončení všetkých výsluchov a spísaní obžaloby sa konečne mohlo prikróčiť k súdnemu procesu. Keďže išlo o posledné súdne pojednávanie ľudových súdov v Považskej Bystrici bol oň veľký záujem. Hlavné

¹⁰ ŠABY, f. OLS PB, šk. č., č. j. Tľud 117/45. Okresnému ľudovému súde v Považskej Bystrici. Obžaloba na Dr. Imricha Čerňanského 11. decembra 1946.

pojednávane viedol ako predseda Dr. Vojtech Novohradský. Prísediacimi boli František Paliatka, František Frýželka, Ján Kúdelka a Vojtech Ďurčo. Zapisovateľom bol Imrich Proč. Obžalobca bol Dr. Robert Horníček. Osobne prítomný bol aj obžalovaný Dr. Imrich Čerňanský. Pojednávane sa začalo 8. januára 1947 o deviatej hodine. Počas pojednávania sa Dr. Imrich Čerňanský bránil tým, že všetky činy, ktorých sa mal dopustiť, vyplývali výhradne z platnej legislatívy, nariadení a príkazov nadriadených orgánov. Dokazovať to mali aj ním predkladané dokumenty, ktoré pochádzali z agendy bývalého Okresného úradu v Považskej Bystrici, ktoré sa nachádzali v archíve Okresného národného výboru v Považskej Bystrici. Jeho obhajobu potvrdzovali aj viacerí úradníci, pôsobiaci počas vojny na okresnom úrade a ktorí prešli na okresný národný výbor. Odmietal aj podiel na deportáciách nakoľko pomery v Považskej Bystrici údajne nepoznal a o zaradení do transportov mala rozhodovať komisia, zložená z Považskobystričanov, ktorí boli členmi Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, Hlinkovej gardy ako aj politicky organizovaní nemeckí obyvatelia obce. On sám mal rokovania len viesť, ale sa do nich údajne aktívne nezapájal. Postupne sa tak snažil vyvracať jednotlivé body obvinení. Keď sa k tomu pridali zmeny výpovedí časti svedkov ale aj poškodených s napätím sa čakal výsledok súdneho procesu. Najmä ak boli spochybňované aj svedectvá poškodených, ktoré sa líšili od pôvodných pre dlhší časový odstup od žalovaných udalostí. Súdne pojednávane vrcholilo 11. januára 1947 záverečnými rečami. Obžalobca vo svojej záverečnej reči opäť modifikoval svoju obžalobu, no formálne, inak žiadal uznať obžalovaného za vinného a potrestať podľa nariadenia. Obžalovaný v záverečnej reči vinu odmietol a požiadal o oslobodenie. Tajná porada súdu bola ešte v ten istý deň. Porada trvala dve a pol hodiny. Súd po tajnej porade vyniesol a predseda verejne vyhlásil I. Uznesenie a II. Rozsudok. Považskobystričanov rozsudok prekvapil. Podľa zápisnice o tajnej porade Okresný ľudový súd v Považskej Bystrici pod vedením predsedu Dr. Vojtecha Novohradského za prítomnosti členov Františka Paliatku, Františka Frýželku, Jána Kúdelku, Vojtecha Ďurča a zapisovateľa Imricha Proča rozhodol jednohlasne. Podľa Uznesenia Okresný ľudový súd v Považskej Bystrici schválil návrh obžalobcu na odopretie stíhania obvineného Dr. Imricha Čerňanského pre trestné činy podľa §3 nariadenia č. 33/45 Sb. n. SNR. V zvyšnej oklieštenej obžalobe Okresný ľudový súd v Považskej Bystrici Dr. Imricha Čerňanského oslobodil. Strany vzali uznesenie a rozsudok na vedomie. Pojednávane s Dr. Imrichom Čerňanským sa tak 11. januára 1947 o 13.00 hodine skončilo. Po skončení procesu bolo priznané všetkým prísediacim diéty vo výške 400 Kčs pre každého.¹¹

¹¹ ŠABY, f. OLS PB, šk. č. , č. j. Tľud 117/45. Zápisnica o tajnej porade spísaná na Okresnom ľudovom súde v Považskej Bystrici dňa 11. januára 1947.

6 Záver

Proces s bývalým okresným náčelníkom Dr. Imrichom Čerňanským obyvateľov Považskej Bystrice nesmierne zaťažoval, nakoľko mnoho protagonistov, ktorí počas procesu vypovedali, už mali vlastné procesy za sebou. Hoci spočiatku si možno niektorí predstavovali, že práve Dr. Imrich Čerňanský bude tým obetným baránkom, na ktorého zvedú aj vlastné zlyhania, nestalo sa tak. Nakoniec si po jeho oslobodení všetci vydýchli, že obdobie procesov majú definitívne za sebou. Bol to však omyl. V päťdesiatych rokoch sa výčiny považskobystrických členov Pohotovostného oddielu Hlinkovej gardy opätovne otvorili (Gryzlov 1958). V roku 1958 zatkli 30 Považskobystričanov a ako svedkov predvolali ďalších 96. Prebehlo nové vyšetrovanie, nový súd a padli nové tresty (Tomanová 2009). Boli však už oveľa iné. Členovia Pohotovostného oddielu Hlinkovej gardy boli za svoje výčiny odsúdení na dlhoročné tresty odňatia slobody a padli aj tresty smrti (Sokolovič 2010). Bol to doslova šok pre takmer všetkých Považskobystričanov. Mnohí sa obávali, že sa budú postupne opätovne otvárať aj ich trestné konania, ktoré prebehli na okresnom a miestnom ľudovom súde a bude sa opäť a dôslednejšie posudzovať ich konanie počas druhej svetovej vojny. Nakoniec sa tak nestalo a proces s považskobystrickými príslušníkmi Pohotovostného oddielu Hlinkovej gardy v Považskej Bystrici definitívne uzavrel obdobie vyrovnávania sa s vojnovou minulosťou. Ostalo však mnoho otázok, na ktoré dnes môžu dať odpoveď najmä historici (Hruboň 2012, 2014). Práve archívne materiály, ktoré sa nachádzajú v spisoch okresných a miestnych ľudových súdov, môžu poskytnúť výnimočný materiál, ktorý dokáže osvetliť zákulisie mnohých dodnes neznámych udalostí z čias druhej svetovej vojny. Môže odhaliť pohnútky, ktoré dovtedy ctihodných a slušných občanov viedli k tomu, že sa obohacovali na židovských spoluobčanoch. Že mlčali, keď ich zbavovali majetku, práce, obmedzovali im práva a nakoniec ich deportovali na smrť. Môžu pomôcť ozrejmiť, prečo sa počas Slovenského národného povstania začal báť sused suseda. Prečo sa náhle objavili udavači, ktorí boli schopní existenčne zničiť svojich susedov, spolužiakov, priateľov. Čo sa to vlastne s tými ľuďmi v tomto období stalo? A čo banalita zla? Prečo boli ochotní funkcionári vtedajšej štátnej správy bezmyšlienkovite a nesmierne tvrdo plniť príkazy, ktoré likvidovali slobodu a často aj životy ľudí, ktorých často roky poznali? A ako sa k tomu všetkému po oslobodení postavili víťazi? Prečo boli v niektorých prípadoch nesmierne tvrdí a inokedy zasa prekvapivo benevolentní? Ved' v malom mestečku ako Považská Bystrica sa všetci dobre poznali, vedeli o svojej minulosti a často boli rodinne previazaní. Otvára sa mnoho závažných otázok, ktoré môžu priniesť viac svetla do predvojnového, vojnového či povojnového fungovania našich miest a obcí. Nie na všetky otázky nájdeme odpovede, no i tak je štúdium a spracovávanie takýchto materiálov nesmierne zaujímavé. A rovnako bolo zaujímavé sledovať a spracovávať proces s Dr. Imrichom Čerňanským. V jeho osobe sa ukázali všetky problémy danej doby.

Neoblúbený a neprispôsobivý okresný náčelník, ktorý odmietal rešpektovať považskobystrickú spoločnosť. Nechcel do nej zapadnúť, odmietal rešpektovať miestne politické špičky a po sobáši a odsťahovaní sa do llavy sa im definitívne odcudzil. Ideálny terč pre nájdenie obetného baránka, na ktorého by sa dala zvieŕť zodpovednosť za všetky veľké zločiny minulých rokov. Najmä ak išlo o človeka, ktorý na druhej strane bez zaváhania a výčitiek svedomia tvrdo a nekompromisne presadzoval všetky nariadenia, prichádzajúce z nadriadených orgánov. Veľmi tvrdo jednal so židovskou komunitou, kde nikdy neprejavil ani najmenšiu ľútosť či záujem vykladať príkazy a nariadenia benevolentnejšie. Otvára to ďalšiu otázku, ktorá sa ťahne celým jeho procesom. Kde sa začína a končí banalita zla, keď je štátny úradník ochotný pre udržanie svojho postavenia bezmyšlienkovite a v konečnom dôsledku aj bezohľadne plniť príkazy, o ktorých musí vedieť, že sú neľudské a ohrozujú slobody a životy ľudí, ktorí sa ničím neprevinili? Navyše, v neprospech Dr. Imricha Čerňanského hovorilo i to, že jeho manželka arizovala v llave lekára, takže on sám sa pošpinil krádežou židovského majetku. Aj preto všetkých Považskobystričanov prekvapila jeho obrana, snaha odmietat akúkoľvek vinu a vtiahnuť do svojej obhajoby čo najviac Považskobystričanov. Nakoniec si pravdepodobne mnohí oddýchli, keď súd Dr. Imricha Čerňanského napriek všetkému oslobodil a ukončil tak obdobie, keď sa viacerí do novej spoločnosti zaradení Považskobystričania často oprávnene obávali, že sa začne prehodnocovať aj ich pôsobenie počas druhej svetovej vojny (Janas 2016).

Zoznam literatúry

- Belás, M. (2015): Židia v Považskej Bystrici. Považská Bystrica, Creo plus.
- Bianchi L. (1970): Úlohy národných výborov pri očiste od fašistov a kolaborantov ľudovými súdmi. In: Právny obzor. Roč. 53, č. 7. s. 617-623.
- Daxner, I. (1960): Ľudáctvo pred národným súdom 1945-1947. Bratislava, SAV.
- Gryzlov, G. (1958): Gardistické inferno. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry.
- Illýrová, Z., Malatinský, M. (2017): Dva procesy s Vojtechom Tukom. Praha, Wolters Kluwer.
- Hruboň, A. (2012): Nové zistenia o represáliách POHG a Einsatzkomanda 14 v Nemeckej v správach agenta ŠTB. In: Vojenská história. Roč. 16, č. 4, s. 82-96.
- Hruboň, A. (2014): Organizácia a bojové nasadenie pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy na území Pohronskej župy. In: Slovensko v rokoch neslobody 1938-1989 v regiónoch Slovenska. (zost. A. Hruboň, J. Lepiš, M. Kubuš). Bratislava, Ústav pamäti národa, s. 222-251.
- Janas, K. (2013): Mesto v tieni totalít I. (Považská Bystrica v rokoch 1938-1948). Trenčín, Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne.
- Janas, K. (2016): Od Februára po pokus o reformu. Považská Bystrica v rokoch 1948-1968. Trenčín, Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne.
- Janas, K. (2006): Považská Bystrica v rokoch 1918-1945. In: Považská Bystrica. Z dejín mesta. Žilina, Knižné centrum, s. 197-231.
- Janas, K. (2009): Považské strojárne. Od Muničky po ZVL. Žilina, Knižné centrum.
- Kronika mesta Považská Bystrica.
- Malatinský, M. (2019): Pred súdom národa? Retribúcia na Slovensku a Národný súd v Bratislave 1945-1947. Bratislava: Post Scriptum.
- Rašla, A. (2021): Ľudové súdy na Slovensku po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva. In: Rašla, A.: Povedané – napísané. Banská Bystrica, Klub priateľov Múzea Slovenského národného povstania.
- Sokolovič, P. (2010): Proces s členmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy v roku 1958. In: Pamäť národa. Roč. 6, č. 3, s. 19-38.
- Tomanová, S. (2009): Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Považská Bystrica. In: Moderné dejiny Slovenska. (zost. A. Hruboň). Ružomberok, História nostra o. z., s. 101-123.
- Varínsky, V. (2004): Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941-1953. Banská Bystrica, Fakulta humanistických vied UMB v Banskej Bystrici.

Karol Janas is an associate professor at the Department of Political Science at Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia.
[e-mail: karol.janas@tnuni.sk]

Studies

APLIKACE MODELU VOLEB DRUHÉHO ŘÁDU NA ČESKOU REGIONÁLNÍ DIMENZI BĚHEM LET 2000-2020¹²

APPLICATION OF THE SECOND-ORDER ELECTIONS MODEL IN THE CZECH REGIONAL DIMENSION BETWEEN YEARS 2000-2020

Jan HÁJEK¹³

Abstract: The main goal of the project is to characterize current trends in the development of the regional electoral dimension in the Czech Republic between years 2000-2020. The survey is conceived as a diachronic comparative analysis examining the change of selected parameters over time (period of regional election cycles 2000-2020) within one political system (regional system). Simultaneously the approach of synchronous analysis comparing specific phenomena across the spatial dimension (represented by individual regions) at one point in time (individual elections). The research confirmed that all regional elections held from 2000 to 2020 can be classified as second-order elections (according to the monitored variables; voting turnout, wasted votes, invalid votes, election cycles, etc.). In addition to the above, we can state that the restructuring of the Czech party system (in the form of erosion of electoral support of established parties and the emergence of new relevant actors in the Chamber of Deputies), affected also the regional electoral level.

Keywords: *regional election, theory of second-order election, regional assembly, election analysis, traditional parties*

1 Úvod

Krajské volby v České republice patří i přes svou nedlouhou historii a z ní vyplývající nízkou politickou a společenskou zakořeněnost mezi hojně zkoumanou volební dimenzí. Nutno ovšem podotknout, že i přes relativně početný výčet odborných prací zabývajících se problematikou krajů,¹⁴ jsou regiony a regionální volby nezdědka chápány jako svým způsobem podružná

¹² Text této studie byl zpracován jako dílčí výstup v rámci vědecko-výzkumného záměru č. E56-79 financovaného z prostředků IGS MUP.

¹³ Mgr. Jan Hájek působí jako interní doktorand na Katedře politologie a humanitních studií, Metropolitní univerzita Praha, Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10, Česká republika, Kontakt na autora: Ústí nad Labem, Slavíčkova 658/31, PSČ 400 01, e-mail: hajej2ax@student.mup.cz.

¹⁴ Např. Balík, Kyloušek 2005; Eibl, Havlík, Kyloušek, Pink 2009; Maškarinec, Blaha 2013 aj.

výplň mezi lokálními volbami na straně jedné a národními kláněmi na straně druhé, spíše než jako pojivová tkáň víceúrovňového politického systému. Starší výzkumy se zabývaly několika aspekty spjatými s regionálními volbami v ČR. Obligátně se jednalo o opakované volební výzkumy, kdy se ustálené vzorce analýz vztáhnutých na úroveň sněmovních voleb jednoduše a automaticky přenesly i na případy krajů. Postupem času došlo k viditelnému posunu jak v oblasti tematické šíře, tak i badatelské hloubky výzkumných šetření. Krajská volební dimenze začala být ve větší (i když stále omezené) míře chápána jako samostatný volební stupeň s vlastními specifiky a svébytnými vývojovými tendencemi. S touto proměnou starého vnímání krajských voleb souvisí i proměna badatelské pozornosti a struktury výzkumů zaměřených na zmíněnou problematiku.

V současnosti představují volební analýzy nezbytný, ale ve své podstatě pouze základní stupeň výzkumu krajských voleb. Vedle těchto standardních volebních šetření zaměřujících se na hodnoty volební účasti, míru volební podpory pro jednotlivé politické subjekty apod. nalezneme dnes již výzkumy akcentující specifitější aspekty krajské politiky, jakými jsou transfery zastupitelských mandátů, obměny personálního složení krajských zastupitelstev (tzv. personální kontinuita), kumulace mandátů a s ní spojená otázka koncentrace/fragmentace krajských zastupitelstev nebo oblast politické komunikace v rámci krajských voleb a volebních kampaní.¹⁵ Dnes už jsou zcela běžnou praxí také analýzy opírající se o metody volební geografie a koncepty regionalismu implementovaných na problematiku krajské volební soustavy.¹⁶ Tato práce se bude opírat o tradičnější postupy, kdy je těžiště výzkumu kladeno na specifikum analyzovaného předmětu, spíše než na šíři použitých metod. S tím koresponduje i teoretické ukotvení zkoumané problematiky, které dominantně čerpá z konceptu voleb druhého řádu, rozlišujícího mezi dvěma skupinami voleb. Jedná se o již zmíněné volby druhého řádu (Second-order elections dále SOE), mezi které jsou řazeny také krajské volby v ČR a volby prvního řádu (First-order elections dále FOE).

1 Výzkumné otázky a hypotézy

Badatelské jádro projektu se opírá o dvě výzkumné otázky V1 a V2 s doprovodnými hypotézami ke každé z nich.

V1: *Naplňují krajské volby v ČR znaky voleb druhého řádu?* Otázka je doplněna o tři upřesňující hypotézy (V1H1, V1H2 a V1H3), které specifikují výzkumný záměr při současné reflexi východisek konceptu Karlheinz Reifa a Hermanna Schmitta. (1980; 1984; 1997)

V1H1: Volby druhého řádu jsou doprovázeny relativně nižší volební účastí ve srovnání s volbami prvního řádu.

Tato úvaha předpokládá výrazný projev dimenze významu ústící ve všeobecně nižší zájem o krajské volby ze strany všech relevantních aktérů

¹⁵ Viz Eibl, Pink 2017

¹⁶ Viz Maškarinec, Bláha 2013

(politické strany, voliči, média) v porovnání s volbami do Poslanecké sněmovny parlamentu ČR (dále pouze PSPČR).

V1H2: SOE generují více neplatných a propadnutých hlasů oproti FOE.

Druhá hypotéza odkazuje na proměnu voličské strategie při hlasování o složení krajských zastupitelstev. Rozdílné volební chování elektorátu má potenciál generovat větší množství specifických hlasů v krajských volbách.

V1H3: Volební podpora vládních stran v SOE je determinována souběhem střídajících se volebních cyklů ohraničených konáním jednotlivých druhořadých a prvořadých voleb.

Souslednost jednotlivých volebních období v návaznosti na počínání vládních stran v exekutivních pozicích a naplňování volebního programu má přímý dopad na voličské mínění potenciálně ovlivňující výběr politického subjektu na hlasovacím lístku v krajských volbách.

V2: *Jaké je postavení „tradičních stran“¹⁷ v krajských zastupitelstvech, nahlíženo optikou vybraných volebních ukazatelů (získané hlasy, obdržené mandáty, obsazená křesla radních a hejtmanů, hodnoty indexů volební stability a volební úspěšnosti)?*

V2H1: V důsledku úrovně propojenosti mezi FOE a SOE se transformační vlna postihující český stranický systém přelívá do krajské dimenze a způsobuje sekundární oslabování „tradičních stran“ podle vzorce pozorovatelného na parlamentní úrovni v ČR.

V2H2: Volební prostředí voleb druhého řádu poskytuje příznivé podmínky pro relativně vyšší volební podporu malých, neparlamentních a nových politických subjektů ve srovnání s FOE.

Poslední předpoklad pracuje s kontradiktorní povahou voličského chování a rozporem mezi volbou „hlavou“ a volbou „srdcem“. V případě voleb druhého řádu jsou voliči teoreticky otevřenější vybírat preferované subjekty podle druhého kritéria, i s vědomím rizika nepřekročení uzavírací klauzule zmíněnými subjekty a jejich nezařazení do skutinia resultujícího ve „zbytečný“ voličský hlas.

2 Geneze konceptu voleb druhého řádu

Jedním ze stěžejních pilířů moderních demokratických systémů je konání souboru víceúrovňových volebních klání, vztahujících se k příslušnému stupni vertikální dimenze vládnutí (národní-regionální-obecní). Politologové již v minulosti vyzorovali jisté rozdíly mezi jednotlivými

¹⁷ Pojem tradiční strany zahrnuje kvarteto politických subjektů (ČSSD, KDU-ČSL, KSČM, ODS) odlišujících se od ostatních aktérů politické soutěže ve dvou základních aspektech. Za prvé se jedná o kontinuitu politické angažovanosti ve smyslu nepřerušené kandidatury ve všech konaných volebních kláních na národní i regionální úrovni, a to od okamžiku ustavení samostatné ČR až do současnosti. Za druhé je zde podstatný atribut významnosti, implikující (relativně) vysokou míru úspěšnosti zmíněných politických stran v získávání voličské podpory a od ní odvozené síly v zastupitelských tělesech (Poslanecká sněmovna, krajská zastupitelstva).

volbami, ať už co se týče jejich významu, či odlišného přístupu politických aktérů k nim. Tyto poznatky však byly po určitý čas opomíjeny a nevedly k vytvoření zevrubné analýzy detailně pojednávající o problematice členění jednotlivých typů voleb. Předěl vedoucí k postupnému obratu badatelského zájmu a snaze o ucelenou typologizaci voleb představuje akt zavedení přímých voleb do Evropského parlamentu konaných v roce 1979.

První volby do Evropského parlamentu se přirozeně staly středem zájmu většiny politologů. Představovaly reformní proces, který měl určující vliv na další formování politického schématu EP. Zároveň již první volební výsledky a z nich vzešlé politologické analýzy naznačovaly, že zde máme co do činění se specifickým typem volebního klání. Právě v reakci na neočekávané výsledky voleb do EP došlo k zformování uceleného konceptu, komplexně pojednávajícího o problematice typologie voleb druhého řádu. Autory zmíněné práce jsou Karlheinz Reif a Hermann Schmitt, kteří své závěry představili ve studii (Reif, Schmitt 1980), stojící na počátku diskurzu o nové typologizaci voleb.

Hlavním dělicím měřítkem pro nové členění je princip významu (důležitosti) jednotlivých voleb, který lze definovat podle následujícího pravidla „méně je v sázce“ (*less at stake*), a to jak pro kandidující politické subjekty, tak pro voliče. Prostřednictvím SOE jsou přerozdělovány mandáty do institucí s méně významnými kompetencemi. Navíc se v těchto volbách nerozhoduje o složení exekutivy ani o důležitých celostátních tématech (Cabada, Charvát, Stulík 2015, s. 212). Naproti tomu FOE produkují držitele vrcholné politické moci a voliči je chápou jako jisté maximum své politické participace.

Model voleb druhého řádu

K. Reif s H. Schmittem ve své práci nastínili několik základních předpokladů a hypotéz, odlišujících volby do EP (a ostatní SOE) od voleb prvního řádu.¹⁸ Jednou ze základních myšlenek studie je pojmání eurovoleb za celoevropské volby. Podle zmíněných autorů vykazují volby do EP výrazné znaky SOE, odehrávající se v navzájem oddělených národních arénách uvnitř každého z členských států ES.

Kromě stanovení hlavních charakteristik SOE se dvojice badatelů a posléze i jejich následovníci zaměřovali i na vzájemná propojení a interakce mezi volbami prvního a druhého řádu. Pro koncipování teorie voleb druhého řádu je zásadní existence víceúrovňového volebního prostoru uvnitř států, který nám umožňuje podle kritéria důležitosti třídit jednotlivé volby do několika skupin.

Praktické dopady aspektu menšího významu SOE oproti FOE definuje L. Cabada následovně: „Nižší volební účast než v národních volbách / volbách prvního řádu, více prostoru a nadějí pro malé a nové politické strany, vyšší

¹⁸ Reifova a Schmittova typologizace vychází primárně z rozboru voleb do Evropského parlamentu, ale její základní kontury jsou běžně aplikovány i na další volby vykazující znaky SOE, mezi které jsou řazeny i krajské volby v České republice.

procento neplatných hlasů než při národních volbách / volbách prvního řádu, vládní strany ztrácejí podporu, voliči hlasují méně stranicky, více podporují osobnosti, volby překračují státní hranice, čím odlišnější jsou pravidla volby do EP od pravidel užívaných pro volbu národního parlamentu, tím nižší je volební účast, volební kampaň je významnější, volby do EP soutěží s dalšími (domácími) politickými tématy.“ (Cabada 2009).

Přes výše vyřčené Reif a Schmitt nepopírají důležitost voleb druhého řádu. Na druhou stranu podle jejich názoru nikdy nedosáhnou významu FOE, což berou v potaz voliči i politické strany a podřizují tomuto vědomí svoje jednání. Další analýzy zároveň naznačují existenci určité reflexivity vnímání ze strany voličů a ostatních politických aktérů, podněcující následné reakce pojmajících FOE a SOE jako jeden volební systém, vzájemně se ovlivňující a podmiňující (Šaradín, 2008). Jinak řečeno, i méně významná volební klání mají dopad na jiné úrovně vládnutí vycházejících z „prvořadých“ voleb (a naopak), tím spíše by neměla být opomíjena ze strany odborníků, politických stran ani voličů.

V rámci ČR jsou mezi SOE (vedle výběru české reprezentace v europarlamentu) řazeny senátní volby, volby členů krajských a obecních zastupitelstev a také prezidentské volby.¹⁹

Dimenze voleb druhého řádu

Volby druhého řádu jsou prostupovány specifickými dimenzemi, které definují rozdíly mezi SOE a FOE (Reif, Schmitt 1980). Rozbor působení těchto dimenzí na evropské volby z roku 1979 tvoří jádro práce K. Reifa a H. Schmitta z roku 1980.

Jednou z klíčových dimenzí je dimenze významu (*the-less-at-stake dimension*). Autoři zdůrazňují menší význam SOE oproti FOE, kdy SOE nemají přímý vliv na tvorbu národní exekutivy. Zásada „hraje se o méně“ nebo „méně je v sázce“ je tou určující. Nejviditelnějším důsledkem poklesu významu je nižší volební účast.

Druhou dimenzí je dimenze specifického prostoru (*the specific-arena dimension*). Klíčová je především role a chování politických aktérů v odlišných podmínkách sekundárního volebního kolbiště. Pohybujeme se v prostoru víceúrovňového vládnutí tvořeného celostátní primární arénou a posléze institucemi obsazovanými pomocí voleb druhého řádu. Dopady této dimenze jsou poměrně variabilní v závislosti na nastavení konkrétního politického systému, v jehož rámci mohou být jednotlivé úrovně navzájem velmi propustné nebo naopak do značné míry izolované (Šaradín 2008).

Dimenze institucionální a procedurální (*the institutional-procedural dimension*) zahrnuje problematiku volebních systémů, volebních zákonů a

¹⁹ Přímá volba prezidenta ČR by mohla na první pohled jevit známky FOE, ale vzhledem k institucionálnímu nastavení politického systému ČR a roli prezidentského úřadu v něm jsou prezidentské volby řazeny mezi SOE. Samozřejmě citelná kolize mezi teoretickými předpoklady a reálným fungováním prezidentského úřadu, obzvláště po zavedení přímé volby hlavy státu, otevírá celou řadu otázek, viz Kdo vládne Česku? (Brunclík–Kubát, 2017).

z nich vyplývajícími specifika, ovlivňujícími volební účast („přitažlivost“ voleb druhého řádu), jakými jsou např. uzavírací klauzule, struktura hlasovacích lístků, charakter kandidátských listin, jedno/vícemandátové obvody, legislativní úprava pasivního volebního práva apod.

V případě dimenze volební kampaně (*the campaign dimension*) upozorňují Reif se Schmitter na odlišnou roli volebních kampaní v případě SOE. Pro politické strany není tento typ voleb prioritní, což se odráží i na propracovanosti volebních kampaní, které se v mnoha případech velmi intenzivně zabývají celonárodními tématy, nereflektujícími v dostatečné míře lokální (omezený) dopad jednotlivých SOE (Šaradín 2008). Za zmínku stojí názor, že celkově chladný přístup politických aktérů, ale i médií k „druhořadým“ volbám může v konečném důsledku napomáhat menším a novým politickým uskupením a stranám s disciplinovaným elektorátem (Reif, Schmitt 1980).

Dimenze politické změny (*the main-arena political change dimension*): v této dimenzi je opět připomínána úzká závislost a vzájemné ovlivňování mezi FOE a SOE. Pozornost je věnována především dynamice změn volebních preferencí konkrétních politických stran (viz podkapitoly 2.3.2 a 2.3.3). Je nutné upozornit i na změny sociální a kulturní povahy mající celospolečenský dopad, působící ať už negativně, či pozitivně na vývoj voličského hlasování.²⁰

Základní charakteristiky voleb druhého řádu

Nižší volební účast

Nižší zájem voličů o SOE ve srovnání s FOE patří mezi nejviditelnější a nejcharakterističtější ze znaků voleb druhého řádu. Jedná se o dlouhotrvající trend, jehož platnost potvrzují statistické údaje, ať už se jedná o zmíněné volby do EP, či pro tuto práci stěžejní volby na krajské úrovni v rámci ČR. Reif se Schmitter identifikovali několik příčin, které zásadním způsobem ovlivňují výši volební účasti.

Jednou z nich je výše probíraná dimenze významu. V rámci všech SOE se politické zápolení odehrává na úrovni, které je voliči a politickými stranami přisuzována druhořadá, v některých případech až mizivá důležitost. To potvrzuje i P. Šaradín: „Rozhodujícím kritériem pro odlišení voleb prvního řádu (first order elections) od voleb druhého řádu je především daleko větší důležitost FOE. Je možné konstatovat, že voliči skutečně posuzují význam voleb podle toho, co v nich mohou ovlivnit.“ (Šaradín 2007, s. 11). Pro většinu voličů volby v rámci SOE nepředstavují tak zásadní a bezprostřední událost, naopak kvůli svému nezájmu o SOE běžní občané často ztrácí schopnost lépe se orientovat v dané problematice. Volič nedokáže plně identifikovat význam těchto voleb a postrádá dostatečný důvod, proč se o ně zajímat nebo se jich účastnit.

²⁰ Někdy se hovoří o dimenzi sociální a kulturní proměny (*the social and cultural change dimension*), Reif–Schmitt, 1980.

Motivace voličů k aktivnímu přístupu je podkopávána jak jimi samými, tak i působením dalších subjektů.²¹ Zde je nutné na prvním místě zmínit působení politických stran, které podobně jako voliči věnují volbám druhého řádu mnohem méně pozornosti ve srovnání s FOE, což se odráží jak na finančních investicích vložených do volební kampaně a s ní spojenou nízkou mírou mobilizace a informovanosti voličské základny, tak i na důkladné přípravě a propracovanosti programových dokumentů, které v mnoha případech nezohledňují specifickou tematiku konkrétních SOE a přisuzují jim zjednodušený celonárodní charakter. „Voliči zpravidla vybírají ze stejné nebo velmi podobné sestavy politických stran v rámci domácího stranického systému a také ve vztahu k programatice jim politickými stranami, respektive aktéry, není nabízeno nic v podstatě odlišného od národních parlamentních voleb.“ (Cabada 2010, s. 12).

Více nadějí na úspěch pro malé a nové politické subjekty

Reif a Schmitt poukazují na specifčnost evropské volební arény a rozdílné chování voličů oproti volbám do národních parlamentů, mající důležitý dopad na konečné umístění politických stran. Při analýze volebních výsledků je totiž nutné brát na zřetel jak velikost politických stran, tak jejich případnou ne/účast ve vládě (Cabada 2010).

Problematiku vlivu velikosti politických stran na jejich konečné umístění ve volbách do EP důkladněji rozpracovali další autoři, navazující na výše zmíněné průkopníky v oboru SOE. Michel Marsh tvrdí, že „politické strany, které v posledních národních volbách získaly mezi 4 % a přibližně 30 % hlasů, by měly v evropských volbách ztrácet malé procento voličů, ale hlasy pro tuto skupinu stran se rozdělí mírně odlišně. Větší politické strany, tedy strany s výsledkem nad 30 %, však ztrácejí daleko více voličů.“ (Marsh 1998, s. 602)

Vzhledem k povaze voleb druhého řádu jsou voliči ochotni jejich prostřednictvím více riskovat (*volba srdcem – voting with the heart*) a chovat se méně pragmaticky (*volba hlavou – voting with the head*). Svému hlasu nepřikládají takovou váhu (ve srovnání s FOE) a jeho případné propadnutí není v dostatečné míře akcentováno, aby to vedlo k automatické podpoře silných stran a jistotě promítnutí volebního hlasu do konečného zformování legislativního či exekutivního tělesa, na úkor osobních ideových preferencí okrajovějších subjektů. Voliči více zohledňují ve svém rozhodování politický program a své sympatie vůči lídrům politických stran. Z těchto důvodů mají menší a méně tradiční strany větší šanci na případný úspěch v rámci SOE než v FOE.

²¹ V některých zemích (Belgie, Kypr, Lucembursko, Řecko) existují mechanismy uměle posilující volební účast v evropských volbách, jedná se především o její povinný charakter. Neodevzdání hlasu je sankcionováno různorodými prostředky, kupř. v Belgii se jedná nejen o tresty ve finanční podobě, ale v případě pravidelné volební neúčasti může být přistoupeno k omezení volebního práva či zákazu zastávat veřejné funkce (Blížkovský, Němec, 2013).

Vládní strany ztrácejí podporu – volební cykly

Hypotéza o dopadu volebních cyklů na výsledky SOE, zmíněná ve studii z roku 1980, byla podrobněji rozpracována K. Reifem až po druhých evropských volbách (1984). Reif byl přesvědčen, že „*existuje systematický vztah mezi výsledkem všech SOE a výsledky FOE v politickém systému a tento systematický vztah je založen na postavení politických stran v politickém prostoru prvního řádu tohoto systému: zdali jsou součástí vlády, nebo zda jsou v opozici.*“ (Reif 1984, s. 245). Příslušnost politických stran k jednotlivým táborům na bázi opozice vs. vláda v součinnosti s cyklickým střídáním a prolínáním SOE a FOE má dle názoru K. Reifa nezanedbatelný dopad na volební zisky stran kandidujících v „druhořadých“ volbách. Charakteristika volebních cyklů je však u různých autorů pojímána odlišně, hojně citovanou alternativou je ta, ve které jsou volební cykly rozděleny do tří period podle portugalského politologa A. Freireho následujícím způsobem:

Během „lábánek“ (*honeymoon*) volby do SOE probíhají nejpozději během 12 měsíců po volbách prvního řádu. Strany úspěšné v parlamentních volbách následkem dozívající euforie zpravidla získávají stejné či větší procento hlasů i ve volbách druhého řádu.

Ve středním období (*mid-term*) volby do SOE probíhají mezi 13. a 36. měsícem po FOE. Pro vládní strany nastává kritické období potenciálně největšího odlivu voličů, povolební euforie vyprchává, strany jsou konfrontovány s vládní agendou a reálnou politikou, dochází k posilování opozice, případně malých stran.

V pozdním období (*later-term*) jsou volby do SOE organizovány souběžně s blížícím se koncem funkčního období vládních stran, lze předpokládat opětovný nárůst jejich preferencí. Je zde ale nutné počítat s dalšími ovlivňujícími faktory, na prvním místě s reflexí úspěchu/neúspěchu vládní politiky ze strany voličů (Freire 2004).

Postupné ověřování a doplnění původních hypotéz

Jak již bylo naznačeno, při tvorbě modelu voleb druhého řádu, jehož základy byly položeny v první polovině 80. let 20. století, vycházeli Reif a Schmitt výhradně z analýz prvních (1979), potažmo v pořadí druhých (1984) voleb do Evropského parlamentu. Uvědomovali si možné limity zmíněné teorie, vyplývající z relativně krátkodobého, a tím pádem omezeného výzkumu, který se nemohl opřít o uspokojující množství zkoumaných vzorků. K postupnému upřesňování (potvrzení/vyvrácení) prvotních vědeckých závěrů docházelo logicky až na základě dalších proběhnuvších voleb do EP, a to i za přispění dalších expertů, ať už v podobě kritického hodnocení a reakcí na již existující teorii SOE, či vyvozování vlastních závěrů.

K. Reif po druhých volbách do Evropského parlamentu částečně upravil a více specifikoval původní hypotézy modelu SOE (Reif 1984).

Podle revidované verze konceptu voleb druhého řádu kampaně SOE obsahují témata voleb druhého řádu, ale také většinou voleb prvního řádu. Volební účast v SOE je pravidelně nižší než u FOE a reflektuje, jaká je závažnost rozdílných SOE. Menší, nové a radikálnější strany mají větší šanci

na úspěch v SOE ve srovnání s FOE. Volební výsledky vládních stran v druhořadých volbách ovlivňuje křivka jejich popularity mající dynamický charakter v návaznosti na střídání a souběh jednotlivých fází volebních cyklů mezi FOE a SOE (Reif 1984).

Stěžejní tematiku volebních cyklů K. Reif zevrubněji analyzoval ve své další studii (Reif 1997), kterou publikoval až ve druhé polovině 90. let a jeho poznatek je následující; „Strany, které formují vládu politické arény prvního řádu, mají tendenci k tomu, že ve volbách druhého řádu, které se konají krátce po FOE, získají více hlasů než v těch nedávno proběhlých FOE. Avšak pomine-li povolební euforie z FOE, vládní strany většinou v SOE ztrácejí podporu. Vezmeme-li v potaz výsledky z posledních SOE (volby do EP v roce 1994 – pozn. autora), pak ztráty vládních stran jsou výraznější směrem ke konci jejich volebního období.“ (Reif 1997, s. 117).

V posledních dvou dekadách se diskuse o podstatě teorie voleb druhého řádu soustředí na čtyři základní dimenze viz Šaradín (2007):

1. Národní elektoráty používají volby do EP jako doplňovací volby, jedná se o výraz souhlasu či nesouhlasu se svými domácími vládami. Voličům v tomto případě v takové míře (na rozdíl od FOE) nezáleží na konečných výsledcích a úspěších oblíbené strany, naopak skrze SOE dávají najevo svou nespokojenost s počínáním politické reprezentace na vládní úrovni.

2. Voliči vyjadřují své skutečné (upřímné) preference (volba srdcem), nejedná se tedy o strategické hlasování jako v případě FOE. Hlasují-li voliči v SOE kupříkladu pro malou či novou stranu, nemají co ztratit, ale ve volbách prvního řádu volí takticky (volba hlavou). K tomu někteří autoři dodávají, že v SOE vládní strany jejich tradiční voliči odmítají volit, a to jako výraz nesouhlasu s výkonem jejich mandátu při vědomí, že toto varování neovlivní změnu vlády.

3. V důsledku působení těchto dvou výše uvedených dimenzí vyvstává třetí: co vede voliče k odlišnému hlasování v různých druzích voleb? Podle autorů je to především preference různých politik a sledování specifických zájmů v navzájem odlišných volbách. Voliči rozlišují mezi národní a evropskou (popř. regionální) dimenzí a vybírají rozdílné přístupy různých politických stran, což v konečném důsledku vede k podpoře dvou (či více) subjektů jedním voličem.

4. Poslední dimenzí je teorie vyvažování. Voliči mají tendenci upozadovat politické strany směřující k nabytí dominantního postavení (získání a propojení voličsko-stranických většin na různých volebních úrovních) a svými hlasy posilují rovnováhu politického systému prosazováním jiných subjektů. Cílem je, aby se politika stala spíše výsledkem kompromisu než prosazováním krajností (Šaradín 2007).

Jeden z nejdůležitějších poznatků, který zároveň odsouvá do pozadí různorodé úvahy o druhořadosti voleb do EP, se týká úzké souvislosti mezi FOE a SOE. Volby druhého řádu mohou mít relativně silný vliv na výsledek voleb prvního řádu. „*Určité subjekty (kterým je zapovězen úspěch v FOE) mohou získat ve volbách do EP takový kredit, že jim to může pomoci v dalších volbách prvního řádu a etablování na národní úrovni.* Strany si zkrátka

uvědomují, že význam voleb SOE nelze podceňovat, a to ani tehdy, jsou-li některými teoretiky snižovány na volby až třetího řádu.“ (Šaradín 2004, s. 21).

3. Analytické metody a práce s daty

Stěžejním cílem tohoto badatelského projektu je nalezení odpovědí na dvě výzkumné otázky. První otázka se ptá, zda krajské volby v České republice naplňují (minimálně v obecné rovině) znaky voleb druhého řádu. Abychom mohli rozhodnout, zda konkrétní volební úroveň je možné označit za „druhořadou“, musejí být nejprve stanoveny parametry měření. V tomto případě se budeme opírat o východiska konceptu voleb druhého řádu, představeného v teoretické části studie. Parametrem měření jsou výše zmíněné kvantifikovatelné rozdíly ve volebních výsledcích mezi jednotlivými typy voleb (FOE vs. SOE). Konkrétně se jedná o hodnoty volební účasti, množství neplatných a propadnutých hlasů spolu s měnícím se postavením politických stran nahlížené optikou obdržovaných voličských hlasů a krajských/poslaneckých mandátů. Statistické volební odchylky poslouží jako diferenciální ukazatel pro rozlišení mezí volbami prvního a druhého řádu. Práce nestanovuje žádné striktně vymezené statistické škály ani hranice pro rozlišení jednotlivých volebních úrovní nebo míry „druhořadosti“. Hlavním kritériem jsou viditelné a dlouhodobé rozdíly volebních hodnot analyzovaných při komparaci voleb do PSPČR (reprezentujících FOE) s volbami do krajských zastupitelstev (reprezentujících SOE).²²

Druhá výzkumná otázka se soustředí na význam „tradičních“ stran v dimenzi krajských zastupitelstev. Zkoumá, jakým způsobem se proměňuje relativní síla zahrnutých subjektů na krajské úrovni ve srovnání s jejich postavením v PSPČR optikou vybraných kvantitativních parametrů, kterými jsou odevzdané hlasy voličů, počet získaných křesel v zastupitelstvech, index volební stability, index úspěšnosti, index volební účasti (podrobněji ke zmíněným indexům viz níže).

Vybrané metodologické postupy pro zpracování daného tématu, sběr a analýzu dat budou vycházet z kvalitativních metod, doplněných dílčími kvantitativními výzkumy. Kvalitativní úhel pohledu považuji za vhodnější pro komplexní výzkum krajské regionální soustavy s jejími vlastními specifiky. Poznatky získané skrze kvantitativní analýzy volebních výsledků krajských voleb budou využity jako neocenitelný zdrojový a podkladový materiál pro preciznější vyjádření vztahů mezi klíčovými proměnnými na kvantifikovatelné bázi a dopomůžou vytvořit celkový obraz podoby krajské volební dimenze v porovnání s volbami prvního řádu v České republice.²³

²² Komparovaná data reprezentující volby prvního řádu jsou extrahována ze statistických výsledků sněmovních voleb v ČR. Datová sada sestává z řetězce navazujících voleb, počínaje volbami konanými v roce 2002 a konče posledními volbami do PSPČR v roce 2017. Starší volby konané před rokem 2000 nejsou reflektovány z důvodu absentujícího překryvu s cykly krajských voleb pokrývajících období 2000–2020.

²³ Všechny grafy této studie využívají bodového principu pro znázornění hodnot a bodových spojnic ke snadnější abstrakci a přehlednější interpretaci výsledků.

Práce bude dominantně postavena na principech diachronní komparativní analýzy zkoumající proměnu vybraných parametrů v čase (období krajských volebních cyklů 2000-2020) uvnitř jednoho politického subsystému (krajská regionální soustava), ale zároveň se částečně opře o přístupy synchronní komparativní analýzy porovnávající konkrétní fenomény v jednom časovém okamžiku napříč prostorovou dimenzí (reprezentovanou jednotlivými kraji). Stěžejní volební data jsou převzata z oficiálního webového portálu Českého statistického úřadu. Všechny prezentované výsledky jsou dílem vlastních početních úkonů a srovnávání. Kvantitativní část výzkumu využívá několika interpretativních indexů, konkrétně se jedná o index úspěšnosti (IÚ), dále index volební stability (IVS) a konečně index volební účasti (IVÚ).

IÚ kvantifikuje úspěšnost konkrétního politického subjektu v oslovování voličů ve dvojici po sobě následujících voleb odehrávajících se na různých stupních politického systému, ale ve stejném volebním obvodu.²⁴ Smyslem IÚ je analyzovat proměňující se volební podporu politických stran v odlišných typech voleb v ČR. V případě tohoto výzkumu jsou porovnávány zisky hlasů odevzdaných pro konkrétní kandidátní listinu ve dvojici voleb, jež jsou zastoupeny krajskými volbami a volbami do PSPČR. Matematicky představuje IÚ podíl absolutního počtu hlasů odevzdaného konkrétní politické straně (kandidátní listině), kdy hlasy odevzdané v krajských volbách představují dělnec a hlasy odevzdané pro stejnou politickou stranu ve volbách do PSPČR dělník výpočtu. Výsledné hodnoty IÚ jsou interpretovány následovně. Hodnota 1 = 100 %, hodnoty nižší než 1 implikují snížení volební podpory pro konkrétní kandidátní listinu v krajských volbách ve srovnání s předcházejícími volbami do PSPČR. A vice versa případy, ve kterých dojde k překročení hodnoty 1, je možno interpretovat jako navýšení volební podpory pro politický subjekt mezi sledovanými volbami. Pokud je výsledek roven 1, byla volební podpora v obou volebních kláních pro konkrétní subjekt shodná. Obdobně se postupuje i v případě výpočtu a následné interpretace indexu volební stability (IVS), akorát s tím rozdílem, že dvojice porovnávaných voleb (volebních zisků) je v tomto případě tvořena výhradně krajskými volbami. Přes identický postup ve výpočtech je výstup obou indexů odlišný. IÚ zkoumá stabilitu chování volebního elektorátu napříč dimenzemi FOE a SOE skrze analýzu úspěšnosti stran oslovovat voliče v odlišných volebních kláních, zatímco IVS analyzuje ukotvenost volební podpory politických subjektů na krajské úrovni (Eibl et al. 2009).

Index volební účasti (IVÚ) je pomocný nástroj pro kvantifikaci změn ve volební účasti zaznamenaných mezi dvěma volebními kláními. IVÚ vyjadřuje, kolik voličů dorazilo k volbám z možného počtu, který je stanoven předcházejícími volbami. Matematické operace jsou identické s postupem výpočtu IÚ, jediný podstatný rozdíl je v dosazení hodnot volební účasti v jejich nominální podobě (množství vydaných obálek v příslušných volbách)

²⁴ Volební obvody ve volbách do PSPČR jsou geografickým určením shodné s vyššími územními samosprávnými kraji, které tvoří regionální soustavu ČR.

porovnávaných voleb na pozici dělitele a dělece. Podobná je také interpretace výsledků. Hodnota 1 znamená shodnou volební účast, hodnoty menší než 1 indikují nižší úroveň docházky voličů, a naopak hodnoty pohybující se nad 1 naznačují navýšení volební účasti mezi srovnávanými volbami (Eibl et al. 2009, s. 121).

Na závěr této kapitoly je nutné zmínit některé problematické části výzkumu a jeho metodologické limity. Jeden z nejzávažnějších spočívá v nedostatečné kontinuitě kandidatury volebních stran, z nichž jen několik málo výjimek sestavilo samostatnou kandidátní listinu ve všech konaných krajských volbách.²⁵ Problém tkví nejen v úpadku starých či vzestupu nových subjektů, ale také v oblíbenosti volebních koalic a různých mezistranických aliancí, které činí smysluplnou komparativní analýzu dosti obtížnou.

Za výmluvný příklad poslouží zřejmě nejproblematictější prvek z panelu zkoumaných stran, a to KDU-ČSL. Lidovci v posledních krajských volbách kandidovali samostatně pouze ve čtyřech ze třinácti krajů a v celém sledovaném období 2000-2020 hned ve třech krajích neměli voliči nikdy možnost volit samostatnou lidoveckou kandidátku a ve čtyřech krajích tomu tak bylo pouze jednou z šesti konaných voleb.²⁶ Jinak řečeno – ve většině krajů byla pro KDU-ČSL hlavní volební strategií koaliční spolupráce s jinými subjekty. Vedle samotného faktu být součástí konkrétního koaličního uskupení nelze opominout aspekt vnitřního koaličního uspořádání ve smyslu významu jednotlivých členů koalice. Je důležité si uvědomit zásadní rozdíl mezi situacemi, kdy byla KDU-ČSL hlavním či jedním ze stěžejních prvků koalice, a naopak odlišit případy, ve kterých lidovci zaujímali výrazně omezenější koaliční postavení.²⁷

Případ KDU-ČSL je zosobněním jednoho z nejpalcivějších metodologických problémů této studie, totiž jak určit sílu/význam politické strany (ať už podle odevzdaných voličských hlasů nebo obdržených mandátů), jež kandiduje v rámci koaličního uskupení. Pro tyto účely bylo přistoupeno ke speciálnímu vážení relativní síly jednotlivých koaličních stran, které může být provedeno několika odlišnými způsoby.

Pro výpočet podílů voličských preferencí jednotlivých stran tvořících koaliční uskupení se jeví jako smysluplné řešení identifikace navrhuje strany jednotlivých kandidátů. Takto získané podíly navržených osob budou

²⁵ Viz pojem „tradiční strany“ podrobněji definovaný v poznámce pod čarou č. 4.

²⁶ V krajských volbách 2020 kandidovala KDU-ČSL samostatně na Vysočině, v Jihomoravském, Zlínském a Moravskoslezském kraji. Naopak v kraji Středočeském, Karlovarském a Pardubickém lidovci ani v jednom případě nesestavili samostatnou kandidátní listinu a v další skupině krajů (Plzeňský, Ústecký, Liberecký, Královéhradecký) tomu tak bylo pouze v jednom jediném případě během pěti konaných volebních cyklů.

²⁷ Jedním z příkladů může být způsob kandidatury lidovců v Ústeckém kraji, kdy ve volbách 2008 a 2020 pouze participovali na kandidátních listinách jiných stran, a to navíc v dosti omezeném rozsahu spočívajícím v zařazení několika málo vlastních členů na seznam kandidátů pod hlavičkou jiných subjektů (Severočeši.cz v prvním a ODS ve druhém případě).

následně převedeny na proporční části hlasů z celkového objemu odevzdaných hlasovacích lístků pro společnou koaliční kandidátní listinu.²⁸

Co se týká stanovení podílů mandátů přisouzených jednotlivým koaličním partnerům i zde bude zohledněna relevance navrhuující strany, ovšem místo stranických kandidátů budou příslušné mandátové podíly vypočítány podle podílů zvolených zastupitelů.

Nabízí se otázka, zda by nebylo vhodnější opřít se o politickou příslušnost navržených kandidátů či zvolených zastupitelů. Česká volební tradice a na ní navázaná volební psychologie umocňuje partitokratický rys krajského volebního systému před nominálním výběrem konkrétních osob. I přes nepopiratelný význam preferenčních hlasů se logika voličského výběru silně orientuje podle vázaných kandidátních listin nebo přesněji řečeno podle „zastřešujících“ stran navrhujících potencionální zastupitele. Navíc i v situaci, kdy se na kandidátní listině nachází kandidát bez politické příslušnosti nebo dokonce z odlišné politické strany (než je strana navrhuující), se mezi členy společné kandidátní listiny automaticky předpokládá vysoká míra programové afinity a legislativní koordinace, a to často v rámci společného klubu uvnitř zastupitelského orgánu.²⁹

Samozřejmě že tento přístup má pouze přibližnou vypovídající hodnotu.³⁰ Nereflektuje konkrétní pozici jednotlivých kandidátů na kandidátní listině, není schopný kategorizovat obdržené hlasy podle „upřímné preference“ voličů rozlišením na hlasy skutečně odevzdané konkrétní straně či koalici jako celku nebo určit množství hlasů, o které subjekt přišel zapojením se do koaličního projektu.

4. Analýza dat – výsledky

Náplní této kapitoly je empiricko-analytický rozbor shromážděných volebních dat a jejich následná komparace. Hlavní pozornost se soustředí na stěžejní dimenze a atributy SOE, jakými jsou např. volební účast, množství

²⁸ Výpočet podílů hlasů voličů podle navrhuující strany může ve specifických případech způsobit badatelské obtíže, např. absenci dat podle kterých bychom zmíněné podíly stanovili. To je také případ lidovců, kteří v několika krajích nefigurovali jako navrhuující strana (nebyl generován žádný odevzdaný hlas), přesto v tom samém volebním obvodu získali zastupitelský mandát. Z důvodu zaplnění těchto datových mezer, muselo být přistoupeno k alternativní metodě a příslušné voličské podíly byly vypočítány podle politické příslušnosti navržených kandidátů.

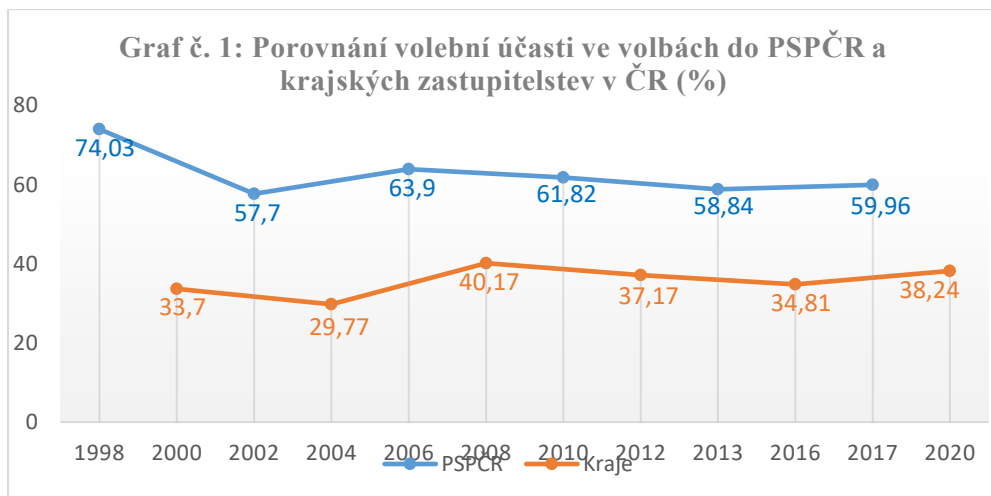
²⁹ Určení počtu zastupitelů podle jejich politické příslušnosti může mít své opodstatnění, ale jeho použití považuji za smysluplnější v situacích s menším počtem nezávislých kandidátů typicky v parlamentních volbách. Jeho aplikace v prostředí krajských nebo obecních zastupitelstev by způsobila, že vlivem kandidatury markantně vyššího počtu nezařazených zastupitelů, by došlo k opomenutí těchto zastupitelů z početních operací i přes jejich neskrývanou politickou angažovanost a tím pádem ke zkrácení výsledků.

³⁰ Samostatnou kategorií jsou kandidáti a zastupitelé bez politické příslušnosti u nichž by bylo potřeba pro každého zvlášť sofistikovaně kvantifikovat „míru politické ne/angažovanosti“ abychom získali věrohodné a relevantní povědomí o jejich politickém významu uvnitř kandidujícího subjektu a vlivu na volební data.

propadnutých/neplatných hlasů, měnící se volební podpora vládních stran na základě střídajících se volebních cyklů atd. Výzkumný projekt interpretuje proměny volebních dat na agregované úrovni systému, pojímajícího jednotlivé kraje víceméně jako jednu spojenou volební soustavu. Z velké míry je to zapříčiněno omezeným prostorem, který nedovoluje na těchto stránkách uspokojivým způsobem postihnout všechny relevantní vývojové trendy celého souboru regionálních jednotek, natož způsobem vyčerpávajícím. Zároveň by takovýto detailní rozbor každého kraje směřoval proti cíli autora upřít pozornost na krajskou soustavu jako celek a všimnout si obecných strukturálních proměn, optikou vybraných volebních atributů konceptu voleb druhého řádu, které pak mohou být lépe konfrontovány s případnými proměnami politického systému na národní úrovni. Na druhé straně nebudou zcela opominuty ani specifické vývojové procesy postihující prostor vybraných krajských jednotek.

Volební účast

Jen s obtížemi bychom našli pregnantnější volební parametr, který výstižně odhaluje jeden z nejpodstatnějších rozdílů mezi FOE a SOE, než jakým je volební docházka. Žádná jiná proměnná nenabývá tak výrazně odlišných, jednoduše identifikovatelných a všeobecně platných hodnot. Otázka nestojí, zda je volební účast v krajských volbách nižší než v případě voleb do PSPČR, ale o jak velké rozdíly se jedná a jakým způsobem se tyto rozdíly mění v čase. Tento základní předpoklad byl verifikován i v případě zkoumaného vzorku v podobě krajských voleb v ČR v období 2000–2020. Po celý sledovaný časový úsek se míra volební účasti v regionálních volbách (oranžová spojnice) pohybovala na řádově nižších hodnotách ve srovnání s parlamentními volbami (modrá spojnice), viz tabulka č. 1. Obecně můžeme konstatovat, že množství aktivních voličů je v krajských volbách dlouhodobě stabilní a pohybuje se v pásmu cca 30 % – 40 % volební účasti, což potvrzují i poslední volby do krajských zastupitelstev s hodnotou přesahující 38 % aktivní účasti, která se pohybuje nad dlouhodobým průměrem, pouze v roce 2008 se k volebním urnám dostavilo vyšší procento oprávněných voličů.

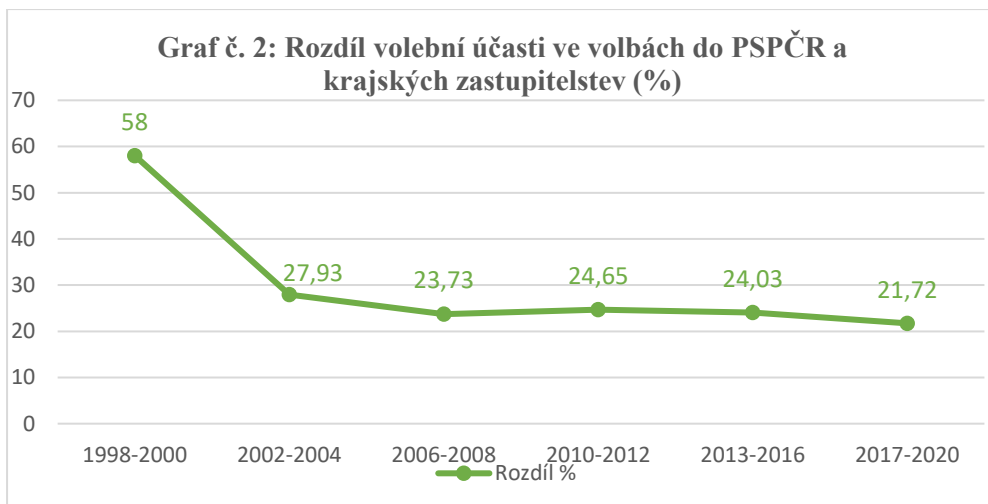

Zdroj: Český statistický úřad

Pokud se zaměříme na konkrétní rozdíly hodnot volební účasti v obou typech voleb, identifikujeme ne zcela lineární, ale přesto jistý konvergenční rys charakterizovaný pomalým stíráním zmíněných rozdílů, který je nejvýraznější při komparaci posledních volebních klání jmenovitě krajských voleb 2020 a voleb do PSPČR 2017.³¹ Na druhou stranu i toto naznačené postupné sblížování volebních účastí nepřekryje přetrvávající markantní rozdíly v ochotě voličů účastnit se jednotlivých typů voleb, viz zmíněný graf č. 2. Z něj je patrné, že se v dlouhodobém horizontu k parlamentním volbám pravidelně dostavuje zhruba o čtvrtinu více voličů, ve srovnání s volbami krajskými. Jediný podstatnější výkyv je zaznamenatelný na přelomu milénia, který je způsobený obecně vyšší ochotou využívat aktivního volebního práva ze strany voličů v parlamentních volbách v 90. letech ve srovnání s obdobím po roce 2000.³²

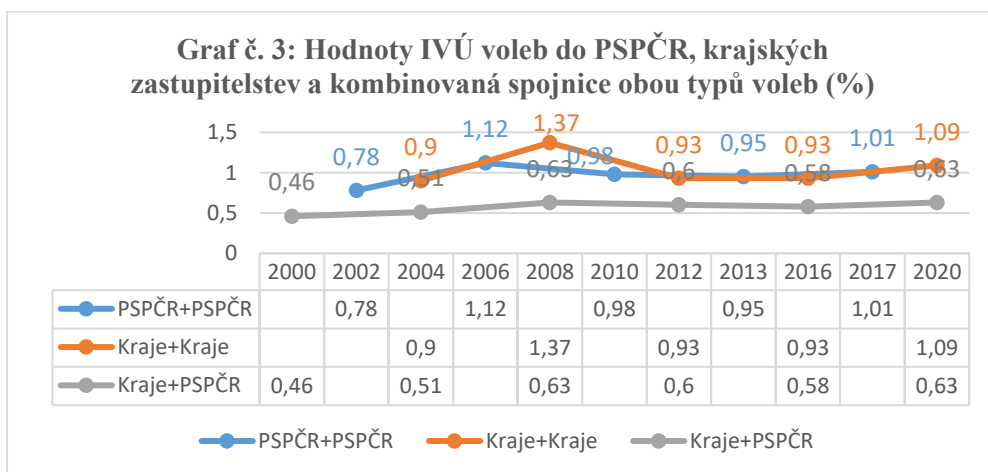
³¹ Rozdíl v míře volební účasti činil 21,72 % voličů, čímž se jedná o nejnižší zaznamenanou hodnotu ve sledovaném období. Naopak nejvyšší propast v porovnané dochvilnosti voličů byla evidována mezi historicky prvními krajskými volbami a volbami do PSPČR z roku 1998, která činila 58 %.

³² Při komparaci volební účasti v krajských volbách a volbách do PSPČR činí jisté obtíže chybějící volební soutěž na regionální úrovni v období po vzniku samostatné ČR.

Zdroj: Vlastní výpočty na základě údajů Českého statistického úřadu

Zajímavý pohled na vývoj volební účasti nabízí IVÚ kvantifikující relativní proměnu volební docházky zaznamenané mezi dvěma volebními kláněmi v setinách celku (přenesené procentuální vyjádření), viz graf č. 3.

Zdroj: Vlastní výpočty na základě údajů Českého statistického úřadu

Pozornost je soustředěna na tři spojnice, jež jsou sestaveny chronologickým seřazením výsledných hodnot dvojic porovnávaných sousledných voleb příslušné volební úrovně (krajská oranžová, parlamentní modrá) a rovněž kombinací volebních hodnot z obou zmíněných volebních úrovní navzájem (šedá spojnice).³³ Jak již bylo popsáno ve třetí kapitole

³³ Graf č. 3 je potřeba číst následovně; Každá číselná hodnota je příslušná ke konkrétní dvojici voleb. /latí pravidlo, že hodnota přiřazena ke konkrétnímu datu konaných voleb na časové ose je vyjádřením vztahu mezi těmito volbami a těmi, které jsou nejbližšími předcházejícími podle

definující IVÚ, pokud se výsledná číselná hodnota rovná 1, znamená to, že k volbám dorazilo stejné množství voličů (1 = 100 %), hodnoty < 1 vyjadřují snížení volební účasti a naopak hodnoty > 1 její navýšení. Podle predikcí teorie SOE by se šedá spojnice měla pohybovat pod hodnotou 1, a pokud možno s výraznějším odstupem od této úrovně indikující rozdílnost významu, resultující v klesající zájem voličů o SOE (krajské volby) ve srovnání s FOE (volby do PSPČR). V případě zbývajících dvou spojníc se očekává oscilace hodnot kolem 1.

Z grafu jsou tyto tendence jednoznačně patrné. K posledním krajským volbám se v roce 2020 dostavilo o cca 37 % méně voličů ve srovnání s posledními parlamentními volbami v roce 2017. Průměrná hodnota IVÚ pro celé sledované období činí 0,57. Krajských voleb se tedy dlouhodobě aktivně účastní o skoro polovinu méně voličů z možného počtu hlasujících, který stanovily parlamentní volby.

Tabulka č. 4 se zaměřuje na dlouhodobý vývoj skrze analýzu průměrných hodnot vybraných parametrů volební účasti. Pro zajímavost a možnost dalšího srovnání jsou do tabulky zaneseny také hodnoty voleb do Evropského parlamentu (EP).

Tabulka č. 4: Přehled průměrných hodnot volební účasti v krajích během všech proběhnuvších parlamentních, krajských a evropských voleb

Obvody/Kraje	PSPČR		Kraje		EP	
Středočeský	62,78 %	618 858	36,25 %	355 609	25,96 %	283 208
Jihočeský	61,87 %	319 485	36,63 %	186 375	24,24 %	129 815
Plzeňský	60,29 %	274 477	36,65 %	165 908	25,04 %	116 906
Karlovarský	52,87 %	127 641	30,86 %	73 619	19,66 %	49 273
Ústecký	53,52 %	353 001	31,11 %	204 114	19,84 %	133 806
Liberecký	59,51 %	207 374	36,14 %	125 195	23,62 %	86 115
Královéhradecký	63,29 %	282 825	37,63 %	166 655	26,06 %	120 564
Pardubický	63,86 %	262 100	38,14 %	156 345	25,36 %	107 635
Vysočina	64,63 %	266 761	38,43 %	157 748	25,39 %	109 053
Jihomoravský	62,18 %	586 344	36,52 %	343 232	25,81 %	251 934
Olomoucký	60,84 %	314 994	34,55 %	178 449	23,57 %	125 570
Zlínský	62,97 %	302 205	37,98 %	181 800	24,76 %	123 061
Moravskoslezský	57,15 %	572 432	32,48 %	325 023	21,58 %	221 899

příslušné volební kombinace. Např. první údaj o hodnotě 0,46, ve sloupci 2000, v řádku (kombinaci) Kraje + PSPČR říká, že ke krajským volbám v roce 2000 dorazilo 46 % zapsaných voličů z celkového množství, které se dostavilo k volebním urnám ve volbách parlamentních v roce 1998. Podobně interpretujeme např. další údaj na modrém řádku (PSPČR+PSPČR) přiřazený ke sloupci 2002. Ve volbách do PSPČR dorazilo v roce 2002 78 % voličů z celkového počtu voličů, který byl zaznamenán v nejbližších předcházejících parlamentních volbách 1998 atd.

Zdroj: Vlastní výpočty na základě údajů Českého statistického úřadu

Poslední tabulka této podkapitoly zachycuje souhrnnou proměnu volební účasti v dlouhodobém časovém horizontu. Podobně jako v předcházejícím případě jsou zde volby druhého řádu vedle krajských voleb zastoupeny také volbami evropskými.

Tabulka č. 5: Přehled souhrnných průměrných hodnot volební účasti v jednotlivých letech ve volbách do krajských zastupitelstev, PSPČR a Evropského parlamentu

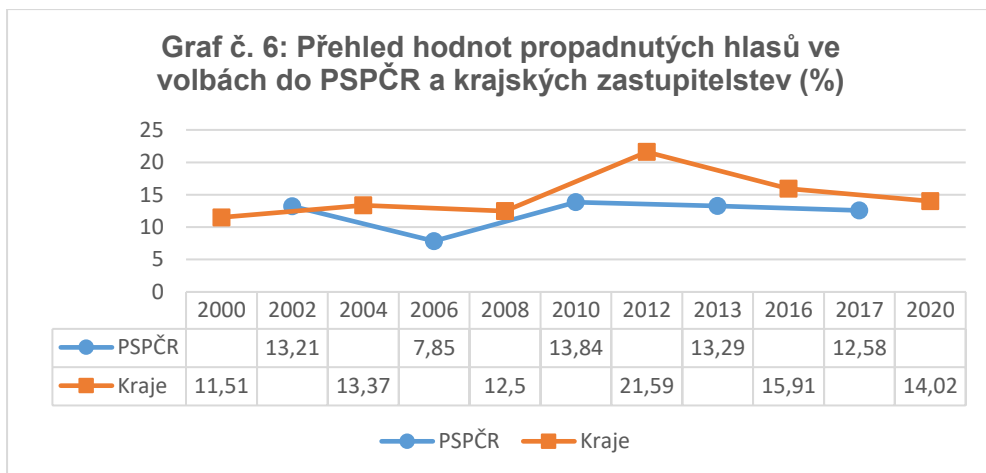
Rok	2000	2004	2008	2012	2016	2020
Kraje	33,70 %	29,77 %	40,17 %	37,17 %	34,81 %	38,24 %
	2 416 385	2 164 456	2 988 487	2 763 464	2 579 668	2 807 967
Rok	1998	2002	2006	2010	2013	2017
PSPČR	74,03 %	57,70 %	63,90 %	61,82 %	58,84 %	59,96 %
	6 008 926	4 204 423	4 712 566	4 626 682	4 419 699	4 479 114
Rok	X	2004	2009	2014	2019	X
EP	X	27,50 %	27,09 %	17,15 %	27,42 %	X
	X	2 075 331	2 029 481	1 290 129	2 040 412	X

Zdroj: Vlastní výpočty na základě Českého statistického úřadu

Propadnuté hlasy³⁴

Podle teorie voleb druhého řádu může mít rozdílná důležitost jednotlivých volebních klání vliv na míru výskytu propadnutých hlasů v těchto volbách. Hlavní příčina je spatřována v posílení významu „voting with the heart“ vůči „voting with the head“. U SOE bychom měli být svědky odvážnějšího hlasování ze strany voličů, v jehož důsledku jsou ochotni častěji odevzdat svůj hlas i ve prospěch potenciálně neúspěšných subjektů, pohybujících se na hranici uzavírací klauzule, či dokonce pod ní. Je důležité připomenout, že teorie přistupuje k této problematice z vysoce obecného úhlu pohledu, který nereflektuje specifické podmínky volebního nebo stranického systému analyzovaného volebního obvodu.

³⁴ Propadnuté hlasy jsou zde definovány jako hlasy voličů odevzdané konkrétní kandidátní listině, která nespĺnila zákonem stanovené požadavky na zařazení této listiny do přepočítávacího skrutinia. Důvodem je nedostatečný počet těchto hlasů, které svým objemem nedosahují stanovené úrovně uzavírací klauzule. Jedná se o platné hlasy, ale zároveň hlasy nemající vliv na konečné rozdělení mandátů a podobu zastupitelských orgánů.

Zdroj: Vlastní výpočty na základě údajů Českého statistického úřadu

Spojnice grafu v tabulce č. 6 zobrazují množství propadnutých hlasů v jednotlivých volebních letech krajských a parlamentních voleb. V případě voleb do PSPČR jsou hodnoty vysoce stabilní a vyjma voleb 2006 se celkový objem propadnutých hlasů pohyboval kolem 13 %. Volby do krajských zastupitelstev generovaly v procentuálním vyjádření více odevzdaných hlasů pro strany, které nepřekročily hranici uzavírací klauzule a současně vyprodukovaly větší rozdíly mezi nevyužitými hlasy v jednotlivých krajských volbách.

Nejvyšší výskyt propadnutých hlasů byl evidován ve čtvrtých krajských volbách v roce 2012, celkem 1/5 všech tehdy odevzdaných platných hlasů připadla na hlasy, které neměly vliv na konečné rozdělení mandátů. Důvodů, proč v krajských volbách 2012 došlo ke skokovému nárůstu propadnutých hlasů, může být několik. Zajímavou statistikou, která si zaslouží větší pozornost, je rostoucí počet politických subjektů, které v krajských volbách obdržely alespoň jeden hlas. Těch evidujeme v inkriminovaných volbách 74, v roce 2016 dokonce 81 a v posledních krajských volbách 77, což je znatelný rozdíl ve srovnání období před rokem 2010 (2000-41, 2004-55, 2008-59). Tento jev indikující narůstající fragmentaci volební podpory (potenciální nárůst neúspěšných subjektů = více propadnutých hlasů) není dostačující sám o sobě, jak naznačují další výsledky v letech 2016 a 2020. V těchto volebních kláních nedošlo navzdory rozložení volební podpory mezi širší okruh stran a hnutí ke zvýšení relativního množství propadnutých hlasů ve srovnání s ostatními krajskými volbami. Klíčovou determinantou, která je odpovědná za vysoký objem propadnutých hlasů v roce 2012, je markantní koncentrace hlasů u neúspěšných subjektů nacházejících se pod zákonem stanovenou hranicí obdržení hlasů nutných pro vstup do skrutinia. Tento stav je důsledkem vrcholící stranické transformace a zvýšené volební volatility voličů na prahu druhé dekády druhého tisíciletí v ČR. Pokud výše popsané údaje dáme do souvislosti s daty grafu č. 15, zjistíme, že v roce 2012 ze 74

stran a hnutí s alespoň jedním obdrženým hlasem dosáhlo na alespoň jeden mandát 28 z nich, v roce 2020 ze 77 takovýchto subjektů získalo mandát 35 z nich.

V dalších navazujících volbách 2016 a 2020 došlo ke snížení relativního množství propadnutých hlasů, ty ale stále svým výskytem převyšovaly hodnoty, kterých dosahovaly v parlamentních volbách ve stejném období.³⁵ Na druhé straně v prvních třech volebních kláních regionální úrovně se míra propadnutých hlasů pohybovala na úrovni voleb parlamentních.

Následující tabulka č. 7 nabízí souhrnná data k propadnutým hlasům zaznamenaným na úrovni jednotlivých krajů ve všech krajských volbách.

Tabulka č. 7: Přehled propadnutých hlasů na úrovni jednotlivých krajů v krajských volbách (KV) 2000–2020 a parlamentních volbách (PV) 2002–2017 (%)

Kraj/rok		2000	2004	2008	2012	2016	2020	Průměr
Středočeský	KV	12,08	7,92	12,52	27,58	17,30	19,10	16,08
	PV	11,05	11,17	16,27	17,22	9,05	X	12,95
Jihočeský	KV	8,16	9,43	13,65	14,05	16,60	18,30	13,37
	PV	13,17	5,36	17,79	11,23	11,33	X	11,78
Plzeňský	KV	12,67	11,44	12,11	22,18	9,20	10,22	12,97
	PV	12,77	6,24	12,31	16,56	19,72	X	13,52
Karlovarský	KV	14,30	10,82	7,61	21,30	16,60	15,06	14,28
	PV	15,15	9,85	17,89	15,45	12,80	X	14,23
Ústecký	KV	14,03	19,82	15,04	28,73	34,40	13,13	20,86
	PV	13,69	7,65	8,51	15,20	15,62	X	12,13
Liberecký	KV	15,85	24,85	16,89	20,72	14,20	18,96	18,49
	PV	15,11	10,77	17,56	16,94	12,33	X	14,54
Královéhradecký	KV	15,73	10,63	16,53	22,22	5,10	9,48	13,28
	PV	15,41	7,25	17,84	12	6,19	X	11,74
Pardubický	KV	9,64	12,18	11,86	19,61	24,10	17,43	15,80
	PV	13,46	6,36	9,14	12,53	15,52	X	11,40
Vysočina	KV	11,26	8,63	12,56	17,08	16,40	15,10	13,51
	PV	12,14	10,13	8,15	10,91	13,87	X	11,04
Jihomoravský	KV	9,11	11,85	10,96	22,21	6,60	9,10	11,64
	PV	12,03	5,27	13,08	11,78	14,48	X	11,33
Olomoucký	KV	9,60	19,27	15,31	22,38	14,80	16,77	16,36
	PV	12,76	5,79	14,57	10,53	13,15	X	11,36

³⁵ Celkové množství propadnutých hlasů v krajských volbách 2020 kleslo pod hladinu dlouhodobého průměru stanoveného hodnotou 14,82 %. Od voleb 2012 analyzujeme trvalý pokles počtu propadlých hlasů na regionální úrovni. Podobný scénář se odehrává také u voleb do PSPČR, ve kterých se pomyslného vrcholu dosáhlo v roce 2010, po něm zaznamenáváme postupný úbytek propadnutých hlasů i na parlamentní úrovni.

Zlínský	KV	6,79	13,86	8	17,06	9,40	5,75	10,14
	PV	13,35	5,69	7,74	11,11	8,95	X	9,37
Moravskoslezský	KV	10,62	13,38	9,42	25,53	22,10	13,88	15,83
	PV	11,59	10,19	19,06	11,36	10,59	X	12,56

Zdroj: Vlastní výpočty na základě údajů Českého statistického úřadu

Předcházející tabulku není nutno podrobněji komentovat, spíše bych upozornil na některé zajímavé výsledky. První evidujeme při komparaci průměrného množství propadnutých hlasů v konkrétním kraji v odlišných typech voleb. Pouze v jediném (Plzeňský) ze třinácti krajů jsme zaznamenali větší objem propadnutých hlasů v parlamentních volbách ve srovnání s volbami krajskými, vedle toho tři kraje (Karlovarský, Jihomoravský, Zlínský) generují výsledky s minimálními rozdíly mezi oběma volebními stupni.

Obecně můžeme konstatovat, že na úrovni jednotlivých krajů nejsou rozdíly mezi sety sledovaných dat propadnutých hlasů výrazné. Nejvyšší nepoměr zaznamenáváme v Ústeckém kraji, kde rozdíl průměrů množství propadnutých hlasů činil přes 8,5 % ve prospěch krajských voleb. Ústecký kraj také generoval v celém sledovaném období nejvíce propadnutých krajských hlasů ze všech regionů, skoro 21 % hlasovacích lístků. Ústecký kraj má taktéž na svědomí nejvyšší poměr propadnutých hlasů v konkrétních volbách, v roce 2012 bylo evidováno skoro 29 % těchto hlasů, a ve volbách 2016 jich bylo dokonce více než 34 %, tj. přes jednu třetinu. Na opačném konci spektra se nachází kraj Zlínský, ve kterém bylo napočítáno něco málo přes 10 % propadnutých hlasů v celém sledovaném období. Pokud nás zajímá nejnižší poměr nevyužitých hlasů v konkrétních krajských volbách, ten byl zaznamenán v Královéhradeckém kraji v roce 2016. Jednalo se o zhruba 5 % hlasů ze všech odevzdaných platných lístků v tomto volebním obvodu, druhý nejnižší poměr byl evidován v již zmíněném Zlínském kraji ve volbách 2020 (5,75 % hlasů).

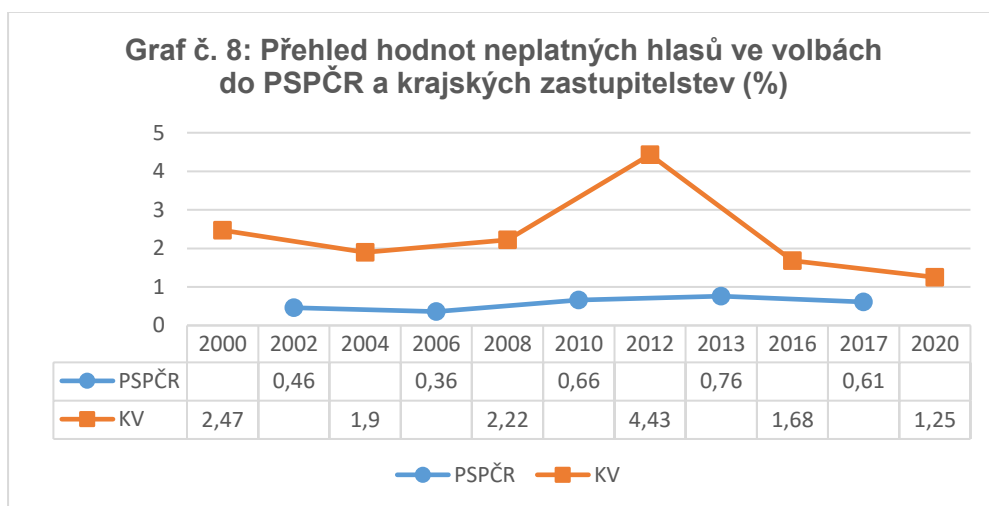
Neplatné hlasy³⁶

Již bylo řečeno, že teorie voleb druhého řádu predikuje vyšší výskyt neplatných hlasů u SOE ve srovnání s FOE. Hlavní příčiny tohoto potenciálního vývoje jsou spatřovány v dimenzi významu a institucionálně-procedurální dimenzi, viz podkapitola 2.2. U méně významných voleb mohou mít voliči tendenci ztrácet koncentraci během vlastního hlasovacího aktu, u kterého je v relativně velkém množství případů učiněno rozhodnutí až na

³⁶ Za neplatný hlas je považován každý volební lístek odevzdaný voličem do volební urny, který byl po jejím rozpečetění vyřazen z procesu přepočítávání kvůli nesplnění volebním zákonem stanovených podmínek pro uznání platnosti (poškozený volební lístek, nedovolená metoda hlasování aj.). Podobně jako propadnuté hlasy jsou neplatné hlasovací lístky vyřazeny ze skrutinia a nemají vliv na konečné rozdělení mandátů, ale navíc jsou oficiálními statistikami považovány za neplatné. Tudíž si na jejich základě nemohou politické subjekty, v jejichž prospěch byly odevzdané, nárokovat vyplacení státních příspěvků apod.

poslední chvíli, což navíc v kombinaci s odlišným mechanismem výběru kandidátních listin / kandidátů (oproti FOE) resultuje v nesprávný způsob hlasování a zneplatnění voličského hlasu. Samozřejmě svoji úlohu může sehrávat i záměrné znehodnocení hlasu ze strany voličů, ať už je jejich motivací „trestat“ politické aktéry za politiku prováděnou na národní úrovni, či vyjádřit svůj negativní postoj k samotné instituci voleb. K problematice neplatných hlasů ve vztahu ke krajským volbám v ČR se věnují následující tabulky č. 8 a č. 9.

Příložený graf č. 8 porovnává souhrnné hodnoty neplatných hlasů mezi krajskými a parlamentními volbami v časovém úseku 2000–2020, zatímco pokračující tabulka č. 10 zobrazuje údaje o neplatných hlasech v krajích.

Zdroj: Vlastní výpočty na základě údajů Českého statistického úřadu

Vizualizované spojnice hodnot potvrzují teoretické předpoklady o rozdílech v množství neplatných hlasů generovaných různými typy voleb. V případě voleb do PSPČR dosáhla spojnice svého maxima v roce 2013 hodnotou 0,76 % neplatných hlasů, ve většině případů se pohybovala kolem úrovně 0,5 % nebo pod ní. Tomu odpovídá souhrnná průměrná hodnota za všechny volby činící 0,57 % neplatných hlasů. Na krajské úrovni se spojnice pohybuje na vyšším stupni hodnot. Maxima dosahuje s téměř 4,5 % v roce 2012, v prvních třech volbách oscilovala zhruba mezi 2–2,5 %, ale v poslední dvojici krajských voleb došlo k jejímu poklesu až na konečnou hodnotu 1,25 %. Přesto souhrnný průměr neplatných hlasů v krajských volbách dosahuje 2,33 %, tedy čtyřikrát více než v případě voleb do PSPČR.

Tabulka č. 9: Přehled neplatných hlasů na úrovni jednotlivých krajů v krajských volbách (KV) 2000–2020 a v parlamentních volbách (PV) 2002–2017 (%)

Kraj/rok	2000	2004	2008	2012	2016	2020	Průměr
----------	------	------	------	------	------	------	--------

Středočeský	KV	2,32	2,24	2,41	4,46	1,64	1,37	2,61
	PV	0,43	0,35	0,56	0,77	0,55	X	0,53
Jihočeský	KV	1,89	2,39	2,02	3,61	1,77	1,34	2,34
	PV	0,42	0,39	0,59	0,72	0,56	X	0,54
Plzeňský	KV	2,76	1,52	2,06	4,46	1,69	0,95	2,50
	PV	0,41	0,29	0,65	0,83	0,61	X	0,56
Karlovarský	KV	2,93	2,51	2,03	5,03	1,87	1,31	2,87
	PV	0,59	0,46	0,88	0,87	0,73	X	0,71
Ústecký	KV	3,50	1,86	2,21	5,13	1,82	1,21	2,90
	PV	0,51	0,44	0,66	0,85	0,56	X	0,60
Liberecký	KV	2,44	1,52	2,10	4,16	1,47	1,03	2,34
	PV	0,48	0,34	0,67	0,74	0,67	X	0,58
Královéhradecký	KV	1,88	1,13	3,04	5,01	1,62	1,55	2,54
	PV	0,42	0,31	0,68	0,85	0,70	X	0,59
Pardubický	KV	2,40	2,41	1,24	4,99	1,77	0,87	2,56
	PV	0,46	0,34	0,65	0,85	0,59	X	0,58
Vysočina	KV	2,44	1,61	2,11	3,69	1,48	1,18	2,27
	PV	0,39	0,30	0,56	0,68	0,55	X	0,50
Jihomoravský	KV	1,56	2,32	2,22	3,40	1,66	1,30	2,23
	PV	0,44	0,38	0,58	0,61	0,60	X	0,52
Olomoucký	KV	3,02	1,40	2,67	5,08	1,60	1,44	2,75
	PV	0,45	0,30	0,68	0,72	0,64	X	0,56
Zlínský	KV	2,69	1,32	2,37	4,21	1,53	1,33	2,42
	PV	0,43	0,34	0,66	0,62	0,62	X	0,53
Moravskoslezský	KV	2,28	2,48	2,32	4,42	1,96	1,41	2,69
	PV	0,49	0,40	0,72	0,77	0,59	X	0,59

Zdroj: Vlastní výpočty na základě údajů Českého statistického úřadu

Obdobně jako tabulka č. 7 (v podkapitole věnující se propadnutým hlasům) zobrazuje tabulka č. 9 údaje vztáhnuté na úroveň konkrétních krajů, tentokrát však pro parametr neplatných hlasů. Ve srovnání s propadnutými hlasy nevykazují hodnoty neplatných hlasů zaznamenaných u jednotlivých krajů výraznější rozdíly, naopak můžeme konstatovat, že se procentuální hladina průměrných výsledků konkrétních regionů pohybuje ve velmi úzce vymezeném pásmu od 2,23 % do 2,90 %. Výraznější rozdíly jsou identifikovatelné v rámci volebních roků. Z řady vystupují především výsledky v pořadí čtvrtých krajských voleb. Pokud je porovnáme s hodnotami neplatných hlasů vzešlých z posledních voleb do krajských zastupitelstev, zjistíme, že v roce 2012 oproti roku 2020 bylo generováno násobně více neplatných hlasů.³⁷

³⁷ Ve volbách 2012 přesáhl poměr neplatných hlasů hranici 5 % ve čtyřech krajích (Karlovarském, Ústeckém, Královéhradeckém a Olomouckém). Nejnižší zaznamenaná

Postavení sněmovních stran a neparlamentních subjektů v krajských volbách

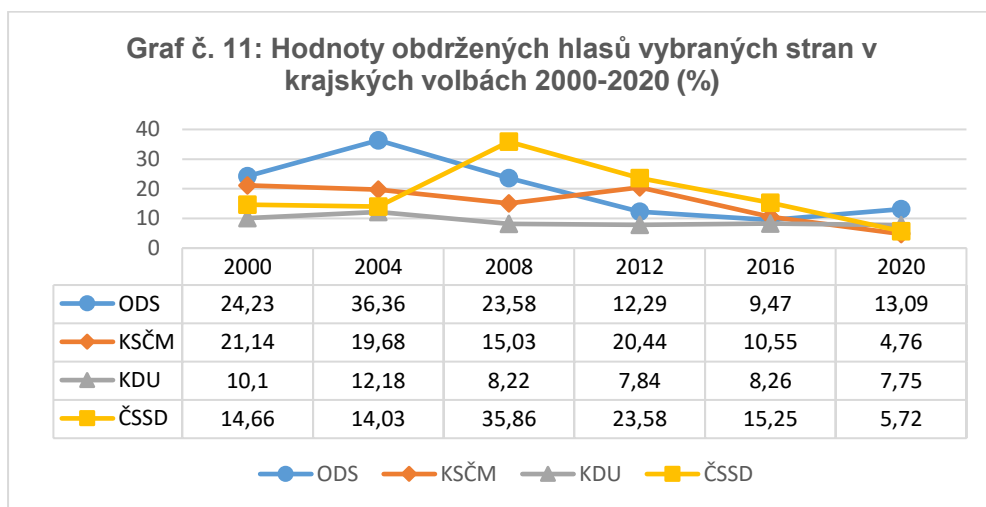
V této podkapitole se blíže zaměřím na postavení konkrétních politických stran a hnutí v krajských volbách, a to skrze jejich volební výsledky a doplňující kvantitativní šetření. Hlavní pozornost bude směřována na kvarteto „tradičních“ stran.

Tabulka č. 10: Přehled získaných mandátů vybraných politických stran v krajských volbách 2000–2020 vyjádřených v absolutním počtu a v (%)

	2000	2004	2008	2012	2016	2020	Průměr
ČSSD	111	105	280	205	125	37	863
	16,44 %	15,56 %	41,48 %	30,37 %	18,52 %	5,48 %	21,31 %
KDU	72	84	56	61	61	53	387
	10,67 %	12,44 %	8,30 %	9,04 %	9,04 %	7,85 %	9,56 %
KSČM	161	157	114	182	86	13	713
	23,85 %	23,26 %	16,89 %	26,96 %	12,74 %	1,93 %	17,60 %
ODS	185	291	180	102	76	99	933
	27,41 %	43,11 %	26,67 %	15,11 %	11,26 %	14,67 %	23,04 %

Zdroj: Vlastní výpočty na základě údajů Českého statistického úřadu

Analýzy posledních krajských voleb svými výsledky potvrdily dlouhodoběji pozorovatelný trend, jež můžeme charakterizovat jako ochabování volební podpory tradičních stran vedoucí k rapidnímu úbytku jejich reprezentace v krajských zastupitelstvech viz tabulka č. 10.

hodnota neplatných hlasů v těchto volbách jde na vrub Jihomoravského kraje s 3,40 %, i tak se jedná o číslo přesahující průměrné hodnoty zaznamenané v ostatních krajských volbách.

Zdroj: Český statistický úřad

Již bylo nastíněno, že v průběhu času dochází k výraznému poklesu volební podpory u většiny tradičních parlamentních stran v krajských volbách. Tento proces je potvrzen spojnicemi grafu č. 11, které pregnančně dokládají víceméně setrvalou a zároveň výraznou klesající tendenci volební podpory zahrnutých subjektů. Přirozeným důsledkem tohoto procesu je výše doložené a popsané překreslování personálního a politického složení krajských zastupitelstev ve prospěch nových parlamentních, popřípadě regionálně orientovaných subjektů na úkor „tradičních“ stran.

Přesun těžiště od „starých“ k „novým“ subjektům velmi dobře ilustruje také tabulka č. 12, zobrazující souhrnné mandátové zisky a obdržené hlasy kvarteta „tradičních“ stran v krajských volbách. Zatímco výsledky prvních čtyř voleb vypovídají o dominantním postavení vybraných subjektů na krajské úrovni v období 2000–2012, kdy pravidelně získávaly minimálně 3/4 všech mandátů (ve volbách 2004 a 2008 dokonce přes 90 % mandátů), v poslední dvojici krajských voleb zažívají ti samí aktéři markantní pokles obsazených krajských křesel. První rozsáhlejší náznaky proměn přinášejí již volby 2016, ve kterých spojené mandátové zisky „tradičních“ stran jen lehce přesáhnou hranici 50 %, a sestupný trend je potvrzen posledními krajskými volbami v roce 2020, ve kterých ČSSD, KDU-ČSL, KSČM a ODS společně nedosáhly ani na 1/3 všech krajských mandátů.³⁸

Tabulka č. 12: Podíly krajských mandátů a hlasů ČSSD, KDU-ČSL, KSČM a ODS v KV

Volby	2000	2004	2008	2012	2016	2020
Mandáty	78,37 %	94,37 %	93,33 %	81,48 %	51,56 %	29,93 %
Hlasy	70,14 %	82,26 %	82,69 %	64,15 %	43,52 %	31,33 %

Zdroj: Vlastní výpočty na základě údajů Českého statistického úřadu

³⁸ Naopak ve volbách 2020 zaznamenáváme další posílení regionálních, a především nových parlamentních subjektů. Např. Pirátská strana získala v posledních krajských volbách 91 mandátů pro své samostatné kandidátky a dalších 13 křesel v Olomouckém kraji při společné kandidatuře se STAN, což představuje několikanásobné posílení oproti předchozím krajským volbám z roku 2016, ve kterých získali pouze 3 mandáty a dalších 5 skrze koalici spolupráci se Stranou zelených.

Součástí jedné z definovaných výzkumných otázek je pokročilá teorie voleb druhého řádu rozvíjející aspekt potenciálního vlivu prolínajících se volebních cyklů mezi FOE a SOE na hodnoty volebních preferencí subjektů kandidujících ve volbách druhého řádu (blíže viz podkapitola 2.3.3 o volebních cyklech). Pro detailnější analýzu dopadu souslednosti a cykličnosti volebních klání na volební podporu politických stran bude využito IÚ v tabulce č. 13. Ta obsahuje hodnoty IÚ vztahující se vždy ke konkrétní dvojici voleb, kdy jsou porovnávány konkrétní parlamentní volby s navazujícími krajskými volbami v chronologickém pořadí. V případě souslednosti voleb do PSPČR a krajských voleb vidíme, že se volby v regionech do roku 2012 konaly pokaždé se zpožděním cca 24 měsíců. V důsledku předčasných parlamentních voleb v roce 2013 došlo k drobnému narušení této cykličnosti a navýšení zpoždění na cca 36 měsíců u krajských voleb 2016 a 2020. Přes tuto změnu můžeme konstatovat, že se všechny krajské volby v ČR odehrávaly v tzv. mid-termu, jinak řečeno –zhruba v polovině volebního cyklu parlamentních voleb, kdy se teoreticky předpokládá nejnižší volební podpora pro vládní strany v krajských volbách.

Tabulka č. 13: Přehled hodnot indexu úspěšnosti vybraných politických stran³⁹

Strana/volby	1998/2000	2002/2004	2006/2008	2010/2013	2013/2016	2017/2020
y	0	4	8	2	6	0
ČSSD	0,20	0,23	0,65	0,59	0,42	0,47
KDU-ČSL	0,48	0,80	0,54	0,83	0,56	0,69
KSČM	0,81	0,51	0,69	0,98	0,39	0,36
ODS	0,41	0,79	0,42	0,36	0,75	0,71

Zdroj: Vlastní výpočty na základě údajů Českého statistického úřadu

Jak již bylo vysvětleno ve třetí analytické kapitole této práce, hodnoty IÚ vyjadřují, kolik procent voličů hlasujících v parlamentních volbách se dostavilo k navazujícím krajským volbám. V důsledku porovnávání FOE a SOE spolu s působením dimenze menšího významu logicky předpokládáme, že se výsledky IÚ budou pohybovat výrazně pod hodnotovou hladinou stanovenou pomyslným stropem na číslo 1 (1 = 100 %). Opačné případy tzn. přiblížení, vyrovnání, či dokonce překročení pomyslné hodnoty by znamenalo, že se politické strany v krajských volbách těší stejné nebo vyšší relativní volební podpoře ve srovnání s parlamentní úrovní.

Pokud se zaměříme na úspěšnost vládních stran v opětovném oslovení voličů na krajské úrovni, můžeme v některých případech

³⁹ Zvýrazněné tabulkové hodnoty označují vládní příslušnost analyzovaného politického subjektu v příslušném volebním období.

vypozorovat určitou míru korelace mezi vládním/opozičním statutem na jedné straně a velikostí volební podpory na straně druhé. Tento jev je nejprůkaznější u dvou donedávna hlavních stran českého politického systému ČSSD a ODS. Tabulka č. 13 zřetelně dokládá sníženou schopnost obhajoby volební podpory v krajských volbách v situaci, kdy tyto dvě strany byly vládními subjekty. V krajských volbách 2000 a 2004 získali sociální demokraté jako vládní strana pouze pětinou volební podporu ve srovnání s volbami parlamentními. Naopak ve volbách 2008 a 2012 byli jako opoziční subjekt v mobilizaci svých voličů mnohem úspěšnější, aby posléze ve volbách 2016 a 2020 zaznamenali pokles volební podpory během opětovného vládního angažmá.

V případě ODS vidíme v podstatě totožný vývojový vzorec, jen s obrácenou časovou periodou, jelikož obě strany zastávaly pozici vzájemných stranických protipólů, u nichž byla přímá koaliční spolupráce svým způsobem vyloučena. Nejnižší hodnoty IÚ zaznamenala ODS jako vládní strana v krajských volbách 2008 a 2012 a vice versa v letech 2004, 2016 a 2020 v postavení opoziční strany vykazovala výrazně vyšší hodnoty IÚ. Výsledky ve volbách 2000 se na první pohled vymykají teoretickým předpokladům, ODS nebyla součástí vlády, přesto hodnoty její volební podpory nebyly valné, zde mohlo svoji roli sehrát specifikum opoziční smlouvy a z ní vyplývající podpurná koalice občanských demokratů a sociálních demokratů, jejímž prostřednictvím fakticky sehrávala v některých aspektech roli vládní strany. Obecně můžeme konstatovat, že i přes zmíněný posun v souslednosti volebních cyklů z 24 na 36 měsíců působila na volební výsledky hlavních vládních stran (ČSSD a ODS) logika mid-termu.

U menších „tradičních“ stran nejsou výše nastíněné korelující vazby mezi jejich parlamentním postavením a mírou volební podpory v SOE tolik průkazné. U KDU-ČSL je analytické šetření obecně komplikováno častými koaličními spojenectvími, která navíc v každých krajských volbách doznávají výrazných změn. Tím pádem je velmi obtížně vyhodnotit, do jaké míry narůstá či klesá podpora samotných lidovců a kdy se jedná o ocenění koalice jako celku. Zároveň je nutné si uvědomit, že samotný status vládní strany může být dále vnitřně diferencovaný podle postavení subjektu ve vládě, případně jaká portfolia spravuje. KDU-ČSL zastávala ve vládách vždy roli menšího koaličního partnera, který nebyl povětšinou jejich hlavní hybnou silou, proto i dopad pomyslného aspektu vládnutí u ní nemusí nutně nabývat takového významu jako v případě jiných stran. Tento fakt spolu s konsolidovanou pozicí KDU-ČSL v krajské politice má za následek nejen poměrně vysokou průměrnou hodnotu IÚ, díky úspěšnému oslovování voličů z parlamentní dimenze na krajské úrovni, ale zároveň i upozadění významu volebních cyklů a dopadů vládní/opoziční role na volební výsledky strany viz tabulka č. 13, která ukazuje, že se lidovecké hodnoty IÚ proměňovaly bez ohledu na konkrétní pozici KDU-ČSL v Poslanecké sněmovně.⁴⁰

⁴⁰ Problematicky se jeví rok 2000, ve kterém lidovce v krajských volbách podpořila sotva polovina voličů ve srovnání s parlamentními volbami 1998. Zde je nutno připustit, že naměřené hodnoty jsou deformovány vážením významu KDU-ČSL v rámci Čtyřkoalice, která jako celek

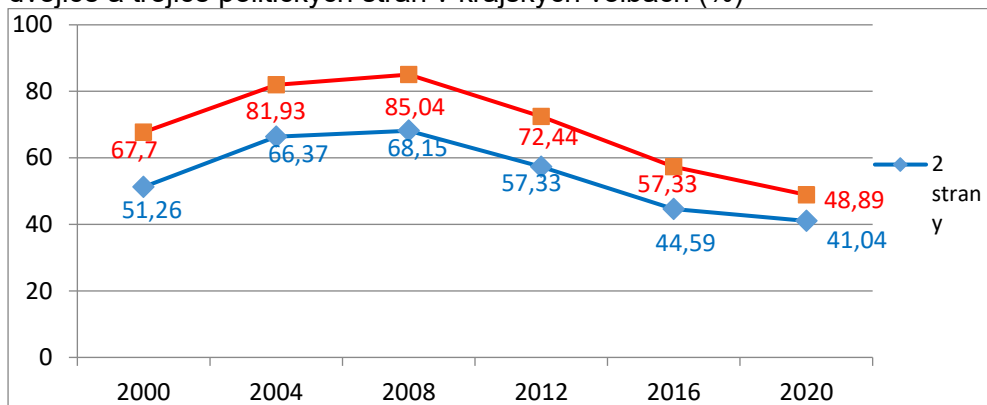
KSČM zaujímá v rámci českého stranického systému specifické postavení „vyloučené“ parlamentní strany, která sice od vzniku samostatné ČR nikdy nechyběla v Poslanecké sněmovně, zároveň vzhledem ke své historii disponuje velmi nízkým koaličním potenciálem, který je hlavním viníkem jejího setrvalého odkázání do opoziční role. Na krajské úrovni byli komunisté velmi úspěšní a obzvláště ve čtveřici krajských voleb v období 2000–2012 vykazovali vysoké hodnoty IÚ potvrzující jejich relativně vysokou úspěšnost v oslovování voličů v regionech. O to bolestivější je pro KSČM politický vývoj poslední půl dekády, jehož důsledky pregnančně zachycují tabulky č. 10 a č. 11. V krajských volbách 2016 a 2020 podpořila KSČM pouze zhruba 1/3 potenciálních voličů a její hodnoty IÚ byly v těchto dvou volbách nejnižší ze všech srovnávaných subjektů. Nelze nezmínit komunistické vládní „kvazi“ angažmá opírající se o tzv. toleranční smlouvu⁴¹ uzavřenou po parlamentních volbách 2017 mezi KSČM a tehdy vládním hnutím ANO. Nabízí se otázka, zda tento fakt nepoškodil komunistické vyhlídky na lepší výsledky v krajských volbách 2020. Ale vzhledem k povaze zmíněného angažmá, které má podobu spíše podpůrné než přímé koalice, bych hlavní příčinu v nízkém IÚ spatřoval spíše v politickém a demografickém vývoji voličského segmentu KSČM.

V poslední části této kapitoly se zaměřím na jednu z nejsignifikantnějších proměn českého stranického systému, která zasáhla jak parlamentní, tak s časovým opožděním i krajskou volební úroveň. Jedná se o viditelnou fragmentaci stranické scény, kdy se na úkor tradičních stran (především dvou největších ČSSD a ODS) dostává ke slovu větší množství nových subjektů. Práce neobsahuje pokročilé kvantitativní metody analýzy stranické fragmentace. Zde si vystačíme s jednoduchou diachronní analýzou procesu přerozdělování krajských mandátů mezi politické subjekty v toku času. K této tématice jsou přiloženy dva grafy.

zaznamenala velký úspěch, ovšem mechanické vážení podílu hlasů zapříčinilo výrazný pokles hodnoty IÚ mezi volbami 1998/2000.

⁴¹ KSČM se ve smlouvě zavázala podpořit vládu v hlasování o důvěře a zároveň nevyvolat hlasování o vyslovení nedůvěry téže vládě. Na oplátku nová česká vláda smluvně deklarovala podporovat dohodnuté priority s KSČM. Celé znění smlouvy viz odkaz v seznamu použitých zdrojů.

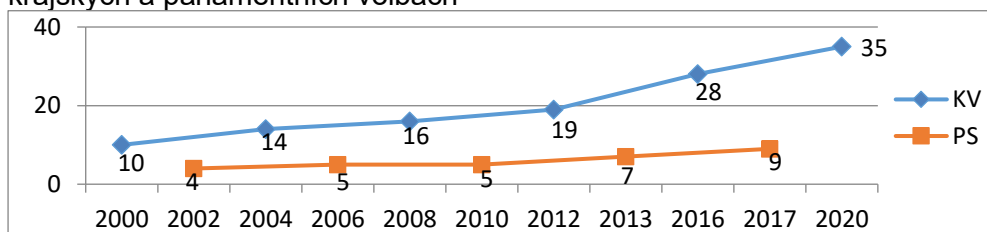
Graf č. 14: Graf zobrazující relativní součet krajských mandátů nejsilnější dvojice a trojice politických stran v krajských volbách (%)

Zdroj: Vlastní výpočty na základě údajů Českého statistického úřadu

Graf č. 14 vyjadřuje koncentraci všech krajských mandátů v příslušných volbách dvojice (modrá spojnice), respektive trojice (červená spojnice) nejsilnějších subjektů v konkrétním volebním roce. Na první pohled je evidentní, že obě spojnice hodnot sledují shodnou trajektorii, která od prvních krajských voleb 2000 narůstá a v roce 2008 dosahuje svého vrcholu. Od voleb 2008 následuje poměrně rychlý pokles hodnot, který se zastavil až v roce 2016, a situace se stabilizovala, což potvrdily i výsledky dosud posledních regionálních voleb v roce 2020. Ovšem zmíněný stabilizovaný stav se nachází pod úrovní stanovenou prvními volbami a koncentrace mandátů vybrané dvojice i trojice nejsilnějších stran jev roce 2020 nejnižší v historii. Tandem nejsilnějších regionálních subjektů v současnosti nedrží ani polovinu krajských křesel, zatímco po volbách 2004 a 2008 se dvojice největších stran pyšnila ziskem zhruba 2/3 všech mandátů.

Graf č. 15: Znárodnění počtu politických stran s mandátovým ziskem v krajských a parlamentních volbách

Zdroj: Vlastní výpočty na základě údajů Českého statistického úřadu

Druhý zmíněný graf vedený pod č. 15 zobrazuje počet subjektů, které dosáhly alespoň na jeden mandát v parlamentních (oranžová spojnice) a krajských volbách (modrá spojnice) v příslušném volebním roce. Oba typy voleb vykazují v průběhu času zvýšený výskyt stran s mandátovým ziskem.

Odlíšné je zrychlení tempa posilování modré spojnice počínaje volbami 2012 až do současného stavu. V případě krajských voleb se počet subjektů s mandátovým ziskem od prvních voleb více než ztrojnásobil, zatímco v případě voleb do PSPČR došlo ke zdvojnásobení počtu těchto stran. Nárůst počtu úspěšných stran v krajské politice je umocněn jak dimenzemi SOE, které potlačují taktickou volbu a omezují míru psychologické penalizace neparlamentních a regionálně působných subjektů, tak zde hraje roli i volební systém a kontext velikosti volebních obvodů spolu s narůstající oblibou aliančních kandidátek.⁴² Obecně však můžeme hovořit o dalším potvrzení posílení stranické roztržitosti české politické scény ve druhé dekádě druhého tisíciletí.

Tuto analytickou kapitolu uzavírá tabulka č. 16, která sumarizuje volební výsledky (absolutní a relativní počet krajských mandátů) vybraných stran v krajských volbách na úrovni jednotlivých krajů souhrnně za všechny krajské volby v ČR. Zde bych upozornil na některé zajímavé jevy, např. sílu KDU-ČSL v moravských krajích, kdy ve dvou případech (kraj Jihomoravský a Zlínský) získala největší počet křesel ze všech stran. Podobně postavení KSČM v Ústeckém kraji, které korunovala opakovaným obsazením funkce hejtmána Oldřichem Bubeníčkem ve volebních obdobích 2012–2016 a 2016–2020. Zajímavé jsou i celkové součty získaných mandátů tradičních stran, které se se valně většině krajů přehoupaly přes hranici 2/3 (kromě Karlovarského a Libereckého kraje). Naopak v Libereckém kraji připadá skoro polovina rozdělených křesel na subjekty mimo tradiční politickou čtyřku.

Tabulka č. 16: Přehled získaných mandátů vybraných politických stran na úrovni jednotlivých krajů v absolutním vyjádření a v (%)

	ČSSD	ODS	KSČM	KDU-ČSL	Celkem
Středočeský	81	120	67	9	277
	20,77 %	30,77 %	17,18 %	2,31 %	71,03 %
Jihočeský	76	90	54	28	248
	23,03 %	27,27 %	16,36 %	8,48 %	75,15 %
Plzeňský	62	81	50	10	203
	22,96 %	30,00 %	18,52 %	3,70 %	75,19 %
Karlovarský	52	56	52	10	170

⁴² Rozdílná velikost volebních obvodů ve volbách do krajských zastupitelstev a PSPČR má signifikantní vliv na počet politických stran a hnutí s alespoň jedním mandátem v obou typech voleb. Pregnantně tuto diskrepanci vyjadřují rozdílné hodnoty přirozeného prahu v krajských a parlamentních volbách. Zatímco v krajských volbách osciluje míra přirozeného prahu mezi 2,11 % – 2,39 %, tak při volbě poslanců je výrazně vyšší, pohybuje se mezi 5,71 % – 6,72 %. Ještě markantnější rozdíly evidujeme u jednotlivých volebních obvodů/krajů. V žádných krajských volbách se nestalo, aby přirozený práh v některém z krajů přesáhl nebo se alespoň přiblížil hranici 3 %. Naopak v případě voleb do PSPČR identifikujeme volební obvody (kraje) se skokově vyššími průměrnými hodnotami, ať už se jedná o kraj Pardubický 7,07 %, Liberecký 8,70 %, případně Karlovarský 11,09 %.

	19,29 %	20,74 %	19,26 %	3,70 %	62,96 %
Ústecký	66	80	84	3	233
	20,00 %	24,24 %	25,45 %	0,91 %	70,61 %
Liberecký	39	61	41	3	144
	14,44 %	22,59 %	15,19 %	1,11 %	53,33 %
Královéhradecký	53	65	40	29	187
	19,63 %	24,07 %	14,81 %	10,74 %	69,26 %
Pardubický	60	58	40	31	189
	22,22 %	21,48 %	14,81 %	11,48 %	70,00 %
Vysočina	67	51	49	41	208
	24,81 %	19,63 %	18,15 %	15,19 %	77,04 %
Jihomoravský	82	65	62	85	294
	21,03 %	16,67 %	15,90 %	21,79 %	75,38 %
Olomoucký	75	66	61	42	244
	22,73 %	20,00 %	18,48 %	12,73 %	73,94 %
Zlínský	54	49	34	56	193
	20,00 %	18,15 %	12,59 %	20,74 %	71,48 %
Moravskoslezský	96	91	79	40	306
	24,62 %	23,33 %	20,26 %	10,26 %	78,46 %

Zdroj: Vlastní výpočty na základě údajů Českého statistického úřadu

5 Závěr

Hlavní úlohou závěru bude zodpovědět stanovené výzkumné otázky s jejich doprovodnými hypotézami. Obecně můžeme konstatovat, že krajské volby v ČR nesou základní charakteristiky voleb druhého řádu, ať už mluvíme o posledních volbách do krajských zastupitelstev, které jsou stěžejním předmětem zkoumání, ale je tomu tak i v případě všech ostatních volebních kláních na regionální úrovni. První výzkumná otázka byla verifikována, ale existují rozdíly mezi jednotlivými krajskými volbami, respektive mezi výsledky empirických analýz těchto voleb, které můžeme pozorovat u některých vybraných parametrů, blíže specifikovaných ve zmíněných hypotézách.

První hypotéza odkazuje k nejprůkaznějšímu rozdílu mezi FOE a SOE, který je zřetelně identifikovatelný ve většině víceúrovňových politických systémů – a stejně tomu tak je i v případě krajských voleb 2020 v ČR. Výrazně nižší volební účast ve volbách druhého řádu ve srovnání s primárními volbami se potvrdila i v případě posledních krajských voleb 2020. Podkapitola 4.1 obsahuje jednoznačné údaje dokládající markantně nižší ochotu voličů aktivně se podílet na výběru svých politických reprezentantů v krajských zastupitelstvech, než je tomu u voleb členů PSPČR. Jedná se o dlouhodobý

a víceméně stabilní jev, který je v rámci ČR krajově podmíněný a do značné míry přesahuje hranice jednotlivých volebních úrovní.

Druhá hypotéza operuje s potenciálními dopady dimenze SOE na voličskou strategii hlasování. Predikuje vyšší míru výskytu neplatných a propadnutých hlasů v krajských volbách v komparaci s parlamentními volbami. Nejprve se budeme věnovat propadnutým hlasům. Graf č. 6, který je součástí podkapitoly 4.2, zachycuje velmi proměnlivé situace ohledně chování hodnot propadnutých hlasů v krajských a parlamentních volbách. Množství propadnutých hlasů posledních voleb do regionálních zastupitelstev se sice pohybuje nad dlouhodobým průměrem zaznamenaným v parlamentních volbách, obecně ale pozorujeme trend pokračujícího snižování relativního objemu těchto hlasů v krajích, doprovázeného postupným sbíháním obou spojnic. Zároveň nesmíme zapomenout na situace, ve kterých se pořadí obou spojnic obrátilo a krajské volby generovaly relativně méně propadnutých hlasů oproti volbám do PSPČR. Z těchto zmíněných důvodů nemůžeme považovat hypotézu V1H2 za kompletně validní.

Analýza neplatných hlasů odhaluje jednoznačnější výsledky. V žádných z porovnávaných krajských voleb neklesl relativní počet neplatných hlasů pod hladinu stanovenou volbami do PSPČR. Také rozdíly relativních hodnot obou spojnic jsou řádově vyšší ve srovnání s propadnutými hlasy u obou typů voleb. Naopak totožný je vývojový trend v posledních volebních obdobích, během kterých dochází k obdobnému sbíhání hodnot jako v případě propadnutých hlasů. Můžeme konstatovat, že druhá hypotéza byla verifikována jen částečně. Došlo k potvrzení vědeckých předpokladů ohledně vyšší míry výskytu neplatných hlasů v SOE, opačně je tomu u hlasů propadnutých, u kterých nebyla jednoznačně prokázána korelace mezi jejich generovaným množstvím a typem volebního klání. Je nutné upozornit, že na rozdíl od jiných ukazatelů (např. volební účast) je množství propadnutých a neplatných hlasů v SOE spíše doplňujícím parametrem, s menším významem a průkazností.

Třetí hypotéza se zabývá potenciálním vlivem střídání volebních cyklů mezi FOE a SOE na volební preference vládních stran. V práci se této problematice věnovala podkapitola 4.4. Na základě výsledků politických subjektů zahrnutých do výzkumu, nebyla potvrzena hypotéza, že vládní strany kandidující v krajských volbách v mid-termu zaznamenají relativní pokles voličské přízně. Přesněji řečeno nastíněný předpoklad nemá paušální platnost a je prokazatelný v omezené míře a jen u některých aktérů. Nejprůkazněji doložitelný je v případě ČSSD a ODS. Pokud se zaměříme na jejich hodnoty IÚ v obdobích, ve kterých byly zmíněné strany zároveň členy vlády, vykazovaly jejich indexové hodnoty nejnižší čísla z celého analyzovaného úseku a vice versa v opozičních rolích dosahovali jak občanští, tak i sociální demokraté svých maxim co se týká hodnot IÚ. Relevantní příčinnou souvislost je třeba hledat ve spojeném působení mid-termu a vládního angažmá. Naopak oba menší subjekty KDU-ČSL spolu s

KSČM svými výsledky nepotvrzují platnost nastíněného vzorce volebních cyklů.

Druhá výzkumná otázka V2 se zaměřuje na postavení a roli politických stran v rozdílných prostředích SOE a FOE, respektive v krajských zastupitelstvech a v Poslanecké sněmovně a je doplněna dvěma upřesňujícími hypotézami. Empirické analýzy obsažené v této práci potvrdily, že skupina vybraných stran označovaných ve výzkumu za „tradiční“ ztratila v průběhu času svoje dominantní postavení v krajské politice. Počínaje krajskými volbami 2012 jsme svědky trvalého a výrazného poklesu počtu hlasů a zastupitelských mandátů ze strany zmíněného kvarteta „tradičních“ politických subjektů. Tento proces je potvrzením hypotézy V2H1, že v důsledku úrovně propojenosti mezi FOE a SOE se transformační vlna postihující český stranický systém přelívá do krajské dimenze a způsobuje sekundární oslabování „tradičních stran“ podle vzorce pozorovatelného na parlamentní úrovni v ČR.

Hypotéza V2H2 predikující vyšší šanci na úspěch pro neparlamentní, malé a nové strany v krajských volbách byla výzkumem verifikována pouze částečně. V obecné rovině se až na jeden případ nepotvrdilo, že by politické subjekty s parlamentní příslušností měly obtíže prosadit se také na krajské úrovni. Opak je pravdou a mimo krajských voleb 2012 se souhrnný počet hlasů odevzdaných parlamentním stranám ve všech ostatních regionálních volbách přehoupl vždy přes hranici 80 % hlasovacích lístků. Krajské volby 2012 generovaly pro parlamentní strany souhrnnou volební podporou o hodnotě jen lehce přesahující hranici 60 % hlasů, což představuje vzácnou výjimku ze všech analyzovaných regionálních volebních klání. Tento výkyv byl zapříčiněn počínajícím přesouváním těžiště v českém stranickém systému od „tradičních“ aktérů k novým, v důsledku čehož došlo např. k již dříve připomínané (i když dočasné) ztrátě parlamentní příslušnosti pro KDU-ČSL. Následná konsolidace a stabilizace vrátila stav věcí k zavedeným pořádkům a parlamentní subjekty opět potvrdily svoje dominantní postavení i na krajské úrovni ve volbách 2016 a 2020.

Na druhé straně sledujeme v prostoru krajských zastupitelstev dlouhodobý trend nárůstu počtu relevantních aktérů, ve smyslu množství stran a hnutí, které získaly alespoň jeden zastupitelský mandát. Od prvních regionálních voleb konaných v roce 2000 došlo k více než trojnásobnému nárůstu takovýchto subjektů viz tabulka č. 15. Tento jev ve velké míře kopíruje vývoj pozorovatelný na parlamentní úrovni, ovšem v krajské soustavě nabývá mnohem vyšší dynamiky. Především poslední dvojice krajských voleb 2016 a 2020 zažila skokový nárůst počtu ve skrutiniích úspěšných subjektů

Ovšem jak již bylo řečeno, hlasy odevzdané ve prospěch parlamentních stran tvoří dominantní většinu, což nás může vést k závěru, že rostoucí počet úspěšných subjektů není primárně zapříčiněn přelivem hlasů od parlamentních aktérů k většímu počtu těch neparlamentních, ale možná postupující stranickou fragmentací v táboře neparlamentních stran a hnutí. Ty se sice opírají o nepoměrně menší část hlasů, ve srovnání s parlamentními subjekty, ale díky parametrům volebního systému v krajských volbách

s výraznějšími proporčními účinky může i relativně nízký počet odevzdaných hlasů být dostatečný pro získání krajského mandátu. Právě vliv volebního systému a jeho účinků na stranický systém v prostředí krajských zastupitelstev je faktor, který by si v této práci zasloužil větší pozornost pro svou potenciálně vysokou příčinnou relevantnost.

Seznam literatury

- Balík, S. a kol. (2013): *Krajské volby 2012*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2013. 261 s. ISBN 978-80-210-6641-0
- Balík, S. – Kyloušek, J. (eds). (2005): *Krajské volby v České republice 2004*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykova univerzita v Brně, 2005. 236 s. ISBN 80-210-3880-2
- Brunclík, M. – Kubát, M. (2017): *Kdo vládne Česku?: Poloprezidentský režim, přímá volba a pravidla hry*. Praha: Barrister a Principal, 2017 144 s. ISBN:978-80-7485-122-3
- Bureš, J. - Charvát, J. - Just, P. - Štefek, P. (2012): *Česká demokracie po roce 1989: Institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada Publishing, 2012. 526 s. ISBN 978-80-247-4283-0.
- Cabada, L. (2010): *Volby do Evropského parlamentu jako volby druhého řádu: reflexe voleb v nových členských zemích EU ze středovýchodní Evropy*. Working Papers, 7-25 s. ISSN 1802-6583.
- Cabada, L. - Charvát, J. - Stulík, O. (2015): *Současná komparativní politologie: klíčové koncepty*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Praha: Metropolitní univerzita Praha, 2015. 319 s. ISBN 978-80-7380-577-7.
- Eibl, O. - Havlík, V. - Kyloušek, J. - Pink, M. (2009): *Krajské volby 2008*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 175 s. ISBN 978-80-7325-187-1.
- Eibl, O. - Pink, M. eds. (2017): *Krajské volby 2016*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2017. 278 s. ISBN 978-80-210-8927-3
- Freire, A. (2004): *Second-Order Elections and Electoral Cycles in Democratic Portugal*. In: South European Society and Politics 9, č. 3, 2004. 54-79 s. ISSN: 1743-9612. DOI: 10.1080/1360874042000271861
- Hendl, J. (2015): *Přehled statistických metod zpracování dat: Analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál, 2015. 736 s. ISBN 978-80-262-0981-2
- Charvát, J. – Just, P. (2016): *Krise politického stranictví a noví straničtí aktéři v české politice*. Praha: Metropolitan University Prague Press, 2016. 118 s. ISBN 978-80-87956-47-2.
- Just, P. (2012): Vývoj ústavních institucí politického systému ČR. In Bureš, J. – Charvát, J. – Štefek, M. *Česká demokracie po roce 1989: Institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada Publishing, 2012. 526 s. ISBN 978-80-247-4283-0
- Kostelecký, T. - Mikešová, R. - Poláková, M. - Čermák, D. - Bernard, J. – Šimon, M. (2015): *Geografie výsledků parlamentních voleb: prostorové vzorce volebního chování v Česku 1992-2013*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2015. 209 s. ISBN 978-80-7330-284-9.
- Lebada, T. (2001): *Přirozený práh poměrných systémů, teorie a realita*. Czech Journal of Political Science. č. 2/2001, s. 134-149. ISSN online: 1805-9503

- Marsh, M. (1998): *Testing the Second - Order Election Model after four European Elections*. British Journal of Political Science, č. 28/1998, 591 – 607p. Dostupné na internetu:
https://www.jstor.org/stable/194049?seq=1#page_scan_tab_contents,
<https://doi.org/10.1017/S000712349800026X>
- Maškarinec, P. - Bláha, P. (eds.). (2013): *Krajské volby 2012 v Ústeckém kraji*. Ústí nad Labem: Filosofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2013. 153 s. ISBN 978-80-7414-623-7.
- Novák, M. (1997): *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 274 s. ISBN80-85850-22-2.
- Novák, M. et al. (2011): *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. 783 s. ISBN 978-80-7419-052-0.
- Novák, M. - Lebeda, T. a kol. (2004): *Volby a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2004. 485 s. ISBN 80-86473-88-0.
- Pink, M. (2006): *Současné přístupy k volební geografii*. In Fiala, P. – Strmiska, M. *Víceúrovňové vládnutí: teorie, přístupy, metody*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 148-162 s. ISBN 80-7325-074-8.
- Pink, M. a kol. (2012): *Volební mapy České a Slovenské republiky po roce 1993: vzorce, trendy, proměny*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. 262 s. ISBN 978-80-7325-287-8
- Reif, K. - Schmitt, H. (1980): *Nine Second-Order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Elections Results*. European Journal of Political Research, č. 1/1980, 3-44 p. Dostupné na internetu:
<https://web.uniroma1.it/disp/sites/default/files/Second%20Order%20Elections.pdf>, <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1980.tb00737.x>
- Reif, K. (1984): *National Electoral Cycles and European Elections 1979 and 1984*. Electoral Studies, č. 3. 1984. 244-255 s.,
[https://doi.org/10.1016/0261-3794\(84\)90005-2](https://doi.org/10.1016/0261-3794(84)90005-2)
- Reif, K. (1997): *Reflections. European Elections as member state second-order election revisited*. European Journal of Political Research, č. 1/1997, 115-124 p. Dostupné na internetu:
https://www.academia.edu/2749933/Second_order_elections
- Říchová, B. (2006): *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, s. r. o., 2006. 303 s. ISBN 80-7367-177-8.
- Šaradín, P. (2004): *Volby do Evropského parlamentu v České republice*. Olomouc: Periplus, 2004. 317 s. ISBN 80-86624-22-6.
- Šaradín, P. (2006): *Krajské volby v České republice*. In Šaradín, P. (ed.). *2006 Krajské volby v České republice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 260 s. ISBN 80-244-1555-0.
- Šaradín, P. (2007): *Evropské volby v postkomunistických zemích*. Olomouc: Periplus, 2007. 183 s. ISBN 970-80-86624-32-7.

- Šaradín, P. (2008): *Teorie voleb druhého řádu a možnosti jejich aplikace v České republice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 104 s. ISBN 978-80-244-1876-6.
- Vodička, K. - Cabada, L. (2011): *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Praha: Portál, 2011. 486 s. ISBN 978-80-7367-893-7.
- Zákon o krajích (krajské zřízení) č. 129/2000 Sb. Dostupné na internetu: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-129>
- Zákon o volbách do zastupitelstev krajů a o změně některých zákonů č. 130/2000 Sb. Dostupné na internetu: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-130>
- Znění toleranční smlouvy mezi ANO 2011 a KSČM, online verze: <https://www.kscm.cz/cs/nase-strana/dokumenty/ke-stazeni/tolerancni-patent>
- Český statistický úřad. 2000. *Krajské volby konané na území České republiky dne 12.11. 2000*[online] volební server ČSÚ [cit. 20.8.2022]. Dostupné na internetu:<http://volby.cz/pls/kz2000/kz?xjazyk=CZ&xdatum=20001112>
- Český statistický úřad. 2002. *Volby do Poslanecké sněmovny PČR konané ve dnech 14.-15.6. 2002* [online] volební server ČSÚ [cit. 20.8.2022]. Dostupné na internetu:<http://volby.cz/pls/ps2002/psm>
- Český statistický úřad. 2004. *Krajské volby konané na území České republiky ve dnech 5.-6.11. 2004*[online] volební server ČSÚ [cit. 20.8.2022]. Dostupné na internetu:<http://volby.cz/pls/kz2004/kz?xjazyk=CZ&xdatum=20041105>
- Český statistický úřad. 2006. *Volby do Poslanecké sněmovny PČR konané ve dnech 2.-3.6. 2006*[online] volební server ČSÚ [cit. 20. 8. 2022]. Dostupné na internetu: <http://volby.cz/pls/ps2006/ps>
- Český statistický úřad. 2008. *Krajské volby konané na území České republiky ve dnech 17.-18.10. 2008*[online] volební server ČSÚ [cit. 20. 8. 2022]. Dostupné na internetu: <http://volby.cz/pls/kz2008/kz?xjazyk=CZ&xdatum=20081017>
- Český statistický úřad. 2010. *Volby do Poslanecké sněmovny PČR konané ve dnech 28.-29.5. 2010*[online] volební server ČSÚ [cit. 20. 8. 2022]. Dostupné na internetu: <http://volby.cz/pls/ps2010/ps>
- Český statistický úřad. 2012. *Krajské volby konané na území České republiky ve dnech 12.-13.10. 2012*[online] volební server ČSÚ [cit. 20. 8. 2022]. Dostupné na internetu: <http://volby.cz/pls/kz2012/kz?xjazyk=CZ&xdatum=20121012>
- Český statistický úřad. 2013. *Volby do Poslanecké sněmovny PČR konané ve dnech 25.-26.10. 2013*[online] volební server ČSÚ [cit. 20. 8. 2022]. Dostupné na internetu: <http://volby.cz/pls/ps2013/ps>
- Český statistický úřad. 2016. *Krajské volby konané na území České republiky ve dnech 7.-8.10. 2016*[online] volební server ČSÚ [cit. 20. 8. 2022]. Dostupné na internetu: <http://volby.cz/pls/kz2016/kz?xjazyk=CZ&xdatum=20161007>

Česky statistický úřad. 2017. *Volby do Poslanecké sněmovny PČR konané ve dnech 20. – 21. 10. 2017*[online] volební server ČSÚ [cit. 20. 8. 2022]. Dostupné na internetu: <https://volby.cz/pls/ps2017nss/ps?xjazyk=CZ>

Český statistický úřad. 2020. *Krajské volby konané na území České republiky ve dnech 2.-3.10. 2020*[online] volební server ČSÚ [cit. 20. 8. 2022]. Dostupné na internetu: <https://volby.cz/pls/kz2020/kz?xjazyk=CZ>

Jan Hájek is a doctoral student at the Department of Political Science and Humanities, Metropolitan University Prague, Czech Republic.
[e-mail: hajej2ax@student.mup.cz]

Studies

FUTBALOVÉ ZÁPASY MEDZI SLOVENSKOM A MAĎARSKOM Z HĽADISKA SPRÁVANIA SA DIVÁKOV⁴³ FOOTBALL MATCHES BETWEEN SLOVAKIA AND HUNGARY FROM THE POINT OF VIEW OF SPECTATOR BEHAVIOR

Marián BUŠŠA
Pavol STRUHÁR

Abstract: Slovak-Hungarian relations have long been burdened by traumas from the past and are further complicated by the significant Hungarian minority in southern Slovakia. The causes of the disputes lie not only in the past, but are also continuously created by nationalist politicians on both sides of the border with irresponsible statements that revive mutual enmity in parts of both societies. These lead to new grievances and both societies end up in a never-ending cycle of hostility. Part of this process are hostile expressions of spectators during matches between the national football teams of both states. The aim of this article is to analyze the influence of relations between Slovak and Hungarian governments on the form and intensity of hostile expressions of spectators at football matches between Slovakia and Hungary. First, we try to characterize the individual phases of relations between Slovakia and Hungary on the basis of important events, the composition of governments and their relations. We also add some other contextual information, such as the rhetoric of the extreme right in both countries regarding their neighbors. Subsequently, we also characterize the course of individual matches and the manifestations of hostility in them, and based on this, we try to assess the influence of the specific state of relations between the governments at the time of the matches on the manifestations of hostility in them. We conclude that this effect is relatively weak, as the matches took place during friendlier periods of intergovernmental relations, and yet significant hostile acts occurred on both sides of spectators. This has happened several times and in different decades. We claim that other, longer-term factors will have an impact here, rather than the current relations between governments.

Keywords: *football, spectators, hooligans, hostility, international matches, Slovak-Hungarian relations, nationalism, far right*

⁴³ Štúdiá bola vypracovaná v rámci riešenia grantu VEGA 1/0448/21 „Charakteristika, ideologická profilácia a vývoj futbalového chuligánstva na Slovensku“

1 Úvod

Slovensko-maďarské vzťahy sú dlhodobo zaťažené traumami z minulosti a navyše ich komplikuje významná maďarská národnostná menšina na južnom Slovensku. Príčiny sporov ležia nielen v minulosti, ale tvoria ich priebežne aj nacionalistickí politici na oboch stranách hranice nezodpovednými výroky, ktoré oživia vzájomné nepriateľstvo v častiach oboch spoločností. Jedným z následkov týchto podnetov sú nepriateľské prejavy divákov počas vzájomných futbalových zápasov reprezentácií oboch štátov. Cieľom tohto článku je zanalyzovať vplyv slovensko-maďarských medzivládnych vzťahov na formu a intenzitu nepriateľských prejavov medzi divákmi na vzájomných medzištátnych futbalových zápasoch. Najskôr sa na základe dôležitých udalostí, zloženía a vzťahov vlád snažíme charakterizovať jednotlivé fázy týchto vzťahov. Dopĺňame aj niektoré ďalšie kontextuálne informácie, ako je rétorika krajnej pravice v oboch krajinách ohľadne svojich susedov. Následne charakterizujeme aj priebeh jednotlivých vzájomných zápasov a prejavy nepriateľstva na nich a na základe toho sa pokúšame posúdiť vplyv konkrétnej podoby medzivládnych vzťahov v čase zápasov na ich priebeh a nepriateľské prejavy na nich.

2 Kolísavé vzťahy medzi Slovenskom a Maďarskom

„Po rozpade ČSFR nadobudli slovensko-maďarské vzťahy novú dimenziu: nepochybne sa stali „najproblematickejšie a najsenzitívnejšie“ zo všetkých susedských vzťahov Slovenskej republiky. Takáto charakteristika je daná historickými resentmentmi na oboch stranách: početnou maďarskou menšinou usídlenou pozdĺž slovensko- maďarskej hranice, ktorá je, mimochodom, najdlhšou a zároveň historicky najčastejšie posúvanou slovenskou hranicou, ako aj problematickým bodom vo vzájomných vzťahoch v podobe komunistického dedičstva spoločného vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros.“ (Wlachovský 1996: 30)

Pre účely porovnania vplyvu na správanie futbalových divákov počas medzištátnych zápasov sa pokúšame o rozdelenie slovensko-maďarských vzťahov, aj keď len veľmi v hrubých obrysoch, na štyri historické fázy. Tieto fázy sa síce týkajú spoločností ako celkov, ale všimáme si pri nich najmä vzťahy medzi vládami oboch krajín, s tým, že tieto reflektujú aj udalosti v širšej spoločnosti. Fázy sú nasledovné: 1. od vzniku SR po koniec roku 1998, 2. od roku 1999 do jari roku 2006, 3. od leta roku 2006 zhruba do konca roku 2010 a 4. od roku 2011.

Prvá fáza

Vznik Slovenskej republiky v roku 1993 a obdobie bezprostredne predtým sa niesli v duchu nanovo prebudovaných nacionalistických myšlienok na Slovensku aj v Maďarsku. V oboch štátoch vládli strany s nacionalistickými prvkami. Na Slovensku to bola najmä radikálne pravicová Slovenská národná

Strana (SNS), v Maďarsku najmä hlavná vládnuca strana MDF. Od prvých dní vzájomné vzťahy zaťažovali spory ako napr. odlišné postoje k dostavaniu sústavy vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros, čo skončilo na Medzinárodnom súdnom dvore v Haagu.

Až v roku 1994 po krátkodobom odstavení HZDS a SNS od moci sa stredová vláda Jozefa Moravčíka začala, spolu s novou maďarskou ľavicovou vládou Gyulu Horna, venovať príprave základnej zmluvy medzi Slovenskom a Maďarskom (Sándor 1996). Po predčasných voľbách sa k moci na jeseň 1994 opäť vrátili HZDS aj SNS, ale prejavili snahu zmluvu dokončiť a ratifikovať. Maďarská vláda bola proti tomu aby v zmluve explicitne zakotvila neporušiteľnosť slovenských hraníc, keďže, ako argumentovala, k tomu už sa implicitne zaviazala podpisom záverečného dokumentu KBSE v Helsinkách (Wlachovský 1996). V roku 1995 sa zmluva nakoniec podpísala ale pocit, že bola voči maďarskej menšine na Slovensku príliš ústretová následne viedol k prijatiu voči menšinám ~~prísneho zákona~~ sprísneného zákona o štátnom jazyku SR ako aj k snahám o plošné zavedenie tzv. alternatívneho vyučovania na školách s menšinovými vyučovacími jazykmi, čo narazilo na tvrdý odpor Maďarov na Slovensku aj medzinárodnú kritiku. (Sándor 1996) Slovenské strany, a to aj tie opozičné, sa až do obdobia pred voľbami 1998 správali k maďarským pomerne rezervovane a vládni predstavitelia sa snažili vôbec s nimi neprichádzať do styku. Tieto menšinové strany sa preto snažili komunikovať s partnermi v zahraničí (Dostál 1996). Slovensko-maďarské vzťahy zostali veľmi napäté a otvorenejším sporom nedochádzalo najmä pre snahu oboch štátov stať sa členmi EÚ a NATO, pre ktoré by také správanie bolo neprijateľné. Celé toto obdobie od vzniku SR po voľby 1998 preto môžeme označiť za prvú fázu vzájomných vzťahov s výrazným nacionalizmom, problematickými témami a slabo zadefinovanými vzájomnými vzťahmi medzi štátmi.

Druhá fáza

V období vlád Mikuláša Dzurindu (1998-2006), v ktorých bola konečne koalíčným partnerom aj menšinová strana SMK, zastupujúca Maďarov na Slovensku, sa postupne darilo zlepšovať vzájomné vzťahy aj medzi Maďarskom a Slovenskom. Dôvodom bola aj snaha Slovenska o dobehnutie susedov v integrácii do EÚ a NATO. Aj Maďarsko malo záujem na spoločnom vstupe oboch krajín do EÚ, čo by uľahčilo kontakty Maďarov na oboch stranách hraníc. V rokoch 1998 až 2002 pri tom vládla prvá vláda Viktora Orbána, ktorej pri zložení Fidesz, FKgP a MDF nacionalistické hodnoty neboli cudzie. Prioritou aj pre ňu ale bol úspešný vstup do EÚ. Symbolickými ústretovými krokmi bolo najmä spoločné znovuvybudovanie Mosta Márie Valérie medzi Štúrovom a Ostrihomom v roku 2001 (TASR 2021). V roku 2004 druhá vláda M. Dzurindu zriadila Univerzitu J. Selyeho v Komárne s vyučovacím jazykom maďarským. Oba štáty spolu vstúpili do EÚ a národnostné spory ustúpili do úzadia. Roky 1998-2006 preto môžeme vnímať ako obdobie zlepšovania vzťahov.

Tretia fáza

V roku 2006 nastúpila prvá vláda Roberta Fica a jeho strany SMER-SD, s ktorou sa k moci vrátili aj HZDS a nacionalistická SNS. Predseda SNS Ján Slota sa predtým v opozícii v roku 1999 zviditeľnil verejnou výzvou nasadnúť do tankov a ísť zrovnať Budapešť, zatiaľ čo Maďarov označil za hajzlov (SME 1999). Aj vďaka Jánovi Slotovi sa slovensko-maďarské vzťahy čoskoro ocitli v novej fáze zhoršenia – už nie tak nepriateľskej ako v deväťdesiatych rokoch, ale citeľne horšej než predtým. Maďarská vláda bola v období 2002-2010 v rukách ľavicovo-liberálnych síl a snažila sa národnostné vášne skôr tmiť. V auguste 2006 na Slovensku študentka maďarskej národnosti Hedviga Malinová nahlásila že na ňu bol spáchaný národnostne motivovaný útok, čo začali verejne spochybňovať v mnohých vystúpeniach politici za SMER-SD, najmä minister vnútra Robert Kaliňák. A naopak, začali viniť študentku z toho, že si útok vymyslela a ešte pri tom očierňuje Slovensko (SITA 2006). Táto kauza sa následne veľmi verejne riešila vyše desaťročia a Hedviga Malinová sa po tejto skúsenosti odsťahovala do Maďarska. V roku 2007 nové opozičné nacionalistické hnutie Jobbik v Maďarsku založilo tzv. Maďarskú gardu, čo bola polovojenská organizácia v štýle občianskych hliadok, ktorá mala za cieľ národnú sebaobranu. Maďarský Najvyšší súd ju právoplatne rozpustil až v roku 2009 (TASR 2009).

V roku 2007 Slovenský parlament prijal uznesenie o nedotknuteľnosti tzv. Benešových dekrétov, na základe ktorých boli po vojne na čas Maďari na Slovensku zbavení občianskych práv a viacerí vystavovaní. Maďarský prezident László Sólyom následne neohlásene pricestoval do Komárna a rokoval tam s viacerými predstaviteľmi maďarskej menšiny, čo vyvolalo na Slovensku pobúrenie (Korda 2007). Keď chcel v roku 2009 László Sólyom podobnú cestu na pozvanie primátora Komárna zopakovať a prísť tam odhaliť sochu sv. Štefana, MZV SR maďarskému veľvyslanectvu odovzdalo diplomatickú nótu, ktorou prezidentovi Sólyomovi odoprelo na celý deň vstup na územie SR a prezidenta na hraniciach nevpustili, čo zase vyvolalo pobúrenie na maďarskej strane (TASR 2019a). Zhoršenie vzťahov nastalo aj, keď sa v roku 2008 Ján Slota dopustil viacerých slovných útokov na maďarskú ministerku zahraničných vecí a označoval ju v nich za strapatú pani, za čo sa jej ospravedlňoval jej slovenský náprotivok Ján Kubiš (Žitňanský 2008). V roku 2010 vyhral maďarské parlamentné voľby s ústavnou väčšinou pravicový Fidesz a jeden z jeho prvých činov v parlamente bolo schválenie udeľovania maďarského občianstva Maďarom z okolitých štátov (Kurucz 2012). Urobil tak ešte pred vytvorením svojej vlastnej novej vlády a zároveň tesne pred slovenskými parlamentnými voľbami, na čo reagovala dosluhujúca vláda Roberta Fica s pobúrením a urýchlene prijala zákon, zbavujúci občanov SR automaticky občianstva ak prijmú občianstvo iného štátu. Zákon síce pobúril SMER-SD a najmä SNS, ale najmä im pomohol v posledných týždňoch volebnej kampane nastoliť tému, ktorá im vyhovovala viac než skladanie účtov za vlastné vládnutie. Napriek tomu po voľbách nastúpila pravicová opozícia, vrátane strany slovensko-maďarského zmierenia Most-

Híd a novým kurzom bolo snažiť sa vzťahy skôr zlepšovať, aj napriek nacionalistickým tendenciám Orbánovej novej vlády v Maďarsku. Tým sa bez jasnejšieho predeľujúceho momentu uzatvára tretia fáza - obdobie zhoršených slovensko-maďarských vzťahov trvajúce približne v období rokov 2006-2010.

Štvrtá fáza

Po poslednej vlně slovensko-maďarských nezhôd v rokoch 2006-2010 sa vzťahy medzi oboma štátmi dostali pomaly a postupne do priateľskejšej roviny. Štvrtú fázu preto môžeme časovo zadefinovať približne od roku 2011 až po súčasnosť, pri čom je časovo najdlhšou aj najslabšie časovo ohraničenou, keďže zlepšenie vzťahov bolo skôr postupné a v mnohom išlo o pragmatické rozhodnutie vlád oboch štátov vidieť vo svojom susedovi skôr spojencu než nepriateľa. Maďarskú vládu viedol celé toto obdobie Fidesz a ten sa po počiatkových krokoch ako rozdávanie pasov maďarským menšinám v okolitých štátoch začal orientovať menej na hľadanie nepriateľa u bezprostredných susedov a viac na spoluprácu s nimi proti Európskym politikám a inštitúciám. Napomohla tomu aj vláda strany SMER-SD na Slovensku v rokoch 2012-2020, ktorá namiesto kritiky bola pripravená nechať sa stranou Fidesz v mnohom inšpirovať. Počas tohto obdobia zároveň došlo k významnému zníženiu národnostného napätia na Slovensku, keď sa najskôr v rokoch 2012-2016 radikálne pravicová Slovenská národná strana nedostala do parlamentu a SMER-SD sa národnostným otázkam snažil vyhýbať. A následne sa dokonca radikálne pravicová SNS dostala do vlády, ale ako koaličný partner s maďarskou menšinovou stranou Most-Híd a tiež sa začala protimaďarským postojom vyhýbať. Môže za to aj výmena Jána Slotu na čele SNS Andrejom Dankom, ktorý je o generáciu mladší politik a SNS sa snažil posunúť preč od protimaďarskej rétoriky a bližšie politickému strediu. Toto obdobie priateľských vzťahov pokračuje aj po voľbách v roku 2020, keď hlavná vládna strana OĽaNO neskrýva obdiv k niektorým úspechom a postojom vlády Viktora Orbána a k jej problémovým prejavom ako je skupovanie historických budov na Slovensku (Hajčáková - Onderčanin 2021) a tohtoročné Orbánovo nosenie futbalového šálu obrysom tzv. veľkého Uhorska, pristupuje pomerne zmierlivo. Od roku 2020 v slovenskom parlamente chýba SNS aj maďarské menšinové strany. Naopak od roku 2016 je tam aj extrémne pravicová (K)LSNS, ktorá však je neprijateľným partnerom pre ostaté strany a navyše je u nej protimaďarská rétorika len pomerne okrajovým ideologickým prvkom. V maďarskom parlamente sú tiež dlhodobo prítomné krajne pravicové nacionalistické strany – najskôr MIÉP, neskôr Jobbik a aktuálne najmä Mi Hazánk Mozgalom, nebývajú však súčasťou vládnych koalícií.

Tento vývoj vzájomných vzťahov dobre dokumentuje aj odborná literatúra na tému slovensko-maďarských vzťahov, ktorá sa takmer vytratila v období po roku 2013. Je to v kontraste s predchádzajúcimi rokmi, kedy vychádzalo viacero odborných článkov ročne. Ak teda chceme

charakterizovať symbolické a verbálne konflikty medzi oboma štátmi, najviac zdrojov nachádzame práve v období pred desiatimi rokmi.

Naopak, v roku 2016 už napr. Nič (2016) rámcuje celý vzťah ako Vyšehradské spojenectvo štátov odporujúcich posilňovaniu EÚ, v ktorom ale existuje predsa len rozdiel medzi pragmatickým Českom a Slovenskom a radikálnejším Poľskom a Maďarskom. Celá skupina sa javí a jedná ako významná neformálna regionálna formácia štátov s podobnými postojmi, ktorá zosilňuje váhu svojho hlasu spoločným postupom. Slovensko-maďarské vzťahy ako problematický bod nie sú vôbec spomínané a nie je na to ani dôvod. Takýto pohľad je v posledných rokoch úplne štandardný a to napriek tomu, že občas sa objaví téma, ktorá má potenciál priateľské vzťahy naštrbiť.

3 Nepriateľská rétorika krajnej pravice v oboch štátoch

Protimaďarskú nacionalistickú rétoriku na Slovensku zhŕňa Nociar (2012). Pripomína, že kritika a nenávisť k všetkému maďarskému sú typické pre väčšinu slovenskej krajnej pravice, ale že táto rétorika sa zároveň prenáša do protimaďarských sentimentov širšej spoločnosti. „Konkrétne príklady protimaďarskej rétoriky možno rozdeliť na historickú a súčasnú kritiku, pričom tá druhá sa dopĺňa o súčasné prípady. Jednotlivé skupiny argumentov sú vzájomne prepojené a vytvárajú mozaiku používanú v protimaďarskej kampani. Hlavným spoločným znakom je argument územných nárokov.“ (Nociar 2012: 12) Historický kritizmus nacionalisticky zneužíva problémové obdobia dejín, najčastejšie príchod maďarských kmeňov do strednej Európy interpretovaný ako nájazd barbarov ukončujúci idealizované zlaté obdobie slovenskej histórie, obdobie medzi Uhorskou revolúciou (1848-1949) a začiatkom Prvej svetovej vojny, ktoré je vnímané najmä cez proces maďarizácie, a tretím problémovým obdobím je čas medzi koncom Prvej svetovej vojny a začiatkom komunistických diktatúr, ktoré je interpretované ako obdobie snahy o podkopanie (česko)slovenskej nezávislosti, zvrátenie Trianonskej mierovej zmluvy a vojenské ohrozenie.

Súčasný kritizmus sa podľa Nociara (2012) týka obdobia po revolúciách z roku 1989 a týka sa najmä obvinení Maďarska z robení si územných nárokov na svojich susedov. Maďarské politické elity a strany na Slovensku „údajne slúžia maďarským plánom na revíziu Trianonskej zmluvy a anektovať slovenské územie“ (Nociar 2012: 13). Sú vykresľovaní ako iredentisti, šovinisti a revizionisti. Krajne pravicové hnutia v Maďarsku vnímajú ako hrozbu pre územnú celistvosť Slovenska.

Juhász a Krekó (2012) uvádzajú, že krajne pravicový diskurz v Maďarsku, týkajúci sa Slovenska a Slovákov, je silne ovplyvnený históriou, najmä Trianonskou zmluvou. To platí aj o vzťahu s ostatnými okolitými krajinami ako Rumunsko a Srbsko. Vzťah k Slovensku sa však v porevolučnej histórii relatívne zhoršil oproti vzťahom k iným susedom, ktoré, ako v prípade Rumunska, boli problematické už v osemdesiatych rokoch. Niektoré krajne pravicové skupiny a niektorí ich reprezentanti operujú s teritoriálnymi otázkami a témami štátnosti a Slovensko je v tejto súvislosti častým

predmetom záujmu. „Podľa krajnej pravice Slovensko je prakticky neexistujúci štát, prirodzená súčasť Veľkého Uhorska. Dôvodom Slovenskej „agresivity“ je, že Slováci závidia tisícročnú históriu Maďarska.“ (Juhász – Krekó 2012: 21). Slovensko je verbálne podceňované ako mladý štát s komplexom menejcennosti, národná identita Slovákov má stáť iba na účelovom prekrútení histórie a ich symboly, konkrétne vlajka majú byť ukradnuté od Maďarov. Maďarská krajná pravica často používa slovo „tót“ na označenie Slovákov, pričom ide o slovo s negatívnymi konotáciami. Tie sa ešte postupne čoraz viac zosilňujú, práve kvôli kontextu, v ktorom je toto slovo používané. Údajná slovenská krádež maďarského územia v Trianonskej zmluve je občas vysvetľovaná aj inak. László Toroczka v roku 2006 ju vykresľoval ako produkt manipulácie temných síl, ktoré spôsobili, že po vyše tisíc rokoch údajne harmonického spolunažívania sa zrazu Slováci voči Maďarsku začali vymedzovať a hrajú tak v prospech týchto skrytých záujmov a v neprospech Maďarov aj samých seba (Juhász – Krekó 2012).

4 Politické aspekty diváckeho správania na futbalových zápasoch

Športové súperenie medzi maďarskými a slovenskými zástupcami nie je imúnne voči načrtnutému historickému a politickému kontextu maďarsko-slovenských vzťahov. Dokonca, niektoré situácie na futbalových štadiónoch vplývali aj na politické, resp. diplomatické vzťahy medzi krajinami či politickú situáciu na Slovensku. Napríklad⁴⁴, v novembri 2008, slovenská polícia tvrdo zasiahla proti fanúšikom DAC Dunajská Streda zo Slovenska a Maďarska, pričom niektorých z nich zranila. Maďarskí občania v reakcii na zásah slovenskej polície pred slovenským veľvyslanectvom v Budapešti pálili slovenskú vlajku. Oba incidenty zvýšili v tom čase pretrvávajúce diplomatické napätie do takej miery, že situáciu na neformálnom stretnutí v Komárne riešili najvyšší predstavitelia oboch vlád, premiéri Róbert Fico a Ferenc Gyurcsány. Výstupom stretnutia bola Výzva na dialóg, ktorou predstavitelia vlád odmietli extrémistov na oboch stranách a tiež akékoľvek prejavy radikalizmu a nacionalizmu (Euractiv 2016, SITA 2018).

Práve špecifická etnická skladba fanúšikovskej základne DAC Dunajská Streda bola motívom politického napätia aj o 10 rokov neskôr. V roku 2019 poslanci Slovenskej národnej strany pri novelizácii Zákona č. 63/1993 Zb. z. o štátnych symboloch a ich používaní presadili zákaz hrania či spievania hymny iných štátov, ak na podujatí nie je prítomná ich oficiálna delegácia. Dušan Tittel, vtedajší poslanec SNS, poslancový návrh obhajoval aj dianím pred futbalovými zápasmi v Dunajskej Strede, kedy sa hrala a spievala iba maďarská hymna (Hlucháčová 2019, Sivý 2020). Predstavitelia maďarskej menšiny na Slovensku argumentovali tým, že maďarská hymna je okrem iného tiež súčasťou cirkevnej liturgie a jej zákaz podľa vtedajšieho

⁴⁴ Cieľom tohto článku nie je komplexne zhodnotiť správanie na zápasoch DAC Dunajská Streda a spomínané udalosti nás zaujímajú len z pohľadu dokreslenia vzťahov medzi slovenskými a maďarskými fanúšikmi.

predsedu Most-Híd Béla Bugára nepatrí v 21. storočí do Európy (Kern 2019). Strana Most-Híd kvôli úprave zákona pohrozila odchodom z vládnej koalície, čo zdôrazňuje mieru dôležitosti tejto témy pre politickú reprezentáciu maďarskej menšiny na Slovensku. Predstavitelia SNS nakoniec bez výraznej diskusie ustúpili a zákon bol po prezidentskom vete Andreja Kisku upravený tak, aby hranie či spievanie hymny iného štátu na rôznych podujatiach (napr. omše, školské podujatia, športové zápasy) nakoniec umožnil.

5 Správanie divákov na vzájomných medzištátnych zápasoch

Poznatky z uskutočnených futbalových stretnutí medzi maďarskými a slovenskými zástupcami dokazujú, že politické reprezentácie či futbalové zväzy oboch krajín sa svojou politikou a aktivitami jasne vymedzujú voči prejavom rasizmu, xenofóbie či politickým provokáciám. K podobnému správaniu sa snažia viesť aj svojich fanúšikov či divákov, ktorých hráči či realizačný tím pred aj počas zápasov vyzývajú k zdržanlivosti a slušnému povzbudzovaniu. Výraznú motiváciu v tejto oblasti im poskytujú nadnárodné futbalové organizácie⁴⁵, ktoré nenávistné prejavy na štadiónoch prísne trestajú, či už finančnými pokutami alebo zákazom organizovať zápasy s účasťou divákov. V posledných rokoch na to doplatili aj národné reprezentácie Maďarska či Slovenska, ktoré počas vzájomných zápasov v rámci kvalifikácie na ME 2020 pykali za nenávistné či politické prejavy divákov (UEFA 2019a, UEFA 2019b, UEFA 2019c).

V ére samostatnej Slovenskej republiky evidujeme ku koncu roku 2022 šesť medzištátnych zápasov medzi Maďarskom a Slovenskom, čo je v porovnaní s ostatnými susednými krajinami najmenší počet vzájomných stretnutí. Samotný priebeh zápasov na ihrisku sa nevyznačoval mimoriadnymi situáciami či incidentmi, hralo sa bez červených kariet či nešportového správania a súperenie končilo buď pomerne tesným víťazstvom Slovenska alebo remízou.

V rámci skúmania politických prejavov fanúšikov sú významné najmä štyri zápasy, ktoré sa hrali buď v Maďarsku alebo na Slovensku⁴⁶. Dva z nich sa hrali ešte v roku 1999 (v Bratislave a Györi), pričom na oboch sa zúčastnilo spolu viac ako 35 000 fanúšikov, medzi nimi aj pravicovo-extrémistické chuligánske skupiny. Ich prítomnosť v Bratislave najlepšie demonštruje transparent slovenských chuligánov s textom „Ungarn – Nein, Danke!“, čo zároveň predstavuje názov piesne nemeckej RAC⁴⁷ skupiny Radikahl, pôsobiacej v neonacistickom prostredí. Nápis na transparente bol ukončený

⁴⁵ Napríklad Únia európskych futbalových zväzov /UEFA/ alebo Medzinárodná futbalová asociácia /FIFA/

⁴⁶ Zostávajúce dva zápasy sa odohrali pomerne ďaleko od oboch krajín a prebehli bez závažných incidentov - 30. novembra 2004 v thajskom Bangkoku a 6. februára 2008 v cyperskom Limassole.

⁴⁷ RAC je skratka pre „rock against communism“ a predstavuje špecifický hudobný štýl v rámci pravicovo-extrémistického prostredia.

symbolom „smrtihlava“ (Totenkopf)⁴⁸, jedným z hlavných symbolov jednotiek SS v nacistickom Nemecku. V prostredí futbalových chuligánov je pomerne často využívaný, v ten deň sa ním prezentovali aj chuligáni z Tatranu Prešov, ktorí prišli do Bratislavy podporiť slovenskú reprezentáciu s transparentom Terrorist generation (Ultras Magazine 2020). Násilie bolo nakoniec prezentované aj fyzicky, keď zo strany maďarských fanúšikov došlo pred zápasom k vandalizmu a tiež k bitke s chuligánmi zo slovenského tábora (Harsányi 2005).

Napätie medzi fanúšikmi Maďarska a Slovenska bolo citeľné aj o dvadsať rokov neskôr (marec, resp. september 2019), počas ostatných dvoch vysoko rizikových medzištátnych zápasov v rámci kvalifikácie na ME 2020. Zápasy sa hrali v Trnave a Budapešti, do Trnavy prišlo v marci 14 200 divákov a do Budapešti v septembri až 22 000 fanúšikov. V tejto súvislosti je dôležité spomenúť, že mnohé skupiny slovenských ultras a chuligánov bojkotujú zápasy reprezentácie kvôli sporom so Slovenským futbalovým zväzom a do Trnavy neprišli. Istá zmena nastala pred odvetným zápasom v Maďarsku, keď Ultras Slovan vyzval fanúšikov z rôznych táborov k účasti na výjazde do Budapešti. Ako uvádzajú vo vyhlásení, „náš národ bol dosť dlhú dobu z maďarskej strany zosmiešňovaný, tak sa vzchopme a poďme spolu v tomto ojedinelom prípade brat za brat, Slovák za Slováka, bok po boku do tejto krajiny a prvý krát v histórii Slovenska odprezentovať našu silu!!!!“ (Hooligans.cz 2019)

Zápas bol oboma zväzmi, políciou aj organizáciou UEFA označený za vysoko rizikový. UEFA to zdôvodňuje okrem iného historickou rivalitou medzi oboma krajinami a tiež rizikovými fanúšikmi (UEFA 2019a). Napriek ohlásenej mobilizácii však výjazd slovenských fanúšikov dopadol fiaskom. Obmedzený počet lístkov pre fanúšikov Slovenska totiž sčasti vykúpili Slováci maďarskej národnosti, ktorí, odetí do čiernych farieb rovnako ako maďarskí ultras, povzbudzovali tím Maďarska⁴⁹ (SFZ 2019). Policajti tak museli vytvoriť v rámci sektora hostí bezpečnostný koridor a oddeliť tak dva tábory fanúšikov zo Slovenska. Zápas v Maďarsku bol sprevádzaný aj ďalšími incidentmi. Domáci fanúšikovia pískali počas slovenskej hymny alebo mávali so šálmi s urážlivým protislovenským textom a prečiarknutým slovenským štátnym znakom. Po zápase maďarskí chuligáni napadli už mimo štadióna viacerých slovenských fanúšikov a podľa vyjadrenia Kontrolného, etického a disciplinárneho orgánu UEFA im spôsobili zlomeniny nosa či rebier (UEFA 2019a). Situáciu dokonca riešilo ministerstvo zahraničných vecí SR, ktoré si kvôli tomu predvolalo maďarského veľvyslanca. Podpálenie slovenskej vlajky ako prejav extrémizmu riešila Národná kriminálna agentúra (NAKA) a slovenská generálna prokuratúra zasa na podnet Slovenského futbalového zväzu vyšetrovala rôzne incidenty kvôli podozreniu zo spáchania trestného činu hanobenia národa, rasy a presvedčenia (TASR 2019b). Maďarská diplomacia

⁴⁸ V konkrétnom kontexte sa tento symbol na Slovensku považuje za extrémistický (Struhár 2019).

⁴⁹ Ultras zo Slovenska za túto situáciu vinilo práve Slovenský futbalový zväz, ktorý lístky pre slovenských fanúšikov distribuoval.

sa k výčitkám postavila pomerne ľahostajne⁵⁰, no UEFA naopak udeľovala tvrdé tresty. Kvôli opakovaným rasistickým a nenávisným prejavom⁵¹ potrestali Maďarský futbalový zväz (MLSZ) pokutou 50 000 € (UEFA 2019a). Okrem toho museli hrať nasledujúci zápas proti Azerbajdžanu pred prázdnu tribúnou. V zdôvodnení rasistických a xenofóbnych prejavov sa uvádzajú najmä heslá ako Slovenskí cigáni alebo posratí Slováci. Pokutu (15 000€) za svojich fanúšikov dostal aj Slovenský futbalový zväz, avšak neskôr bol skutok prekvalifikovaný z rasistických prejavov na politickú provokáciu (illicit chants). Zrušilo sa tak uzavretie hľadiska v kvalifikačnom zápase s Walesom a znížila pokuta z 20 000 € na 15 000 € (TASR 2019c). V prípade slovenských fanúšikov išlo konkrétne o text „A bi, a bi, a bi Maďara do hlavy“ alebo zvolanie „Maďari za Dunaj“.

Zhodnotenie vplyvu medzivládnych vzťahov na prejavy divákov na medzištátnych zápasoch

Aj keď v rokoch 1999 aj 2019 prebiehali zápasy počas toho, čo sme charakterizovali ako priateľskejšiu fázu vzťahov vlád oboch štátov, na úrovni futbalových divákov a najmä chuligánskych skupín, sa prejavovalo pomerne výrazné nepriateľstvo medzi oboma národmi. Vplyv konštruktívnych vzťahov na úrovni vlád a najvyšších predstaviteľov štátu na nepriateľstvo prejavované niektorými divákmi na medzištátnych zápasoch nebol zďaleka dostatočný na zastavenie nenávisných prejavov. Dlhodobé animozity medzi národmi, udržiavané prostredníctvom odlišných pohľadov na históriu, vnímaných krívd, stereotypov, ale aj prejavov krajne pravicových politikov v oboch krajinách sa prejavujú bez nutnosti bezprostredného podnetu. Nemožno však vylúčiť, že v prípade, že by sa zápasy odohrávali práve v čase aktívneho sporu medzi oboma vládami, prejavy by boli ešte oveľa početnejšie a intenzívnejšie.

6 Záver

V článku sme skúmali vplyv slovensko-maďarských medzivládnych vzťahov na formu a intenzitu nepriateľských prejavov medzi divákmi na vzájomných medzištátnych futbalových zápasoch. Zistili sme, že vplyv momentálnych vzťahov medzi vládami je pomerne slabý. Aj keď sa zápasy odohrávali vždy počas skôr tých priateľskejších období medzivládnych vzťahov, nepriateľské prejavy sa napriek tomu vyskytovali v pomerne výraznom rozsahu na oboch stranách. Dialo sa tak na zápasoch s odstupom dvadsať rokov medzi sebou a za pomerne odlišných celkových situácií v oboch štátoch. Tvrdíme, že vplyv tu budú mať skôr iné faktory, než momentálne vzťahy vlád, a to jednak dlhodobý pocit historických krívd, ktoré

⁵⁰ V inom prípade dokonca minister zahraničných vecí Péter Szijjártó označil UEFA za úbohú a zbabelú a prirovnal ju ku komunistickému režimu, ktorý súdil bez dôkazov, len na základe anonymných udaní (MacInnes 2021)

⁵¹ Pokutu za rasistické prejavy totiž Maďari dostali napríklad aj za prvý vzájomný zápas v Trnave, keď maďarskí fanúšikovia vytiahli banner s logom poľského Národného radikálneho tábora, považovaného za pravicovo-extrémistický subjekt (UEFA 2019c).

si v sebe obe spoločnosti nesú a činnosť krajne pravicových strán a chuligánskych skupín, ktoré sa momentálnou politickou klímou riadia len v minimálnej miere. Vplyv politických elít je tu pomerne minimálny a určitá základná hladina vzájomného nepriateľstva sa má tendenciu vždy prejavovať aspoň u menšej časti najagresívnejších skupín divákov. Je ale možné, že v prípade aktuálne výrazne zhoršených vzťahov medzi vládami by bolo prejavované nepriateľstvo na štadiónoch ešte oveľa výraznejšie než aké sme zaznamenali pri skúmaných prípadoch – k takej situácii našťastie od vzniku SR nedošlo.

Zoznam literatúry

- Dostál, O. (1996): Menšiny. In: Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti., Bratislava, Nadácia Sándora Máraiho, 1996 ISBN: 80-85509-41-7. s. 51-60.
- Euractiv (2016): Slovensko-maďarské vzťahy. Euractiv 21. január 2016. [online]. Available at: <<https://euractiv.sk/section/all/linksdossier/slovensko-madarske-vztahy-000240/>> [Accessed 14. 11. 2022].
- Hajčáková D. – Onderčanin, L. (2021): Maďarsko skupuje na Slovensku budovy, s pôdou si to rozmyslelo (otázky a odpovede). SME 12. október 2021. [online]. Available at: <<https://domov.sme.sk/c/22761413/orban-madarsko-poda-otazky-a-odpovede.html>> [Accessed 14. 11. 2022].
- Harsányi, L. (2005): Správa o stave chuliganizmu, rasizmu, antisemitizmu a intolerancie v slovenskom futbale. Bratislava, Ľudia proti rasizmu, 2005.
- Hlucháňová, M. (2019): Bugárovcov pred hymnou varoval ich poslanec Kresák. Nechceli mu rozumieť? Pravda 5. apríl 2019. [online]. Available at: <<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/508029-bugarovcov-pred-hymnou-varoval-ich-poslanec-kresak-uprednostnili-koalicnu-kolegialitu/>> [Accessed 14. 11. 2022].
- Hooligans.cz (2019): Mobilizace před zápasem Maďarsko – Slovensko (09.09.2019). Hooligans.cz. 23. júl 2019. [online]. Available at: <<http://www.hooligans.cz/domains/hooligans.cz/index.php/reports/99-svk/2019/6402-mobilizace-pred-zapasem-madarsko-slovensko-09-09-2019>> [Accessed 14. 11. 2022].
- Juhász, A. – Krekó, P. (2012): The Hungarian Perspective. In: Loved and Hated (2012). Bratislava, Institute for Intercultural Dialogue, 2012. p. 15-22.
- Kern, M. (2019): Spor o zákaz spievania hymny sa končí, Danko vraví, že nič nezakázali, ale zákon zmenia. Denník N 5. apríl 2019. [online]. Available at: <<https://dennikn.sk/1434477/spor-o-zakaz-spievania-hymny-sa-konci-danko-vravi-ze-nic-nezakazali-ale-zakon-zmenia/>> [Accessed 14. 11. 2022].
- Korda, E. (2007): Sólyom súkromne navštívil Komárno. SME 2. októbra 2007. [online]. Available at: <<https://domov.sme.sk/c/3516148/solyom-sukromne-navstivil-komarno.html>> [Accessed 14. 11. 2022].
- Kurucz, M. (2012): Dvojaké občianstvo v maďarskom politickom diskurze v rokoch 1998 – 2010. In: Studia politica Slovaca, 2/2012. p. 76-93.
- MacInnes, P. (2021): Hungarian minister calls Uefa 'pitiful' after fans' racism results in sanction. The Guardian 10. júl 2021. [online]. Available at: <<https://www.theguardian.com/football/2021/jul/09/uefa-imposes-sanctions-on-hungary-for-fans-racist-behaviour-at-euro-2020>> [Accessed 14. 11. 2022].
- Nič, M. (2016): The Visegrád Group in the EU: 2016 as a turning-point? In: European View (2016) 15. p. 281–290

- Nociar, T. (2012): The Slovak Perspective. In: Loved and Hated (2012). Bratislava, Institute for Intercultural Dialogue, 2012. p. 7-14.
- Sándor, E. (1996): Slovensko-maďarská základná zmluva. In: Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava, Nadácia Sándora Máraiho, 1996 ISBN: 80-85509-41-7. s. 45-50.
- SITA (2006): Hedviga Malinová trvá na tom, že ju napadli dvaja mladí muži. SME 13.9.2006. [online]. Available at: <<https://domov.sme.sk/c/2894730/hedviga-malinova-trva-na-tom-ze-ju-napadli-dvaja-mladi-muzi.html>> [Accessed 14. 11. 2022].
- SITA (2008): Premiér Fico bude s Gyurcsányom riešiť napäté vzťahy na hraniciach. Pravda 11. 11. 2008. [online]. Available at: <<https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/226050-premier-fico-bude-s-gyurcsanyom-riesit-napaete-vztahy-na-hraniciach/>> [Accessed 14. 11. 2022].
- Sivý, R. (2020): Bugár sa vyhráza odchodom z koalície, ak nezmenia zákon o hymne. Aktuality.sk 5. apríl 2019. [online]. Available at: <<https://www.aktuality.sk/clanok/682299/bugar-sa-vyhraza-odchodom-z-koalicie-ak-nezmenia-zakon-o-hymne/>> [Accessed 14. 11. 2022].
- SFZ /Slovenský futbalový zväz/ (2019): Stanovisko SFZ k udalostiam počas kvalifikačného stretnutia Maďarsko – Slovensko. [online]. Available at: <<https://futbalsfz.sk/stanovisko-sfz-k-udalostiam-pocas-kvalifikacneho-stretnutia-madarsko-slovensko/>> [Accessed 14. 11. 2022].
- SME (1999): Slota: Pôjdeme do tankov a zrovnáme Budapešť. SME 09. marca 1999. [online]. Available at: <<https://www.sme.sk/c/2181806/slota-pojdeme-do-tankov-a-zrovname-budapest.html>> [Accessed 14. 11. 2022].
- Struhár, P. (2019): Neverbálne prejavy jedincov v procese radikalizácie. In: Rozpoznávanie nenávisťných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže. (2019). Trenčín, TnUAD, 2019, p. 51-83.
- TASR (2009): Najvyšší súd potvrdil rozpustenie Maďarskej gardy. SME 15. decembra 2009. [online]. Available at: <<https://svet.sme.sk/c/5155465/najvyssi-sud-potvrdil-rozpustenie-madarskej-gardy.html>> [Accessed 14. 11. 2022].
- TASR (2019): Pred 10 rokmi nepustili maďarského prezidenta do SR. TERAZ.SK 20. august 2019. [online]. Available at: <<https://www.teraz.sk/slovensko/pred-10-rokmi-nepustili-madarskeho-pre/413768-clanok.html>> [Accessed 14. 11. 2022].
- TASR. (2019b): Zápas Maďarsko-Slovensko má dohru. SFZ podal na generálnu prokuratúru trestné oznámenie. [online]. Available at: <<https://sport24.pluska.sk/futbal/reprezentacie/zapas-madarsko-slovensko-ma-dohru-sfz-podal-generalnu-prokuraturu-trestne-oznamenie>> [Accessed 14. 11. 2022].
- TASR (2019c): Wales bude aj s divákmi: Slovenský futbalový zväz uspel s odvolaním. [online]. Available at: <<https://www.teraz.sk/sport/wales-aj-s-divakmi-futbalovy-zvaz-us/420801-clanok.html>> [Accessed 14. 11. 2022].
- TASR (2021): Most Márie Valérie pred 20 rokmi opäť spojil Štúrovo s Ostrihomom. TERAZ.SK 11. október 2021. [online]. Available at:

- <<https://www.teraz.sk/magazin/most-marie-valerie-pred-20-rokmi-opa/582524-clanok.html>> [Accessed 14. 11. 2022].
- .týždeň UEFA (2019c): Decision of the Control, Ethics and Disciplinary Body on 25 April 2019. [online]. Available at: <https://editorial.uefa.com/resources/025a-0eb0ad4ff7c0-e1123e26233c-1000/case_n_32440_cedb_decision_hungary.pdf> [Accessed 14. 11. 2022].
- UEFA (2019a): Decision of 3 October 2019. [online]. Available at: <https://editorial.uefa.com/resources/025a-0eaf0e34265e-0572856f6efd-1000/case_n_33000_ab_decision_hungarian_fa.pdf> [Accessed 14. 11. 2022].
- UEFA (2019b): Decision of the Control, Ethics and Disciplinary Body on 19 September 2019. [online]. Available at: <https://editorial.uefa.com/resources/025a-0eb0dd04a83e-8f2f6ae3be1f-1000/case_n_33000_cedb_decision_slovakia.pdf> [Accessed 14. 11. 2022].
- Ultras Magazine (2020): Ultras Magazine profil na sociálnej sieti Facebook. [online]. Available at: <<https://www.facebook.com/ultraszin/posts/pfbid02BhvqFU3kCxaL7pRpc21XwSRUAucjcuMGefxZXLTTGgzmadGPUumMK7jivK4ZZ49hl>> [Accessed 14. 11. 2022].
- Wlachovský, M. (1996): Zahraničná politika. In: Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava, Nadácia Sándora Máraiho, 1996. ISBN: 80-85509-41-7. s. 27-44.
- Žitňanský, R. (2008): Vykázať! .týždeň 15. jún 2008 [online]. Available at: <<https://www.tyzden.sk/casopis/2632/udalosti-doma-22/>> [Accessed 14. 11. 2022].

Marián Bušša is an assistant professor at the Department of Political Science at Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia.
[e-mail: marian.bussa@tnuni.sk]

Pavol Struhár is an assistant professor at the Department of Political Science at Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia.
[e-mail: pavol.struhar@tnuni.sk]

Studies

HLAVNÉ CHARAKTERISTIKY RIEŠENIA MAĎARSKEJ OTÁZKY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1945-48

MAIN CHARACTERISTICS OF THE SOLUTION TO THE HUNGARIAN QUESTION IN SLOVAKIA IN THE YEARS 1945-48

Jozef HRDLIČKA

Abstract: Study Main characteristics of the solution to the Hungarian question in Slovakia in the years 1945-48 defines and analyzes the main features of the Czechoslovak policy towards the Hungarian national minorities in the conditions of Slovakia. The topic, moreover, is of interest for comprehension of the historical connections and the formation of relations between the state-forming Slovak nation and its largest national minorities. The study is primarily based on archival research as well as on analysis of the main documents that determined the implementation of the above mentioned issue. The work focuses primarily on the Hungarian national minority, which was dominant in Slovakia. In more detail, it defines the concrete ways of solving the Hungarian national question. These were sought in the resettlement of the Hungarian population from Slovakia into the Czech borderland, in the exchange of citizens between Czechoslovakia and Hungary, as well as in the reslovakization.

Keywords: *displacement, Hungarians, Germans transport, trucking*

1 Úvod

Po druhej svetovej vojne začali víťazné krajiny definovať nové pravidla medzinárodnej politiky. Antifašistické sily sa usilovali vytvoriť pre tento vývoj také podmienky, aby sa nezopakovali chyby predvojnového obdobia. V kontexte týchto opatrení a snáh bola aj otázka riešenia postavenia a ďalšej budúcnosti národnostných menšín v krajinách strednej Európy, ktoré by mohli byť ako už história dokázala ohniskom napätia a možných konfliktov. Tento problém sa úzko dotýkal aj Československa. Otázka vzťahu obnovenej ČSR k svojim národnostným menšinám výrazne rezonovala v úvahách českých a slovenských exilových politikov ešte pred skončením vojny. Úvahy vychádzajúce z dobovo prevládajúcej argumentácie, že väčšina príslušníkov nemeckej a maďarskej národnostnej menšiny sa previnila proti Československu a prispela k jeho rozbitiu, smerovali k úplnému zbaveniu sa oboch menšín a to vysťahovaním. Kým nemecká otázka našla svoje riešenie

a medzinárodnú podporu v jednosmernom vyst'ahovaní, riešenie maďarskej otázky bolo zložitejšie a dlhodobejšie. Cieľom práce je zadefinovať hlavné spôsoby riešenia národnostnej problematiky na Slovenku (maďarskej) po druhej svetovej vojne. Informačné zdroje pre spracovanie problematiky sme získavali predovšetkým prostredníctvom archívneho výskumu fondov Slovenského národného archívu v Bratislave, fondov Vojenského historického archívu v Bratislave a v nemalej miere fondov Vojenského historického archívu v Prahe v Českej republike. Pre získanie prehľadu o nami sledovanej problematike sme sa venovali predovšetkým literatúre českej a slovenskej proveniencie. Otázke týkajúcej sa československej politiky voči maďarskej menšine a postaveniu tejto menšiny na Slovensku po roku 1945 sa venoval koncom šesťdesiatych rokov predovšetkým sociológ Juraj Zvara. Ďalším pokusom prispieť k osvetleniu týchto dejinných udalostí sú práce Štefana Šutaja, ktoré analyzujú postavenie maďarskej menšiny na Slovensku predovšetkým po roku 1945. Národnostnej problematike v ČSR sa venovali aj Lantajová, Kaplan, Jech ale aj Purgat, Molnár, Bobák, Novotný a iní. Cenné, autentické informácie poskytujú aj „Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti“ zväzok II. v roku 1974 publikovaný „Košický vládny program“ a „Dekréty prezidenta republiky 1940-45“, ktoré zostavili Karol Jech a Karol Kaplan. Pozornosť sme venovali aj viacerým odborným zborníkom a časopisom viažucim sa k téme vydávaným v posledných rokoch.

2 Východiska pre riešenie Maďarskej problematiky v Československu

Československá republika bola od svojho vzniku v roku 1918 štátom s početnými národnostnými menšinami. V českej časti republiky to bola predovšetkým nemecká menšina, a na Slovensku maďarská menšina. Práve tieto národnostné menšiny výrazne napomohli rozbitiu ČSR a prispeli k destabilizácii pomerov v širšom stredoeurópskom regióne. Na základe sčítania ľudu z roku 1930 vidíme, že z celkového počtu obyvateľov Slovenska 3 329 793 bolo 154 821 (4,65 %) nemeckej a 592 337 (17,79 %) maďarskej národnosti.⁵² Keďže do povojnového obdobia vstupuje ČSR s obdobným národnostným zložením ako tomu bolo pred vojnou, bolo vyriešenie tohto problému jedným z určujúcich predpokladov a zárukou stability v srdci Európy. Z tohto dôvodu československá štátna reprezentácia v zahraničí, v rovine národnostných otázok sledovala strategický cieľ - zbaviť sa a to definitívne Nemcov a Maďarov jednosmerným vyst'ahovaním - transferom. Slovenské národné orgány však už od počiatku žiadali potrestanie previnilcov a nemali záujem uplatňovať na nemeckej a maďarskej národnostnej menšine princíp kolektívnej viny. Dňa 4. februára 1945 vydala v tejto súvislosti SNR v Košiciach manifest, ktorý výstižne ilustruje počiatkové snahy a spôsoby

⁵² SNA Bratislava, f. ŠPŠÚ 1945-51-52, šk. 1, Inv. č.1, Sčítanie ľudu 1950. Prehľad najdôležitejších výsledkov.

riešenia maďarskej otázky: „Exponenti maďarizácie a feudálno-fašistického režimu, ktorých na obsadené územie Slovenska po roku 1938 poslala peštianska vláda, musia odísť, skadiaľ prišli. Postavenie tunajších maďarských občanov bude závisieť na tom, ako si určia svoj pomer k slovenskému národu, k novému Československu a k ich demokratickej a slovanskej orientácii. Povinnosťou demokraticky zmýšľajúcich Maďarov je vykoreniť všetky elementy fašistické, protislovenské a hungaristické. Pomadžarčeným občanom slovenského pôvodu umožníme, aby sa včlenili do slovenského národného života.“⁵³ Citované nám dokumentuje, že slovenské mocenské orgány pristupovali k občanom maďarskej a taktiež nemeckej národnosti spočiatku diferencovane, a neuplatňovali na nich princíp kolektívnej viny. Prvé opatrenia mali postihovať vojnových previnilcov. Uvedené však neznamená, že sa v povojnovom období nevyskytli žiadne akty násillia proti postihovaným národnostným menšinám. Práve naopak. Bolo množstvo prípadov, v ktorých boli použité rôzne formy násillia, vyskytujúce sa hlavne pri dosadzovaní slovenskej správy v mestách, i na dedinách hlavne južného Slovenska, pri konfiškácii a rozdeľovaní nemeckej a maďarskej pôdy. Často dochádzalo zo strany Slovákov k vyrovnávaniu si účtov, akejsi náprave krívd s obyvateľstvom maďarskej národnosti. Hneď po vojne boli vysťahovaní tzv. Anyasi, sociálne rôznorodá vrstva osôb maďarskej národnosti, ktorá sa na územie južného Slovenska prisťahovala po jeho obsadení Horthyovským Maďarskom v roku 1938. K 1. 7. 1945 sa počet vysťahovaných Maďarov pohyboval okolo 31 780 osôb. (Zvara 1969: 56) Medzi nimi boli i takí, ktorí boli československými štátnymi občanmi a stali sa obeťou práve spomínanej povojnovej živelnosti. Za krátku dobu prevládli v českej a v slovenskej spoločnosti tendencie podporujúce jednostranný transfer Maďarov a Nemcov z územia ČSR. Súviselo to so snahami o vytvorenie národného štátu Čechov a Slovákov. Hlavným propagátorom a predstaviteľom tejto myšlienky bol Eduard Beneš spolu s londýnskou exilovou vládou. Beneš už vo svojich ranných úvahách o povojnovej ČSR a Európe v máji 1943 dospel k záveru že: „ ... minoritné zmluvy realizované po prvej svetovej vojne sa neosvedčili a priamo sklamali.“ (Čierna 1993: 129) Podľa neho nebolo teda iné východisko než pokúsiť sa presunom obyvateľstva uskutočneným podľa možnosti všeobecne, slušne a ľudsky, počet menšín v cudzích štátoch čo najviac znížiť. Považoval to za lepšie a ľudskejšie riešenie než nové neľudské masakry v povojnových výbuchoch občianskej vojny a brutálnej pomsty.“ (Čierna 1993:129) V oficiálnej rovine sa stal východiskom tejto orientácie Košický vládny program, schválený 5. apríla 1945. Práve ten deklaroval cieľ vybudovať ČSR ako národný štát Čechov a Slovákov bez menšín, ktoré sa voči republike Čechov a Slovákov previnili a v článku VIII definoval zámer riešenia maďarskej ako aj nemeckej otázky v ČSR radikálnym spôsobom. Tým malo byť vysťahovanie a odnárodnenie.⁵⁴ Československá vláda verila,

⁵³ Manifest SNR v Košiciach z 4. 2. 1945, vydaný pre oslobodené územie pri obnovení svojej činnosti na oslobodenom východnom Slovensku.

⁵⁴ Pozri Košický vládny program, článok VIII.

že sa jej podarí vystaťhovať nemeckú a maďarskú menšinu z ČSR, a preto sa na to dôkladne pripravovala. Dňa 2. augusta 1945 vydal prezident Beneš dekrét č. 33/1945 Zb. o úprave československého štátneho občianstva osôb nemeckej a maďarskej národnosti, ktorým uvedení občiania stratili čs. štátne občianstvo. Prezident neskôr vydal aj dekrét o konfiškácii a osídlení poľnohospodárskej pôdy Maďarov a Nemcov. Tieto dekréty a iné opatrenia uvrhli nemeckú a maďarskú menšinu v ČSR takmer do bezdomoveckého postavenia. (Jech, Kaplan 1995) S odstupom času je nevyhnutné poukázať na špecifiká a odlišnosti riešenia maďarskej otázky v ČSR, ktoré vyplývajú zo zásad spomenutého vládneho programu s porovnaním riešenia nemeckej otázky. Odlišnosti týchto problémov možno hľadať jednak v rozdielnom medzinárodnom postavení Maďarska a Nemecka, taktiež z rozdielnej úlohy Maďarov v medzinárodnej politike a pôsobení maďarských exilových skupín mimo Maďarska. Je tiež faktom, že československá reprezentácia uprednostňovala riešenie nemeckej problematiky, kým problém maďarskej menšiny na Slovensku nepovažovala za tak závažný. Tieto odlišnosti možno vnímať i z hľadiska faktu jestvovania pomerne silnej slovenskej menšiny v Maďarsku, s ktorou bolo možné operovať a neskôr, keď už nebola nádej na jednosmerné vystaťhovanie Maďarov, podobne ako Nemcov, bola táto skutočnosť aj využitá. Vychádzalo sa tu z toho, že na území Maďarska žilo vyše 300 000 až 350 000 Slovákov a Čechov bez menšinových práv a naopak na južných hraniciach Slovenska existovalo silné asi 450 000 maďarské kompaktné etnikum.⁵⁵ Predpokladalo sa, že ich výmenou sa dosiahne zníženie počtu príslušníkov maďarskej menšiny na Slovensku. Čo sa týka Nemcov, vláda už v počiatkoch uvažovala o odsune väčšiny nemeckého obyvateľstva do porazeného Nemecka, čo sa jej aj podarilo realizovať. Počet Nemcov prichádzajúcich do úvahy pre odsun sa odhadoval na dva až dva a pol milióna osôb.⁵⁶ V zmysle vzájomného presídlenia medzi ČSR a Maďarskom viedli vlády oboch krajín bilaterálne jednania, ktorých výsledkom bolo dobrovoľné podpísanie dohody medzi ČSR a Maďarskom o výmene obyvateľstva dňa 27.februára 1946 štátnym tajomníkom Dr. Vladimírom Clementisom na jednej strane a na strane druhej maďarským ministrom zahraničných vecí Dr. Jánosom Gyöngyösom. Dohoda bola ratifikovaná 10. mája 1946.⁵⁷ Po jej podpísaní, ako prvého výsledku spoločnej práce, obe vlády dospeli k názoru, že sporná otázka si aj naďalej vyžaduje citlivý prístup a ďalšie riešenie, a spoločne prehlásili, že spomínanú otázku v čo najkratšej dobe vyriešia.⁵⁸ Nasledovalo však vzájomné predkladanie rozličných návrhov

⁵⁵ VÚA-VHA Praha, f. MNO 1945, kr.35, čj. 1561, Plán československej vlády na transfer nemeckej a výmenu maďarskej minority z ČSR.

⁵⁶ VÚA-VHA Praha, f. MNO 1945, kr.35, čj. 1561, Plán československej vlády na transfer nemeckej a výmenu maďarskej minority z ČSR.

⁵⁷ SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Gt., kr. 2195, Inv. č. 521/5, Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1. 3. 1946 do 31. 12. 1948.

⁵⁸ SNA Bratislava, f. ŠPŠÚ 1945-51-52, kr. 40, Inv. č. 93, Protokol o prvej etape rokovaní o vyriešení otázky maďarského obyvateľstva v Československu a slovenského a českého obyvateľstva v Maďarsku z 27. 2. 1946 podpísaný Clementisom a Gyöngyösom.

na jej riešenie, ale k dohode sa už nedospelo. K posune nedošlo ani po prednesení problematiky na mierovej konferencii v Paríži. Treba spomenúť, že myšlienka jednostranného transferu Maďarov zo Slovenska bola veľmocami od počiatku chápaná ináč ako otázka Nemcov. Zatiaľ čo problém nemeckej menšiny mohol byť riešený v Postupime v roku 1945, československá vláda nezískala podporu pre jednosmerný odsun Maďarov ani po parížskych rokovaniach v komisii pre politické a územné otázky Maďarska v septembri a začiatkom októbra 1946. Parížska mierová konferencia len potvrdila vzájomnú výmenu obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom vyplývajúcu z medzištátnej dohody z 27. februára 1946.

3 Presídlenie slovenských Maďarov do Českého pohraničia

Československá vláda riešila maďarskú otázku aj vnútroštátnym spôsobom. Išlo o presídlenie Maďarov do českého pohraničia, ktoré sa realizovalo za účelom naboru pracovných síl. Sledovalo sa tým rozptýlenie maďarskej menšiny a využitie pracovných síl v oblastiach opustených sudetskými Nemcami. Akcia prebiehala v troch etapách v období rokov 1945-47. Po odsune Maďarov zo Slovenska do Čiech, ktorý sa realizoval v druhej polovici v roku 1945 násilným spôsobom sa druhá fáza získavania pracovných síl realizovala v období od 22. júla do 15. augusta 1946. (Šutaj 1993: 96) Táto druhá fáza realizujúca sa pod heslom „Pomoc Slovenska českým krajinám pri poľnohospodárskych prácach“ bola organizovaná na dobrovoľnom základe. Avšak väčšina tých, ktorí sa prihlásili na túto prácu boli slovenskej národnosti. Prihlásených Maďarov bolo okolo 2000 a rávalo sa s vysťahovaním 40 až 50 000 obyvateľov maďarskej národnosti. Tento neúspech si vynútil použitie donucovacích prostriedky podľa dekrétu prezidenta republiky č.88/1945 Zb. o pracovnej povinnosti.⁵⁹ Dňa 19. novembra 1947 sa začala tretia fáza plánovaného a organizovaného odsunu obyvateľov maďarskej národnosti na prácu do Čiech nazývaná ako „nábor“. Realizovala sa podľa smerníc Osídľovacieho úradu pre Slovensko. V skutočnosti môžeme hovoriť o odsune respektíve o deportácii celých rodín maďarskej národnosti. Tento odsun mal byť jednak spôsobom riešenia maďarského problému a zároveň akýmsi prostriedkom, ktorý mal donútiť maďarskú vládu začať realizovať výmenu obyvateľstva na základe spoločnej medzištátnej dohody o výmene. Rátalo sa s presídlením asi dvestotisíc Maďarov. (Šutaj 1993: 99) Táto fáza akcie, uskutočňujúca sa v zimných mesiacoch za asistencie armády a bezpečnostných zložiek, sa mnohokrát diala za dramatických okolností hlavne v prípade, keď sa mnohí na odsun určení pokúšali o útek. Akcia prebiehala v 393 obciach 17. okresov južného Slovenska. Patrili k nim okresy: Feledince (Jesenské), Galanta, Kráľovský Chlumec, Levice, Komárno, Krupina, Modrý Kameň, Moldava nad Bodvou, Nové Zámky, Parkán (Štúrovo), Rožňava, Dunajská Streda, Šaľa nad Váhom,

⁵⁹ SNA Bratislava, f. PPPR, kr. 305, Dekrét prezidenta republiky o pracovnej povinnosti osôb, ktoré stratil čs. štátne občianstvo.

Stará Ďala (Hurbanovo), Tornaľa, Źeliezovce a Ťamorín. Uvedená akcia trvala do 22. februára 1947, kedy bol nábor z radov maďarských obyvateľov do Čiech zastavený.⁶⁰ V tejto fáze sa dotkla 41 640 osôb maďarskej národnosti. Za obdobie rokov 1946-47 bolo zo Slovenska v rámci odsunových akcií presídlených 44 129 osôb maďarskej národnosti. Tých, čo odišli do Čiech dobrovoľne bolo okolo 2489. (Šutaj 1993: 100) Treba konštatovať, že táto náborová akcia sa realizovala za krajne nepopulárnych opatrení, ba dokonca vyvolala vlnu protestov zo strany Maďarska. Československá strana ju bola ochotná ukončiť, pokiaľ by Maďarsko pristúpilo na realizáciu spomínanej dohody o výmene medzi ČSR a Maďarskom.

4 Výmena občanov medzi ČSR a Maďarskom

Na základe toho, že dohoda o výmene občanov medzi ČSR a Maďarskom mala všeobecný charakter, bola podľa jej článku 10 vytvorená Československo-maďarská zmiešaná komisia. Komisia skladajúca sa zo štyroch členov, po dvoch za každú stranu dávala dohode potrebnú náplň, ktorou sa mali bližšie určiť podrobnosti o výmene obyvateľstva. Článok V. tejto medzistátnej dohody stanovoval, že osoby maďarskej národnosti zo Slovenska sa vysťahujú do Maďarska v takom počte, ako sa presídlia Slováci prípadne Česi žijúci v Maďarsku na území Československa. Na základe tohoto článku mali byť zo Slovenska vysťahované tie osoby maďarskej národnosti, ktoré síce mali stále bydlisko na území Československa, ale stratili podľa dekrétu prezidenta ČSR zo dňa 2. augusta 1945 o úprave československého štátneho občianstva osôb nemeckej a maďarskej národnosti č. 33/ 1945 Zb. československé štátne občianstvo.⁶¹ Osoby maďarskej národnosti žijúce na Slovensku určené na presídlenie podľa tohto článku mali právo vziať si so sebou všetky svoje hnutel'nosti a za nehnuteľný majetok im bola priznaná náhrada. Článok VIII. tej istej dohody zase umožňoval vysťahovať slovenských Maďarov do Maďarska nad počet stanovený v článku V. dohody o výmene. Sem spadali tie osoby maďarskej národnosti, ktoré mali stále bydlisko na území Československa a ktoré sa dopustili trestných činov podľa §§ 1-4 nariadenia Slovenskej národnej rady o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva zo dňa 15. mája 1945 č. 33 Zb.. To isté platilo o osobách vinných trestným činom uvedeným v § 5 tohto nariadenia (previnilci fašistického režimu) s tým, že počet týchto osôb nemohol presiahnuť tisíc.⁶² Osoby, ktoré sa vysťahovali na základe článku VIII. dohody o výmene boli odsunuté bez nároku na náhradu majetku. Do počtu odsunovaných osôb v rámci výmeny sa prirodzene nepočítali ani Anyasi, vysťahovaní ihneď po skončení vojny. Výber osôb maďarskej národnosti k odsunu

⁶⁰ SNA Bratislava, f. PV 1948, kr. 191, Inv. č. 116/48,

⁶¹ SNA, f. ŠPŠÚ 1945-51-52, kr. 40, Inv. č. 93, Dohoda medzi ČSR a Maďarskom o výmene obyvateľstva z 27.2. 1946, s. 4.

⁶² SNA, f. ŠPŠÚ 1945-51-52, kr. 40, Inv. č. 93, Dohoda medzi ČSR a Maďarskom o výmene obyvateľstva z 27.2. 1946, s. 4.

z Československa určovala vláda ČSR a jej orgány. Konkrétnu realizáciu vykonávania úloh vyplývajúcich zo spoločnej československo-maďarskej dohody o výmene, na Slovensku vykonával Osídľovací úrad pre Slovensko, utvorený podľa dekrétu prezidenta ČSR 27/1945 Zb. zo dňa 17. júla 1945 o jednotnom riadení vnútorného osídlenia.⁶³ Úrad mal sedem oddelení (organizačno-právne, hospodárske, meračské, finančné, dopravné, bezpečnostné a štatistické), poverených riadením a usmerňovaním spomínanej výmeny. Samotnú výmenu vykonávalo dvanásť oblastných úradov zriadených na južnom Slovensku v oblastiach s prevažne maďarským obyvateľstvom. Išlo o Šamorín, Nové Zámky, Parkán (dnešné Štúrovo), Rimavskú Sobotu, Lučenec, Košice, Kráľovský Chlumeč, Levice, Želiezovce, Komárno, Galantu, a Dunajskú Stredú. Ďalšie tri oblastné úrady sa zaoberali prevažne nemeckou a konfiškačnou politikou.⁶⁴ Prostredníctvom pracovných skupín, najmenších jednotiek osídľovacieho úradu, ktoré pracovali na dedinách medzi ľuďmi boli vykonávané všetky práce súvisiace s presídľovaním a osídľovaním. Náplňou práce bolo, na území Československa vykonať výber obcí určených na vysídlenie, výber a vyhotovenie zoznamu osôb a majetku maďarskej národnosti určených na presídlenie, samotný vývoz maďarských vysídľencov a ich majetku a prísun Slovákov z Maďarska. Medzi ďalšie úlohy patrili tie, ktoré súviseli s majetkovým sa vyrovnaním s vysídľencami a presídľencami. Tu máme na mysli prevzatie majetku osôb maďarskej národnosti určených na vysídlenie a zároveň odovzdanie prídelov a zúčtovanie sa s presídľencami z Maďarska. Na území Maďarska museli spomínané úrady vyhotoviť presný zoznam slovenských osôb a súpis ich majetku v Maďarsku zanechávaný, ktoré sa mali dobrovoľne presídliť na Slovensko, a taktiež zabezpečiť samotný transport do vlasti. Dňa 19. februára 1946 sa československá vláda na základe článku II. viackrát spomínanej dohody o výmene uzniesla na zriadení Československej presídľovacej komisie v Maďarsku (ČSPK) so sídlom v Budapešti. Na čele tejto komisie stál vládny splnomocnenec Dr. Daniel Okáli.⁶⁵ Komisia mala propagačno-náborový charakter. Veľmi úzko spolupracovala s Osídľovacím úradom na Slovensku, čo prirodzene vyplývalo z prekryvania sa oblastí ich práce. Od výsledku jej práce v Maďarsku priamo závisel výsledok vysídľovacej akcie. Po zostavení a teoretickej príprave komisie a po jej materiálo-technickom zabezpečení a taktiež po vytvorení organizačného rámca (mala spočiatku sedem neskôr jedenásť odborov) sa presunula z Bratislavy do Budapešti a dňom 4. marca 1946 zahájila svoju činnosť.⁶⁶ Na

⁶³ SNA Bratislava, f. PIO 1945-52, kr.3, Inv. č. 1087, Úlohy Osídľovacieho úradu pre riešenie otázok týkajúcich sa maďarskej menšiny.

⁶⁴ SNA Bratislava, f. PIO 1945-52, kr. 3, Inv. č. 1087, Úlohy Osídľovacieho úradu pre riešenie otázok týkajúcich sa maďarskej menšiny.

⁶⁵ SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Gt., kr. 2195, Inv.č. 521/5, Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1. 3. 1946 do 31. 12. 1948, s. 1.

⁶⁶ SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Gt., kr. 2195, Inv.č. 521/5, Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1. 3. 1946 do 31. 12. 1948, s. 2.

podklade oblastí s najväčším počtom Slovákov v Maďarsku sa utvorilo 18. centier, v ktorých vykonávali svoju činnosť úrady ČSPK v Maďarsku. Už sme spomínali, že na Slovensku pôsobiaci Osídľovací úrad vytvoril dvanásť oblastných úradovní, a je treba podotknúť, že jednotlivé oblasti v Maďarsku (18) boli združené s predmetnými oblasťami na Slovensku a medzi nimi prebiehala výmena obyvateľstva. Túto prepojenosť dokumentuje nasledujúca tabuľka:

Tabuľka č. 1: Pôsobnosť Oblastných úradovní ČSPK v Maďarsku a Oblastných úradovní OÚ na Slovensku

Oblasti úradovní ČSPK v Maďarsku	Oblasti úradovní OÚ na Slovensku
1. Budapešť	Šamorín / Parkan, Bratislava/
2. Pilis	Šamorín / Parkan, Bratislava/
3. Aszód	Šamorín / Dun. Streda, Parkán/
4. Kiskörös	Nové Zámky / Vráble, Želiezovce
5. Ostrihom	Parkán
6. Banhída	Nové Zámky
7. Felsőpetény	Rimavská Sobota / Tornaľa/
8. Balassagyarmat	Lučenec
9. Salgótarján	Lučenec
10. Miskolc	Rimavská Sobota / Feledince/
11. Forró	Košice vidiek
12. Sátoraljauhely	Kráľovský Chlumec
13. Nyiregyháza	Levice
14. Szarvas	Želiezovce
15. Békéscsaba	Komárno / Nov. Zám., St. Ďala
16. Tótkomlóš	Galanta / Šaľa/
17. Gyöngyös	Lučenec / Feledince, Rim. Sobota
18. Pécs	Nové Zámky

Zdroj: SNA Bratislava, fond: ÚV KSS-Gt., kr. 2195, Inv. č. 521/7, *Konečná správa o celkovej činnosti organizačného oddelenia ČSPK v Maďarsku za celý čas pôsobenia, t. j. od 1. marca 1946 do 31. decembra 1948.*)

Práve v uvedených oblastiach sa vykonávala hlavná činnosť ČSPK, ktorú je nutné rozdeliť na tri obdobia podľa charakteru a druhu vykonávanej práce v chronologickom slede. Prvé obdobie možno nazvať propagačným, trvajúcim

od 5. marca do 14. apríla 1946.⁶⁷ Už zo samotného pomenovania tejto etapy vyplýva, že išlo o presvedčanie občanov slovenskej i českej národnosti v Maďarsku k návratu do ČSR. Na dosiahnutie tohto cieľa používala komisia najrozmanitejšie formy propagácie ako sú letákové akcie, distribúcia kníh o Československu, organizovanie besied, divadelných predstavení, rozhlasových vysielaní a dokonca aj organizovanie zájazdov a rekreácií pre deti. Druhé obdobie označené ako súpisové trvalo od 15. apríla do 27. júna 1946.⁶⁸ Fakty nám prináša konečná správa o činnosti ČSPK: „Nakoľko podľa čl. IV. Dohody o výmene, mali byť prihlášky prijímané v lehote troch mesiacov od podpísania uvedenej dohody, bol nábor prihlásených ukončený dňa 27. mája s bilanciou 90 090 osôb. Dodatočný nábor bol prevedený do 25. júna a dosiahol spolu s normálnym náborom číslu 97 610 osôb s nehnuteľným majetkom asi 51 979 ha. a s 14 750 domami. (Po štatistickom preskúšaní vo februári 1947 bolo toto číslo rektifikované na 95 421 osôb.) Podľa čl. IV. dohody o výmene v jednomesačnej lehote odo dňa ukončenia náboru boli dňa 25. júna odovzdané zoznamy Slovákov prihlásených na presídlenie maďarskej vláde a dňa 12. júla prihlásených v dodatočnej lehote. Naproti tomu podľa čl. V. dohody o výmene bol odoslaný maďarskej vláde v šesť mesačnej lehote po podpísaní dohody dňa 26. augusta zoznam asi 150 000 Maďarov určených na vysídlenie v počte rovnajúcom sa počtu osôb slovenskej národnosti presťahovaných na územie ČSR.“⁶⁹ Maďari i napriek skutočnosti, že dohodu o výmene obyvateľstva potvrdili svojim podpisom, po celú dobu jej realizácie sa všemocne snažili o znemožňovanie a predlžovanie výmennej akcie. Mnohokrát vyvíjali psychologický tlak a svojou propagandou dosiahli toho, že už mnoho prihlásených Slovákov odvolalo svoj záujem o návrat do starej vlasti. Maďarská strana tým sledovala jeden podstatný cieľ vyplývajúci z faktu, že zo Slovenska sa mohol v rámci dohody vyviešť taký počet Maďarov ako z Maďarska Slovákov. Poslednou fázou činnosti ČSPK bolo obdobie prípravy na transport a samotná realizácia transportu. Trvalo od 28. júna 1946 do 31. decembra 1948.⁷⁰ Na základe Konečnej správy o činnosti ČSPK v Maďarsku od roku 1946-48 možno bilancovať. V rámci dohody z 27. februára 1946 bolo za celé obdobie výmennej akcie presídlených 59 774 osôb slovenskej národnosti z Maďarska na Slovensko (prihlásených bolo 95 421) a 55 487 osôb maďarskej národnosti zo Slovenska do Maďarska (pôvodný predpoklad 105 000 osôb).⁷¹ Pri porovnávaní počtu presídlených s počtami pôvodne prihlásených respektíve predpokladaných

⁶⁷ SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Gt., kr. 2195, Inv.č. 521/5, Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1. 3. 1946 do 31. 12. 1948, s. 3.

⁶⁸ SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Gt., kr. 2195, Inv.č. 521/5, Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1. 3. 1946 do 31. 12. 1948, s. 3.

⁶⁹ SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Gt., kr. 2195, Inv.č. 521/5, Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1. 3. 1946 do 31. 12. 1948, s. 3.

⁷⁰ SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Gt., kr. 2195, Inv.č. 521/5, Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1. 3. 1946 do 31. 12. 1948, s. 3.

⁷¹ SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Gt., kr. 2195, Inv.č. 521/5, Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1. 3. 1946 do 31. 12. 1948, s. 3.

počtov presídlencov vidíme, že ťažkosťami a prekážkami ktoré Maďari kládli pri výmennej akcii dosiahli pomerne veľký úspech. Ak však k spomínaným počtom pripočítame osoby presídlené pred prijatím dohody alebo mimo nej zistíme, že z Maďarska bolo za roky 1946-1948 celkovo presídlených 71 787 občanov slovenskej národnosti a za to isté obdobie 89 660 osôb maďarskej národnosti zo Slovenska do Maďarska.⁷² Bližšie nám to dokumentuje nasledujúca tabuľka:

Tabuľka č. 2: Presídlenie Slovákov a Maďarov v rokoch 1946-48

Presídlených	SLOVÁKOV	MAĎAROV
V roku 1946	8 612	-
V roku 1947	37 679	30 637
V roku 1948	13 483	14 838 výmen.trans.
		1 032 režimisti
		2 905 voj. Zločinci
		6 000 dobrovoľne
		75 z Rusoviec
SPOLU	59 774	55 487
Mimo alebo pred doh.	2 013	34 173
CELKOM 1946-48	71 787	89 660

Zdroj: SNA Bratislava, fond: ÚV KSS – Gt. kr. 2195, Inv. č. 521/5, *Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku z 20. januára 1949.*

5 Reslovakizácia

Ďalším spôsobom riešenia maďarskej otázky bola reslovakizácia prebiehajúca v rokoch 1946-48. Právne sa opierala o vládný výklad dekrétu prezidenta čís. 33/ 45 Zb. o úprave štátneho občianstva nemeckej a maďarskej národnosti. (Jech, Kaplan 1995: 345-385) Na základe vládneho uznesenia povereník vnútra vydal podrobnú vyhlášku č. 20 000 / I-IV/ 1-1946 zo 17. júna 1946, podľa ktorej sa za osoby maďarskej národnosti v zmysle uvedeného dekrétu nepovažovali tie osoby, ktoré sa pri sčítaní ľudu v roku 1930 hlásili k nejakej slovanskej národnosti alebo tie osoby, ktoré sa k nejakej slovanskej národnosti hlásili až v súvislosti s reslovakizáciou.⁷³ Reslovakizácia mala veľmi rozporuplný charakter. Uskutočňovala sa administratívnymi metódami a sledovala jediný cieľ, a to, zmeniť národnostné zloženie južného regiónu Slovenska. S odstupom času možno tvrdiť, že stratila svoj pôvodný zmysel, keď došlo v súvislosti s prijatím Zákona číslo 245 o štátnom občianstve osôb maďarskej národnosti zo dňa 25. októbra 1948 Zb. k návratu reslovakizovaných osôb k svojej pôvodnej národnosti.⁷⁴ „Celkovo sa

⁷² SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Gt., kr. 2195, Inv. č. 521/5, *Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1. 3. 1946 do 31. 12. 1948*, s. 3.

⁷³ SNA Bratislava, f. ŠPŠÚ 1945-51-52, kr. 40, Inv. č.93.

⁷⁴ Pozri Zákon č. 245 o štátnom občianstve osôb maďarskej národnosti z 25. októbra 1948.

k reslovakizácii do roku 1948 prihlásilo 452 089 osôb. Z nich bolo na reslovakizáciu prijatých 326 679. Reslovakizácia bola odmietnutá 84 141 osobám, ktoré nespĺňali stanovené podmienky. V prípade 41 269 osôb boli žiadosti o reslovakizáciu z rôznych dôvodov nevybavené.“ (Šutaj 1993: 15)

6 Záver

Výsledok riešenia maďarskej a nemeckej otázky na Slovensku nám čiastočne objasňuje nasledujúca tabuľka, ktorá porovnáva štatistické údaje z roku 1930 a 1950, kedy boli uskutočnené sčítania ľudu:

Tabuľka č. 3: Výsledky riešenia maďarskej a nemeckej otázky na Slovensku

	1930	%	1950		%
Maďarská menšina	592 337	17,79	V roku 1948 190 000	350 402	10,16
Nemecká menšina	154 821	4,65	4 794		0,14

Zdroj: SNA Bratislava, fond: ŠPSÚ 1945-51-52, kr.1, Inv. č. 1, *Sčítanie ľudu 1950*.

Uvedené nám dokumentuje, že oproti roku 1930 sa počet obyvateľov maďarskej národnosti znížil o 240 000 osôb. V roku 1948 sa na Slovensku k maďarskej národnosti hlásilo len 190 000 občanov a zbytok reslovakizoval a až pri sčítaní ľudu v roku 1950 sa opäť prihlásili k maďarskej národnosti. Taktiež sa značne znížil počet obyvateľov nemeckej národnosti a to o 140 000 osôb, ktoré buď odišli sami ihneď po vojne alebo boli vystáňované v rámci celorepublikovej akcie so súhlasom mocností. Treba si uvedomiť, že počty obyvateľov nemeckej a maďarskej národnosti žijúcich na území Slovenska medzi rokmi 1930 a 1950 značne kolísali. Hlavne v čase II. svetovej vojny, po vzniku Slovenského štátu prišlo na územie Slovenska mnoho príslušníkov práve týchto dvoch národností a ďaleko prevýšili počty evidované v roku 1930. Práve z tohto dôvodu by sa nám, hlavne v prípade nemeckej menšiny mohlo zdať, že zo Slovenska bolo po vojne odtransportovaných viac Nemcov ako na Slovensku v skutočnosti žilo.⁷⁵ Opatrenia uskutočňované proti maďarskej ale i nemeckej národnostnej menšiny na Slovensku v období od roku 1945 až do konca roka 1948 pomaly ustávali a doznievali. Ich priamy vplyv na ďalší vývoj spoločnosti pretrvával ešte dlho, ba dokonca i v dnešnej dobe ho je mnohokrát cítiť.

História povojnového obdobia, ktorá je naplnená túžbou po mieri, a pokojnom vývoji obsahuje aj udalosti, ktoré majú nepopulárny charakter. Povojnová doba si kvôli zabezpečeniu stabilného vývoja v Európe i vo svete

⁷⁵ Na základe uvedených štatistických údajov žilo na Slovensku v roku 1930 154 821 Nemcov, a podľa Vojenských dejín Slovenska zväzok V. s. 192-193 ich bolo zo Slovenska v období 1945-47 vystáňovaných okolo 166 000.

vynútila riešenie mnohých, veľmi citlivých otázok. Jednou z nich bolo aj určenie vzťahu vládnucich národov k národnostným menšinám vo svojich vlastných štátoch. Aj nová Československá republika si musela určiť tento svoj vzťah k svojim národnostným menšinám. Pozornosť sa v tejto súvislosti sústredila predovšetkým na dve neslovanské národnostné menšiny, ktoré svojim spôsobom napomohli rozbitiu spoločného Československého štátu a previnili sa proti jeho občanom. Išlo o nemeckú a maďarskú národnostnú menšinu. Československá reprezentácia sa rozhodla, a v Košickom vládnom programe deklarovala svoj spôsob vysporiadania sa s uvedenými menšinami. Týmto spôsobom malo byť vystaňovanie príslušníkov oboch menšín z územia ČSR do Nemecka a Maďarska. Kým vystaňovanie nemeckej menšiny z územia republiky, predovšetkým z českej časti, sa na medzinárodnej pôde stretlo s pochopením a súhlasom, jednosmerné vystaňovanie Maďarov zo Slovenska sa nepodarilo presadiť. Na základe tejto medzinárodnej atmosféry mohla byť nemecká otázka rázne vyriešená, no riešenie maďarského problému muselo hľadať svoju alternatívu. V tomto prípade bola využitá skutočnosť existencie silnej slovenskej národnostnej menšiny v severnom Maďarsku, a bola uskutočnená výmena týchto menšín medzi ČSR a Maďarskom. Ďalším spôsobom riešenia problému bola vnútorná kolonizácia, teda presun maďarského obyvateľstva z južného Slovenska do tých českých pohraničných miest, z ktorých boli vystaňovaní Nemci. Toto sa realizovalo v súvislosti s náborovou akciou pracovných síl zo Slovenska na prácu do Čiech. Napokon to bola reslovakizácia, teda prihlásenie sa občanov maďarskej národnosti k národnosti slovenskej a ich postupná asimilácia. Z hľadiska Slovenska možno aj v prípade riešenia maďarskej otázky hovoriť o vystaňovaní, pretože pri výmene, a taktiež pri vnútornej kolonizácii sa príslušníci maďarskej menšiny zo Slovenska dostávali mimo jeho územie. Predpokladáme, že uvedená práca približuje udalosti riešenia národnostnej problematiky na Slovensku v tesnom povojnovom období.

Zoznam literatúry

- Barnovský, M. a kol. (1998): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. Bratislava, Národné literárne centrum.
- Bobák, J. (1997): Poznámky k vývinu a stavu národnostného zloženia obyvateľstva južného Slovenska. In: Historický zborník, Martin, Matica Slovenská.
- Bobák, J. (1982): Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (1946-48). In: Slováci v zahraničí , č.8.
- Čierna - Lantajová, D. (1993): Maďarský problém a zahranično-politické koncepcie československej exilovej vlády v Londýne (jún 1941- január 1945). In: Historické štúdie, Bratislava, Historický ústav SAV.
- Detlef, E. - Pešek, J. (1999): Vynútený rozchod. Bratislava, SAV.
- Haraksim, L. (1993): Národnosti na Slovensku. Bratislava, Veda.
- Jech, K. - Kaplan, K. (1995): Dekréty prezidenta republiky 1940-45. Dokumenty I, Brno, Ústav pro soudobé dejiny AV ČR.
- Jech, K. - Kaplan, K. (1995): Dekréty prezidenta republiky 1940-45. Dokumenty II, Brno, Ústav pro soudobé dejiny AV ČR.
- Kálmán, J. (1992): A Hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után (1945-1948). Bratislava, Madách.
- Kovács, E. - Novotný, J. (1959): Maďari a my. Praha, Státní nakladatelství politické literatury.
- Mlinárik, J. (1990): Tézy o vysídlení československých Nemcov. In: Svědectví, Praha, Melanchton.
- Molnár, I. (1991): Kapitoly z poválečných dejín Maďarů vysídlených do Čech. In: Střední Evropa, č. 19.
- Podolák, P.: (1998): Národnostné menšiny SR: z hľadiska demografického Vývoja. Martin, Matica Slovenská.
- Purgat, J. (1970): Od Trianonu po Košice. K maďarskej otázke v Československu, Bratislava, Epocha.
- Slovenský národný archív Bratislava, fond : ÚV KSS-Gt.
- Slovenský národný archív Bratislava, fond: Povereníctvo informácií a osvetu 1945-52.
- Slovenský národný archív Bratislava, fond: Štátni plánovací a štatistický úrad 1945-51-52.
- Slovenský národný archív Bratislava, fond: Slovenský štatistický úrad 1952-60.
- Slovenský národný archív Bratislava, fond: Povereníctvo vnútra 1945-46.
- Slovenský národný archív Bratislava, fond: Úrad predsedníctva SNR 1944-60.
- Slovenský národný archív Bratislava, fond: Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy.
- Šutaj, Š. (1993): Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945-48. Bratislava, Slovenská akadémia vied.
- Šutaj, Š. (1991): Reslovakizácia. Zmena národnostnej časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne. Košice.

- Šutaj, Š. (1993): Akcia Juh. Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1948. In: Sešity ústavu pro soudobé dejiny AV ČR, Praha: AV ČR.
- Štaigl, J. (2000): Ochrana štátnej hranice Slovenska po druhej svetovej vojne (1945-50). In: Vojenská história, Bratislava: VHÚ.
- Vadkery, K. (1993): A Reszlovakizáció. Bratislava, Kaligram.
- Vadkerty K. (1996): A Deportálások. A Szlovakia magyarok csehországi Kényszer közmunkája 1945-48 között. Bratislava, Kaligram.
- Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojenská oblasť 4, Odsun obyvateľstva 1945.
- Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojenská oblasť 4, Odsun obyvateľstva 1946.
- Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojenská oblasť 4, Odsun obyvateľstva 1947.
- Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojenská oblasť 4, Odsun obyvateľstva 1948.
- Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojenská oblasť 4, Nábor pracovných síl a osídľovanie českého pohraničia.
- Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojenská oblasť 4, Zabezpečenie územia a hraníc Slovenska 1945.
- Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojenská oblasť 4, Zabezpečenie územia a hraníc Slovenska 1946.
- Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojenská oblasť 4, Zabezpečenie územia a hraníc Slovenska 1947.
- Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojenská oblasť 4, Organizačná oblasť 1945.
- Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojenská oblasť 4, Organizačná oblasť 1947.
- Vojenský historický archív Praha, fond: Ministerstvo národnej obrany 1945.
- Vojenský historický archív Praha, fond: Ministerstvo národnej obrany 1946.
- Vojenský historický archív Praha, fond: Ministerstvo národnej obrany – hlavný štáb – 8. odsunové oddelenie 1947.
- Vojenský historický archív Praha, fond: Ministerstvo národnej obrany – hlavný štáb – 8. odsunové oddelenie 1948.
- Zvara, J. (1969): Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945. Bratislava, Epoque.
- Košický vládny program. Praha, Svoboda, 1974, 40 s.
- Vojenské dejiny Československa. IV., Praha, Naše vojsko, 1988, 797 s.
- Vojenské dejiny Československa. V., Praha, Naše vojsko, 1988, 591 s.

Jozef Hrdlička is a doctoral student at the Department of Political Science at Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia.
[e-mail: jozefhrdlicka77@gmail.com]

Studies

MIESTO MEDZINÁRODNEJ MIGRÁCIE V PROCESCH GLOBALIZÁCIE

THE PLACE OF INTERNATIONAL MIGRATION IN GLOBALIZATION PROCESSES

Ľudmila LIPKOVÁ

Abstract: International migration is a historical concept that is currently intensifying with the processes of globalization of the world economy. The interdependence of countries participating in international migration is increasing. Rich countries - industrial and post-industrial, as well as oil rich countries, are dependent on the immigration of less qualified labor force from poor developing countries. Without the participation of foreign labor, these countries would not be able to effectively ensure the running of their society and economy. When we state that labor is moving from poor countries to rich countries, it goes without saying that the main motive for emigration from poor countries is the pursuit of higher wages. However, migration benefits both groups of countries, both the migrants' home countries and the destination countries. Destination countries secure additional sources of labor and home countries receive remittances from their workers abroad. For both groups of countries, migrant labor is an additional source of economic growth. International migrants activate part of the unused resources in the world economy and increase global wealth. In our paper, we also addressed some of the theories of international migration by such authors as Ernst Georg Ravenstein, Everett Lee, Immanuel Wallerstein and Michael Poire, who in their works dealt with the characteristic features of international migration, the motives of international migration and its consequences for the home and destination countries.

Keywords: *International migration, international migration theories, destination and home countries, globalization*

1 Úvod

Medzinárodná migrácia je súčasťou svetovej histórie. Časť obyvateľstva vždy opúšťala svojej domovy, či už z dôvodu prírodných kataklyziem, vojnových hrozieb alebo hľadania lepších životných podmienok. Medzinárodná migrácia je vyvolaná rozdielmi v dosiahnutom ekonomickom stupni rozvoja jednotlivých štátoch. Obyvatelia najchudobnejších štátov opúšťajú svoje domovy, hľadajú uplatnenie v krajinách s vyššou odmenou za

prácu. Treba zdôrazniť, že nielen ekonomické motívy sú motívmi pre emigráciu. Aj v súčasnosti sme svedkami utečeneckých kríz z vojnou postihnutých štátov ako je Sýria, Jemen alebo Ukrajina.

V našom príspevku sa venujeme histórii a súčasným tokom medzinárodnej migrácie. Dôležité pre nás bolo preštudovať si práce významných zahraničných autorov, ktorí sa problematike medzinárodnej migrácie venovali vo svojich dielach a vytvorili ucelené koncepcie a teoretické prístupy v otázkach medzinárodnej migrácie. Sústredili sme sa na diela Ernsta Georgea Ravensteina, Immanuela Wallersteina, Everetta Leea a Michalea Piorea, ktoré v príspevku predstavujeme.

V ďalších častiach príspevku sa venujeme vysvetleniu základných pojmov súvisiacich s medzinárodnou migráciou a akcent sme položili najmä na význam medzinárodnej migrácie pre materskú a cieľovú krajinu. Medzinárodnú migráciu skúmame ako súčasť procesov globalizácie svetového spoločenstva. Konštatujeme, že medzinárodná migrácia sa zintenzívňuje a postupne narastá podiel migrantov na celkovom počte obyvateľov planéty. Na základe použitých štatistických údajov uvedených v tabuľkách poukazujeme na geografické toky migrácie v súčasnosti, na význam remitencií pre vybrané štáty.

2 História medzinárodnej migrácie

História ľudstva je spojená migráciou obyvateľstva z jedných geografických oblastí do iných. Migrácia zohrávala dôležitú úlohu pri formovaní kvalifikačnej, vekovej a i etnickej štruktúry obyvateľstva štátov a i ich trhu práce. Migrácia starovekých kmeňov a neskoršie pôvodné osídľovanie - kolonizácia - Ameriky, Austrálie a Nového Zélandu Európanmi zohrali významnú úlohu v ich spoločenskom, kultúrnom, etnickom a ekonomickom vývoji. Od 18. storočia pre nedostatok lacnej pracovnej sily dochádzalo k násilnému presídľovaniu a zotročovaniu miliónov Afričanov do Severnej (USA) a Južnej Ameriky (Brazília). Mnohé štáty sú v dôsledku migrácie (USA, Kanada, Austrália, Nový Zéland, niektoré štáty Latinskej Ameriky ako Čile, Argentína, Uruguaj a i.) dnes osídlené väčšinou imigrantmi resp. ich potomkami. Pôvodné obyvateľstvo predstavuje na celkovom počte obyvateľov takmer bezvýznamný podiel.

Vplyv na rozvoj najmä afrických a ázijských štátov mala kolonizácia európskymi námornými veľmocami - Španielskom, Portugalskom, Spojeným kráľovstvom, Francúzskom a Holandskom. Táto kolonizácia ovplyvnila ich kultúrny i ekonomický rozvoj.

Zásadné zmeny nastali vo svetových migračných tokoch v druhej polovici 19. storočia, od začiatku prvej priemyselnej revolúcie, ktorá viedla k búrlivému rozvoju priemyselnej výroby a dopravy. Budovanie fabriek a rozvoj masovej výroby, prehlbovanie deľby práce a následne i medzinárodnej deľby práce boli sprevádzané masívnou medzinárodnou migráciou. Strojová výroba menila charakter práce a rástla odmena za prácu v krajinách, kde úspešne

prebiehala industrializácia. Migračné procesy boli podmienené rozdielmi v životných a výrobných podmienkach obyvateľstva najrozvinutejších krajín Európy a tzv. Nového sveta, najmä USA ale i Kanady na strane jednej a zaostalosťou a chudobou v mnohých častiach Európy.

V prvej dekáde 20. storočia prúdili milióny Európanov najmä do USA. Významná bola aj vnútroeurópska migrácia. Prvá svetová vojna, Veľká hospodárska kríza a Druhá svetová vojna zastavili masovú migráciu z Európy do Ameriky. Osobitnou neekonomicky motivovanou migráciou bola emigrácia z Nemecka v období vlády fašizmu. V tomto období opustilo krajinu mnoho významných vedcov a umelcov, ktorí boli buď prenasledovaní alebo zásadne s fašistickou ideológiou nesúhlasili, a usídlili sa najmä v USA.

Po Druhej svetovej vojne stále pokračuje emigrácia do USA a Kanady. Významnou sa stala vnútrokontinentálna migrácia v rámci Európy, ktorú dopĺňali migranti z Afriky (bývalých kolónií) najmä do Spojeného kráľovstva, Francúzska, Belgicka, ale i do Nemecka a tiež z Turecka. Rýchly povojnový ekonomický rozvoj západoeurópskych štátov viedol k rastu životnej úrovne a vyčerpaniu zdrojov lacných pracovných síl. Ekonomiky týchto štátov sú už viac ako polstoročia odkázané na prílev zahraničnej pracovnej sily, najmä menej kvalifikovanej.

Od druhej polovice 20. storočia sa medzinárodná migrácia stáva dôležitým faktorom procesu internacionalizácie a globalizácie. Migračné toky sú stále orientované smerom k bohatším a bohatým štátom. V súčasnosti môžeme vyčleniť niekoľko regiónov, kam smerujú nízkokvalifikovaní, ale i vysokokvalifikovaní migranti. Ide stále o región Severnej Ameriky a Západnej Európy, ale i Austráliu a Nový Zéland. Po rozpade Sovietskeho zväzu, keď sa výrazne zvýšili ekonomické rozdiely medzi bývalými zväzovými republikami, sa stala významnou destináciou pre občanov zo štátov Strednej Ázie (Tadžikistanu, Kyrgyzstanu), Moldavska a Ukrajiny Ruská federácia. Po ropných šokoch, t. j. od 70. rokov 20. storočia, kedy vďaka zvýšeniu cien ropy zbohatli mnohé štáty exportujúce ropu, sa ďalšou destináciou, ktorá absorbuje milióny migrantov, stali štáty Arabského poloostrova (Spojené arabské emiráty, Kuvajt, Katar, Omán ai.). K migračným tokom dochádza aj v rámci afrického kontinentu, keď obyvatelia chudobných afrických štátov migrujú do bohatších afrických štátov, ako napríklad do Juhoafrickej republiky.

Mení sa geografia materských (donorských) štátov. V prvej polovici 20. storočia migrovalo obyvateľstvo z chudobných európskych štátov do USA, významná bola aj vnútrokontinentálna európska migrácia. Od druhej polovice 20. storočia na procesoch migrácie aktívne participujú aj obyvatelia rozvojových krajín (India, Mexiko, Bangladéš, Pakistan, Indonézia, ale aj z chudobných afrických krajín). Stále aktívnejšie opúšťajú svoje domovy z ekonomických dôvodov obyvatelia latinskoamerických štátov, predovšetkým Venezuely, Bolívie ai. V Tabuľke 1 uvádzame absolútne počty imigrantov vo vybraných krajinách a ich podiel na celkovom počte obyvateľov.

Tabuľka 1: Toky medzinárodných migrantov

	Cieľové krajiny	Počet imigrantov	Podiel na obyvateľstve		Zdrojové krajiny	Počet emigrantov
1.	USA	50,0 mil.	15 %	1.	India	18,0 mil.
2.	Nemecko	15,8 mil.	19 %	2.	Mexiko	11,0 mil.
3.	Saudská Arábia	13,5 mil.	38 %	3.	Ruská federácia	11,0 mil.
4.	Ruská federácia	11,6 mil.	12 %	4.	Čína	10,5 mil.
5.	Spojené kráľovstvo	9,4 mil.	14 %	5.	Sýria	8,5 mil.
6.	SAE	8,7 mil.		6.	Bangladéš	7,5 mil.
7.	Francúzsko	8,5 mil.	13 %	7.	Pakistan	6,3 mil.
8.	Kanada	8,0 mil.	21 %	8.	Ukrajina	6,1 mil.
9.	Austrália	7,7 mil.	30 %	9.	Filipíny	6,0 mil.
10.	Španielsko	6,8 mil.	15 %	10.	Afganistan	6,0 mil.

Zdroj: World Population Review (2022)

Najviac imigrantov žije v Európe (86,7 mil.), nasleduje Ázia (85,6 mil.), Severná Amerika (58,7 mil.), Afrika (25,4 mil.), Latinská Amerika (14,8 mil.), Oceánia (8,4 mil.) Na celkovom počte obyvateľov sa v jednotlivých regiónoch migranti podieľajú nasledovne: Oceánia (21,4 %), Severná Amerika (15,7 %), Európa (11,6 %), Latinská Amerika (2,3 %), Afrika 1,9 %) a Ázia (1,8 %). (Natarajan, Muslimani, Lopez 2022).

3 Základné kategórie

Migrácia obyvateľstva definujeme ako pohyb osôb cez hranicu určitého územia, regiónu v súvislosti so zmenou trvalého bydliska. Migráciu môžeme v závislosti od geografických smerov označiť ako vnútornú (medzi jednotlivými regiónmi a obcami jedného štátu) alebo ako medzinárodnú medzi dvomi štátmi. Medzinárodná migrácia môže mať charakter vnútrokontinentálny a medzikontinentálny. Medzinárodná migrácia predstavuje pohyb obyvateľov cez štátne hranice z donorskej (materskej) krajiny do recipientskej (hostiteľskej) krajiny. Všetky pohyby obyvateľov cez štátnu hranicu sa označujú ako emigračné a imigračné pohyby. Rozdiel medzi počtom emigrovaných osôb a počtom imigrovaných osôb sa označuje ako čistá migrácia. Čistá migrácia v Slovenskej republike predstavovala napríklad v roku 1990 -10 132 osôb a v roku 2020 pribudlo vďaka medzinárodnej migrácii 1 746 osôb (World Bank Net Migration).

Dôležitým faktorom medzinárodnej migrácie je i faktor demografický, ktorý v mnohých krajinách významne vplýva na dynamiku celkového počtu obyvateľov, vekovú a rodovú štruktúru obyvateľstva. V niektorých krajinách medzinárodná migrácia vedie k nárastu počtu obyvateľov v iných zase

v dôsledku medzinárodnej migrácie počet obyvateľov klesá. V nasledujúcej tabuľke uvádzame štáty, kde v absolútnom vyjadrení došlo k najväčšiemu absolútnemu prírastku alebo úbytku obyvateľstva z celosvetového hľadiska.

Tabuľka č. 2: Čistá migrácia v roku 2020 vybrané štáty

1.	Afganistan	-183 672	9.	Libanon	-115 122
2.	Austrália	+ 174 550	10.	Pakistan	-471 395
3.	Bangladéš	-174 550	11.	Rusko	+320 612
4.	Kanada	+ 195 181	12.	Španielsko	+275 022
5.	Kolumbia	+ 211 978	13.	Spojené kráľovstvo	+202 027
6.	Nemecko	+ 312 735	14.	USA	+561 580
7.	India	-301 970	15.	Venezuela	-525 468
8.	Japonsko	+ 87 584	16.	Jemenská arabská republika	-101 468

Zdroj: (World Bank 2022a)

V súlade s klasifikáciou OSN dlhodobými (trvalými) migrantmi z medzinárodného hľadiska sú osoby, ktoré sa zdržiavajú v hostiteľskej (receptantskej) krajine viac ako jeden rok. (Refugees and Migrants, UN) Dočasnými alebo sezónnymi migrantmi sú osoby, ktoré prichádzajú do hostiteľskej krajiny na určité obdobie za účelom zaradenia sa do pracovného procesu, aby si našli platenú prácu, na obdobie kratšie ako jeden rok. Cezhraniční migranti každý deň prekračujú štátnu hranicu, aby pracovali v susednom štáte. Môžeme definovať šesť skupín migrantov: emigranti, ktorí opúšťajú svoju materskú krajinu za účelom spájania rodín alebo z iného dôvodu menia svoje trvalé bydlisko (1); pracovní migranti (2); nelegálni migranti (3); utečenci (4); študenti a stážisti, vedeckí pracovníci a učitelia (5); ostatní občania ako napríklad turisti (6).

Z časového hľadiska môžeme medzinárodnú migráciu rozlišovať ako: trvalú, pri ktorej migranti opúšťajú svoje materské krajiny na neobmedzené časové obdobie (1); dočasnú, kedy migranti časovo obmedzujú svoje pôsobenie v zahraničí, napríklad od jedného roka do šiestich rokov, s úmyslom vrátiť sa do svojej materskej krajiny (2); sezónnu migráciu spojenú s krátkodobou migráciou spravidla neprevyšujúcu obdobie jedného roka (3); kyvadlovú migráciu, každodenné dochádzanie do práce v zahraničí (4).

4 Teórie medzinárodnej migrácie

Problematike medzinárodnej migrácie sa venujú mnohí zahraniční i slovenskí odborníci. Širšie teoretické uchopenie problematiky nachádzame u zahraničných autorov. Prácam niektorých sa budeme venovať väčšiu pozornosť.

Teória migrácie vo všeobecnosti vysvetľujú, že prebytočná pracovná sila emigruje. Svoje domovy opúšťajú najmä obyvatelia vidieckych, poľnohospodárskych oblastí s nízkou produktivitou práce a usadzujú sa v industrializovaných urbanizovaných oblastiach, kde sa rozvíja výroba s vyššou produktivitou práce a teda i s vyššou odmenou za prácu. Štrukturalistické koncepcie vysvetľujú proces migrácie politickými a ekonomickými príčinami pohybu obyvateľstva a nerovnosťou rôznych ekonomických subjektov, vrátane krajín, oblastí, podnikov, jednotlivcov.

Jedným z prvých vedeckých diel o migrácii bola práca Zákony migrácie nemecko - britského geografa, kartografa a štatistika Ernsta Georgea Ravensteina, ktorú publikoval v roku 1885. V práci sú definované zákonitosti rozvoja migračných procesov, tak ako ich na základe štatistických údajov vyhodnotil autor. Pôvodne Ravenstein sformuloval päť, neskôr sedem zákonitostí migrácie, ktoré ďalej rozšíril do komplexu nazvaného Ravensteinove zákony migrácie. Slávny geograf skúmal migráciu na príklade Spojeného kráľovstva. Jeho zákony migrácie definujú princípy a pravidlá migrácie obyvateľstva. Jedenásť zákonov migrácie podľa Ravensteina zahŕňa tieto postuláty: medzi jednotlivými regiónmi nastáva migrácia obyvateľstva (1); regióny sa odlišujú svojimi ekonomickými charakteristikami (2); väčšina migrantov migruje na krátke vzdialenosti (3); migrácia sa uskutočňuje v konkrétnych fázach (4); každému migračnému toku zodpovedá aj spätný tok (5); migranti, ktorí emigrujú na väčšie vzdialenosti, sa usadzujú vo veľkých priemyselných a obchodných centrách (6); obyvatelia miest migrujú menej než obyvatelia vidieka (7); ženy viac migrujú v rámci krajiny, muži viac migrujú na väčšie vzdialenosti (8); veľké mestá rastú vďaka imigrácii (9); objem a rozsah migrácie sa zvyšuje s rozvojom priemyselnej výroby, obchodu a dopravy (10); hlavné príčiny migrácie sú príčiny ekonomické (11). (Rees, Lomax 2020)

Teória Pull a push faktorov E. Leea

Ďalšou prácou je teória Pull a push faktorov amerického teoretika Everetta Leea. Teória bola rozpracovaná v 60. rokoch 20. storočia. V súlade s touto teóriou v každom regióne existujú skupiny faktorov, ktoré pôsobia na emigráciu a imigráciu. Tieto faktory môžeme definovať ako faktory, ktoré udržiavajú obyvateľov v konkrétnom regióne, lákajú (pull faktory) migrantov, vypudzujú (push faktory) migrantov, to jest určujú emigráciu a imigráciu. Niektoré faktory pôsobia na všetkých obyvateľov, niektoré faktory pôsobia iba na niektorých. K emigrácii podľa Leea vedú faktory: ekonomické (nezamestnanosť, nízke príjmy, vysoké dane), sociálne (chudoba) a politické (diskriminácia, obmedzenie slobody svedomia a vierovyznania, vojny). Okrem toho sem zaradil aj nepriaznivé prírodné a klimatické podmienky v materskej (donorskej) krajine. Faktory, ktoré lákajú (pull faktory) migrantov, sú vysoká životná úroveň, vyššie príjmy, bezpečnosť, možnosť prístupu na trh práce aj v neformálnom sektore, čo je lákavé pre nelegálnych migrantov v hostiteľskej (receptientskej) krajine. Okrem priamych faktorov obmedzujú migráciu i dodatočné náklady ako napríklad dopravné náklady, legislatívne obmedzenia migrácie, nedostatok informácií o cieľovom regióne apod.

Everett Lee pokladá migráciu za selektívny proces. Konkrétne faktory môžu podľa autora vplývať na individuálnych potencionálnych migrantov rôzne. Zdôraznil, že faktory, ktoré lákajú (pull faktory) imigrantov, pôsobia viac na vysokokvalifikovaných migrantov, pretože títo majú relatívne dobré sociálne postavenie i vo svojej materskej krajine. Emigráciou však môžu získať výhodnejšie postavenie v cieľovej krajine. Vysoká mobilita je charakteristická pre vysokokvalifikovaných pracovníkov preto, že migrácia pre nich znamená kariérny rast i vyšší príjem. Možno tvrdiť, že lepšie uplatnenie a vyšší životný štandard je podmienkou pre emigráciu vysokokvalifikovaných pracovníkov. Pre nízkokvalifikovanú pracovnú silu naopak, majú väčší význam vypudzujúce (push) faktory, ktoré ju vytláčajú z trhu práce materskej krajiny tak, ako sme ich uviedli vyššie. (Lee, 1966)

Podľa Everetta Leea sa potenciálny migrant rozhoduje o migrácii v prípade, ak kombinácia vypudzujúcich (push faktorov) a lákajúcich (pull faktorov) faktorov je taká silná, že migrant prekonáva i problémy, spojené s procesom migrácie. Leeova teória akcentuje význam faktu, v akej konkrétnej fáze životného cyklu sa individuum nachádza. Opustiť svoju materskú krajinu majú väčší sklon mladí ľudia, ktorí nastupujú na trh práce alebo uzatvárajú manželstvo na jednej strane. Na strane druhej rozpad rodiny alebo odchod do dôchodku môže byť tiež motívom pre návrat migranta do materskej krajiny.

Teória duálneho trhu práce Michaela Piorea

V súlade s teóriou amerického ekonóma Michaela Piorea je medzinárodná migrácia dôsledkom osobitých potrieb trhu práce modernej industriálnej spoločnosti. V súlade s touto teóriou je medzinárodná migrácia následkom neustáleho dopytu po práci imigrantov, čo je imanentné ekonomickej štruktúre rozvinutých štátov. Podľa teórie Michaela Piorea emigrácia z materských (donorských) krajín je vyvolaná predovšetkým nízkou mzdou a vysokou úrovňou nezamestnanosti. V hostiteľských (receptantských) krajinách naopak existuje potreba (lacnejšej) zahraničnej pracovnej sily na trhu práce a trh hostiteľskej (receptantskej) krajiny ponúka aj tak vyššie ohodnotenie práce., než trh materskej krajiny.

Dopyt po práci zahraničných imigrantov Michael Piore spája so štyrmi základnými charakteristikami súčasnej industriálnej spoločnosti: štrukturálnou infláciou (1); motivačnými problémami (2); ekonomickým dualizmom (3) a demografiou pracovnej sily (4). Štrukturálna inflácia môže mať rôzne príčiny. Jednou z nich môže byť v národnej ekonomike zvýšenie mzdy pre nižšie kvalifikovanú pracovnú silu, čo vyvinie tlak na zvýšenie miezd i na ostatných úrovniach kvalifikačnej štruktúry pracovnej sily, aby bola zachovaná sociálna hierarchia. Tento jav tiež vedie k štrukturálnej inflácii. Zvýšenie miezd v období nedostatku pracovnej sily v danom odvetví je nákladná a nevýhodná operácia pre zamestnávateľov, čo ich vedie k hľadaniu pre nich efektívnejších riešení, ako je napríklad dovoz migrantov, ktorí sú ochotní pracovať za nižšie mzdy, ako domáci pracovníci.

Zaujatie postu v rámci profesionálnej hierarchie je tiež jednou z dôležitých motivácií pracovníkov, pretože ľudia pracujú nielen kvôli finančnému ohodnoteniu a zabezpečeniu úspor, ale i kvôli udržaniu si svojho sociálneho statusu.

Motivačné problémy vznikajú u vyšších i nižších vrstiev pracujúcich, aby si zabezpečili svoj post v sociálnej hierarchii. Tento problém je nevyhnutný a nemôže byť odstránený. U nižšie kvalifikovaných pracovníkov nie je tento problém taký ostrý, pretože títo nemajú vysoký spoločenský status, ktorý by museli udržiavať. Zamestnávateľa potrebujú pracovnú silu, pre ktorú je pracovné zaradenia aj na nižšom spoločenskom poste dôležité, aby zarobili peniaze, čo je pre nich prioritné, bez ohľadu na spoločenský status. Takouto pracovnou silou sú často imigranti, z ktorých väčšina sa snaží zarobiť peniaze na konkrétny účel napríklad zlepšiť svoje bytové podmienky, zaplatiť školu pre seba a deti, kúpiť pozemok, získať spotrebný tovar apod. V dôsledku rôznej úrovni príjmov v rozvinutých a rozvojových krajinách, môže byť mzda pre migranta v zahraničí dôležitejšia než je jeho nižší spoločenský status v zahraničí v porovnaní s jeho materskou krajinou. Takýto imigranti sami seba nechápu, ako súčasť spoločnosti v cieľovej krajine. Nie je tomu tak vždy. Ale v praxi sa s takými situáciami stretávame. Mzda odráža nielen podmienky dopytu a ponuky, je prejavom sociálneho statusu a prestíže.

Rozdvojenie trhu práce je charakteristické pre priemyselne rozvinuté krajiny v dôsledku rozdielov medzi výrobnými faktormi - prácou a kapitálom. Kapitál je fixným výrobným faktorom a práca variabilným. Keď klesá dopyt po výrobkoch, sú prepúšťaní zamestnanci. Tento dualizmus vytvára rozdiely medzi pracovníkmi, ktoré vedú k bifurkácii (rozdvojeniu) pracovnej sily. Kvalifikovaní pracovníci v kapitálovo náročnom sektore pracujú s kvalitnejšími a dokonalejšími zariadeniami a nástrojmi. Zamestnávateľ musí investovať do ich kvalifikácie, musí im zabezpečiť špeciálne prípravu a vzdelanie. Kvôli vysokým nákladom na pracovníkov tohto náročnejšieho sektora na kvalifikáciu pracovnej sily sa ich zamestnávateľa snažia udržať, v tomto prípade je ich práca totožná s kapitálom. V pracovne náročnom (na menej kvalifikovanú pracovnú silu) sektore, zastávajú zamestnanci nestabilné, nekvalifikované pracovné miesta, môžu byť prepustení kedykoľvek, pritom zamestnávateľ nemá na ich prípravu žiadne náklady. Takýmto spôsobom sa dualizmus medzi prácou a kapitálom rozširuje na pracovnú silu v podobe segmentácie štruktúry trhu práce. Nízka mzda, nestabilné podmienky a absencia perspektívy v tomto sektore nie sú atraktívne pre domácu pracovnú silu, ktorá sa viac zamestnáva v kvalifikovanejšom sektore, ktorý je kapitálovo náročný, kde sú vyššie mzdy bezpečnejšie pracovné miesta a je možnosť profesionálneho rastu. Aby sa vyplnil nedostatok v sektore náročnom na menej kvalifikovanú pracovnú silu, zamestnávateľa využívajú prácu imigrantov. (Piore 1979).

Teória svetového systému Wallersteina a medzinárodná migrácia

Americký sociológ Immanuel Wallerstein skúmal migráciu v kontexte paradigmy svetového systému. V súlade s jeho teóriou je svet rozdelený na

centrum a perifériu. V dôsledku expanzie kapitalizmu sa mení štruktúra periférie, poľnohospodári prichádzajú o pôdu, mestá sa rozvíjajú. Globalizácia urýchľuje migračné procesy a rozvíjajúce sa globálne mestá vytvárajú dopyt po nových migrantoch. (Wallerstein 1989)

V súlade s Wallersteinovou teóriou o rozvoji ekonomických vzťahov v periférii, sa formuje mobilné obyvateľstvo, ktoré má sklony emigrovať do zahraničia. V súlade s teóriou svetových systémov je migrácia prirodzeným výsledkom porúch a dislokácií, ktoré vznikajú v procese ekonomického rozvoja. Pretože kapitalizmus sa rozvinul rýchlejšie v Západnej Európe, v Severnej Amerike, Oceánii a v Japonsku, stále väčšia časť planéty a rastúci počet obyvateľov sú zapojení do svetovej ekonomiky. Pôda, suroviny a práca v periférnych regiónoch sú pod kontrolou trhu, vznikajú migračné toky, časť ktorých smeruje do zahraničia. (Massey, 1989)

Teória svetových systémov potvrdzuje, že medzinárodná migrácia je následkom politickej a ekonomickej organizácie rozširujúceho sa globálneho trhu. Z toho tvrdenia môžeme definovať šesť rôznych hypotéz: medzinárodná migrácia je prirodzeným následkom kapitalistického formovania trhu v rozvojových štátoch. Prenikanie globálnej ekonomiky do periférnych regiónov je katalyzátorom medzinárodných pohybov (1); medzinárodné toky pracovnej sily nasledujú za medzinárodnými tokmi tovaru a kapitálu, ale v opačnom smere. Investície vyvolávajú zmeny, ktoré vytvárajú mobilné obyvateľstvo v krajinách periférie, keď sa súčasne vytvárajú stabilné materiálne a kultúrne väzby so základnými krajinami, čo vedie k transnacionálnym pohybom (2); medzinárodná migrácia sa uskutočňuje najmä medzi metropolami a bývalými kolóniami, pretože kultúrne, jazykové, administratívne, investičné, dopravné a komunikačné väzby boli vytvorené v minulosti a umožnili rozvinúť slobodnú konkurenciu, čo viedlo k formovaniu špecifických transnacionálnych trhov a kultúrnych systémov (3); medzinárodná migrácia je prepojená s globalizáciou trhovej ekonomiky. Vlády môžu regulovať medzinárodnú migráciu prostredníctvom regulácie a kontroly medzinárodného pohybu kapitálu a tovaru (4); v prípade, že politické a vojenské intervencie vlád na ochranu investícií v zahraničí a rozšírenie globálneho trhu sú neúspešné, vedú k presunom utečencov, ktorí smerujú do konkrétnych krajín a tiež tvoria jednu z foriem medzinárodnej migrácie (5); medzinárodná migrácia potom (v prípade utečeneckej krízy) nie je bezprostredne spojená s výškou mzdy alebo s rozdielmi medzi krajinami (6); (Massey, Arango, Kousouci, Pellegrino 1993).

5 Ekonomický rozmer medzinárodnej migrácie

Bez ohľadu na motívy migrácie - či už politické, náboženské, národnostné, rasové a i., ide vždy o jav ekonomický, podmienený v konečnom dôsledku ekonomickou aktivitou migrantov v zahraničí. Preto je medzinárodná migrácia pracovných síl súčasťou širšieho pojmu – medzinárodného pohybu osôb alebo obyvateľstva. Tento proces nemusí byť priamo spojený s pracovnými ekonomickými aktivitami, pokiaľ ide napríklad

o spájanie rodinných príslušníkov. V zásade sa všetci imigranti stávajú ekonomickým subjektom v hostiteľskej krajine, aj pokiaľ nie sú priamo zapojení do pracovného procesu, v národnej ekonomike zvyšujú napríklad mieru spotreby.

Ekonomické motívy migrácie sme uviedli podrobne v časti o teóriách medzinárodnej migrácie. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že ekonomické motívy sú determinované očakávaním priaznivejších ekonomických podmienok v zahraničí, predovšetkým ide o vyššie mzdové ohodnotenie. Je to tak u kvalifikovanej i nekvalifikovanej pracovnej sily.

S rozvojom internacionalizácie a globalizácie ekonomických aktivít neustále rastie úloha medzinárodnej migrácie. Medzinárodná migrácia je neoddeliteľnou súčasťou súčasnej svetovej ekonomiky a i v širšom ponímaní svetového spoločenstva. Medzinárodná migrácia osobitne jej ekonomická forma je dôležitým zdrojom ekonomického i sociálneho rozvoja pre materské (donorské) i hostiteľské (receptantské) krajiny.

Cieľovými, hostiteľskými krajinami pre migrantov sú v súčasnosti bohaté krajiny industriálne a postindustriálne štáty - Západnej Európy, ale napríklad i Švédsko a Španielsko, Severnej Ameriky, ale tiež Rusko a arabské ropné štáty. Pre tieto štáty sú imigranti existenčne dôležitým výrobným faktorom, pretože u nich dochádza ku kvantitatívnym a kvalitatívnym zmenám v štruktúre obyvateľstva, klesajú prírastky obyvateľstva, zvyšuje sa priemerný vek pôvodného obyvateľstva a zvyšuje sa jeho kvalifikačná štruktúra. Tieto faktory neumožňujú saturovať trh práce iba domácimi pracovnými zdrojmi. Imigranti predstavujú kvalifikovanú i menej kvalifikovanú pracovnú silu. Masový význam má imigrácia lacnej pracovnej sily, ktorej je v bohatých krajinách nedostatok a bez ktorej by bohaté ekonomiky a spoločnosti neboli schopné úspešne fungovať. Nedostatok lacnej pracovnej sily sa rieši exportom kapitálu do menej rozvinutých štátov s nižšou mzdou. Presun pracovne náročných výrobných do krajín s nižšími mzdovými nákladmi majú svoje hranice. Sú sektory ekonomiky, ktorých transhraničný presun nie je možný. Napríklad stavebníctvo, sféra služieb, poľnohospodárstvo, kde sa stále uchováva vysoký podiel ručnej práce a tieto výrobné odvetvia nie sú atraktívne pre domáce obyvateľstvo aj pri existencii nezamestnanosti. Migranti sú veľmi dôležití pre rozvinuté ekonomiky, kde zabezpečujú celé sektory nielen ekonomiky, ale i sociálnych a zdravotníckych služieb. Vďaka imigrácii dochádza k zapojeniu do pracovného procesu dodatočnej pracovnej sily a aktivizuje sa väčšie množstvo kapitálu. Okrem zapojenia sa do pracovného procesu zahraniční pracovníci zabezpečujú dodatočný dopyt na tovary a služby, stimulujú rast objemu výroby a dodatočnú zamestnanosť v iných sektoroch. Pri dovoze kvalifikovanej pracovnej sily získava cieľová (hostiteľská) krajina výhody spojené s úsporami na prípravu kvalifikovanej pracovnej sily, na jej vzdelávanie. Imigrácia má pre cieľovú (hostiteľskú) krajinu i nevýhody, keďže importovaná lacná pracovná sila nahrádza resp. potláča kapitálovo náročné projekty. Môže viesť k zníženiu investícií do vedecko – technického rozvoja, kedy by lacnú pracovnú silu mohli nahradiť moderné stroje a nové technológie. V budúcnosti to môže viesť

k zaostávaniu ekonomiky vo vyspelých štátoch. V rozvinutých štátoch je prítomnosť zahraničnej pracovnej sily stabilným faktorom, ktorý zabezpečuje stabilitu a konkurencieschopnosť ich ekonomík. Napriek tomu konštatujeme, že migrácia sa pretransformovala v ére globalizácie pre najbohatšie štáty na nevyhnutný, často bezalternatívny zdroj ekonomického rastu.

Materské (donorské) krajiny migrantov si riešia emigráciou časti obyvateľstva mnohé ekonomické a sociálne problémy. Na pracovnom trhu bohatých štátov sa realizuje relatívne prebytočná pracovná sila z chudobnejších, rozvojových štátov. Tieto ekonomiky nie sú v súčasnosti dostatočne vybavené domácim alebo zahraničným kapitálom, ktorý by na seba viazal voľnú pracovnú silu. Uplatnenie pracovnej sily v zahraničí umožňuje znížiť nezamestnanosť (často latentnú). Rovnako sú migranti dôležití pre svoje materské krajiny, kam posielajú časť svojej zahraničnej mzdy (remitencie), aby finančne zabezpečili svoje rodiny. Znižujú tak v materských krajinách migrantov chudobu a podporujú sociálnu stabilitu. Zvýšenie príjmu umožňuje rodinám migrantov dovoliť si lepšiu zdravotnú starostlivosť, lepšie vzdelanie pre deti, zabezpečenie kvalitnejšieho bývania a celkovo zvýšenie životnej úrovne rodiny. Remitencie okrem ich nezastupiteľnej úlohy pre finančné zabezpečenie rodín migrantov, slúžia ako doplnkový zdroj ekonomického rastu materskej krajiny. Zlepšujú makroekonomické ukazovatele i finančnú pozíciu materských krajín tým, že zvyšujú objem peňažnej masy v ekonomike a znamenajú tiež prílev devízových prostriedkov. Vďaka remitenciám sa zvyšuje dopyt po domácich i zahraničných výrobkoch v materskej krajine. Emigranti často investujú do svojej národnej ekonomiky prostredníctvom zakladania vlastných firiem, nákupu nehnuteľností, nákupom cenných papierov apod. Materské krajiny získavajú dodatočné finančné prostriedky z krajín cieľových, ktoré krajina využíva v makrosfére na reprodukciu pracovných zdrojov, na rozvoj sociálnej sféry, na rozvoj vzdelávania apod. Výhodou pre materskú krajinu v prípade emigrácie časti jej obyvateľov je i potencionálna možnosť, že pracovná sila, ktorá pôsobí v zahraničí získava vyššiu kvalifikáciu vo svojom odbore.

Prostredníctvom medzinárodnej migrácie dochádza k znovurozdelenie rozvojových zdrojov, bez ktorých sa nemôže ani cieľová (hostiteľská) ani materská (donorská) krajina dostatočne rozvíjať. Existuje vzájomná ekonomická závislosť medzi donorskými a recipientskými krajinami. Hospodársky vyspelé štáty sú závislé na lacnej pracovnej sile z hospodársky menej rozvinutých štátov a tieto sú zase vo väčšej či menšej miere závislé na finančných prostriedkoch (remitenciách), ktoré prúdia od ich občanov pracujúcich v zahraničí.

Tabuľka 3: Objem remitencií ako podiel (%) na HDP

1.	Tonga	50 %	6.	Gambia	28 %
2.	Samoa	34 %	7.	Lesotho	21 %
3.	Libanon	38 %	8.	Salvador	20 %
4.	Kyrgyzstan	30 %	9.	Haiti	20 %
5.	Tadžikistan	30 %	10.	Jamajka	20 %

Zdroj: World Bank (2022b)

6 Záver

Do medzinárodných migračných procesov sú vo väčšej či menšej miere integrované všetky štáty. Pôvodne sme chceli uviesť, že niektoré krajiny sú výnimkou, ako napríklad KĽDR, ale aj tu nachádzame zdroje, ktoré potvrdzujú účasť severokórejských občanov ekonomicky aktívnych napríklad na ruskom Ďalekom východe, v Číne alebo i v niektorých európskych krajinách. Práca či už vysokokvalifikovaná alebo i nekvalifikovaná je ešte stále najvýznamnejším výrobným faktorom. Pracovná sila si hľadá čo najefektívnejšie uplatnenie nielen v rámci národnej ekonomiky ale i v medzinárodnom meradle. Podiel migrantov na celkovom počte obyvateľstva planéty postupne rastie. V roku 1990 2,8 % obyvateľov planéty nežilo vo svojej rodnej krajine, v súčasnosti dosahuje podiel migrantov vo svete zhruba 281 miliónov migrantov, t. j. asi 3,6 % z 8 miliárd obyvateľov. (World Migration Report). Migranti prinášajú veľký vklad do ekonomického a kultúrneho rozvoja cieľových krajín i svojich materských krajín. Prispievajú k rozvoju procesov globalizácie. Zvyšujú celosvetové bohatstvo tým, že vďaka nasadeniu pracovnej sily imigrantov sa efektívnejšie využívajú ostatné dva výrobné faktory a to pôda a kapitál. S ekonomickým rozvojom sa cieľovými (hostiteľskými) krajinami stávajú nové štáty, ktoré sa vymaňujú zo začarovaného kruhu chudoby a to mnohé predovšetkým ázijské ale i africké štáty. Stále sú však hlavnou destináciou bohaté západné štáty. Ako sme uvideli v poslednej časti nášho príspevku výhody z medzinárodnej migrácie dosahujú aj materské aj cieľové krajiny, čo vytvárajú ich migračnú závislosť. So zmenami vo vekovej a kvalifikačnej štruktúre obyvateľov bohatých štátov bude ich potreba v ďalšej zahraničnej pracovnej sile narastať. Dôležitou súčasťou medzinárodnej migrácie je migrácia vysokokvalifikovanej pracovnej sily, pre hostiteľskú krajinu brain gain pre materskú krajinu brain drain. Toto problematikou sme sa a v príspevku nezaoberali, ale uvedomujeme si význam práve tohto druhu migrácie. Bohaté rozvinuté štáty sú vysokokvalifikovaní imigranti veľkým ziskom a pre ich materské krajiny veľkou stratou. Aj tu však rozhoduje o migrácii ekonomický faktor, a to výška mzdy, ktorú ponúkajú v bohatých štátoch kvalifikovaným odborníkom oveľa vyššiu. Existuje aj opačný smer migrácie vysokokvalifikovanej pracovnej sily smerom do chudobných štátov a to v podobe vysielania expertov na určité obdobie z rozvinutých štátov. Pre chudobné štáty má i tento druh migrácie veľký spoločenský a ekonomický význam. Do budúcnosti možno očakávať, že s liberalizáciou ekonomík a s postupujúcou globalizáciou sa budú migračné toky pracovných síl naďalej zintenzívňovať.

Zoznam literatúry

- Lee (1966): Everett Lee: Theory of Migration//Demography, Vol. 3, No 1 (1966), pp. 47 – 57
- Massey, Douglas, S. (1989): International Migration and Economic Development in Comparative Perspective“. Population and Development Revue 14, 1989, 383-414.
- Massey, Douglas S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, J. Edward Taylor 1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal//Population and Development Review, Vol. 19. No 3 (Sept.1993). pp. 431 – 466
- Natarajan, Muslimani, Lopez (2022): Anusha Natarajan, Mohamad Muslimani, Mark Hugo Lopez: Key facts about recent trends in global migration, Pew Research Center [online]. Available at: <<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2022/12/16/key-facts-about-recent-trends-in-global-migration/>> [Accessed 16. 12. 2022].
- Piore, M. (1979): Birds of passage. Migrant labour and industrial societies. New Yoork: Cambridge University Press. 1979.
- Refugees and Migrant, UN [online]. Available at: <<https://refugeesmigrants.un.org/definitions>> [Accessed 16. 12. 2022].
- Rees, P. and Lomax, N. (2020). Ravenstein Revisited: The Analysis of Migration, Then and Now. *Comparative Population Studies*. 44, (May 2020). DOI:<https://doi.org/10.12765/CPoS-2020-10>.
- Wallerstein, I.(1989): The Modern World-System, vol. III., The Second Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730-1840. San Diego_Academic Press. 1989.
- World Bank (2022a): Net Migration, World Bank Data [online]. Available at: <<https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.NETM>> [Accessed 16. 12. 2022].
- World Bank (2022b): Personal remittances [online]. Available at: <<https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS>> [Accessed 16. 12. 2022].
- World Bank (2022c): Net Migration SK [online]. Available at: <<https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.NETM?locations=SK>> [Accessed 16. 12. 2022].
- World Migration Report (2022): World Migration Report 2022 [online]. Available at: <<https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>> [Accessed 16. 12. 2022].
- World Population Review (2022): Immigration by Country [online]. Available at: <<https://worldpopulationreview.com/country-rankings/immigration-by-country>> [Accessed 16. 12. 2022].

Ludmila Lipková is a professor at the Department of Political Science at Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia.
[e-mail: ludmilalipkova1951@gmail.com]

Studies

TRANSNISTRIA: STUDENT' KNOWLEDGE OF CONTEMPORARY GEOPOLITICS PODNĚSTRŮ: ZNALOSTI STUDENTŮ SOUČASNÉ GEOPOLITIKY

Ondřej HYNEK
František FROLÍK

Abstract: Since the collapse of the Soviet Union, there have been several state entities in Eastern Europe that have received only limited or no recognition from other states. The topic of frozen conflicts has increased interest since the annexation of Crimea and the decay of the Donetsk and Luhansk republics. The article maps the conflict in the Transnistrian Republic of Moldova and primarily the knowledge of the conflict. The practical part of the work consists of a questionnaire survey, in which respondents from high school and university are confronted with questions about awareness of the Transnistrian Republic of Moldova and other selected separatist regions. The thesis also examines where the respondents draw information about the Transnistrian Republic of Moldova or where they would draw from if they have not yet heard about the conflict between the Transnistrian Republic of Moldova and Moldova. The remaining questions also find out the respondents' perceptions of the Transnistrian Republic of Moldova and Moldova and their attitudes towards the Transnistrian Republic of Moldova.

Keywords: *Moldavia, Transnistria, Separatism, Geopolitics, Students*

1 Introduction

A frozen conflict is a situation in which armed conflict has been brought to an end but without a peace treaty or any other political solution that resolves the situation to the satisfaction of the combatants. Therefore, legally, the conflict can start again, which creates an environment of insecurity and instability. Frozen conflicts are characterised by forming "quasi-states", which have their central management, administrative and other power components (see Crandall 2012). In most cases, the said quasi-states have the patronage of a more powerful actor that helps them in their establishment, thereby creating imaginary protection (see Crandall 2012).

The term has been commonly used for post-Soviet conflicts, but it has also often been applied to other perennial territorial disputes (Lachert 2019;

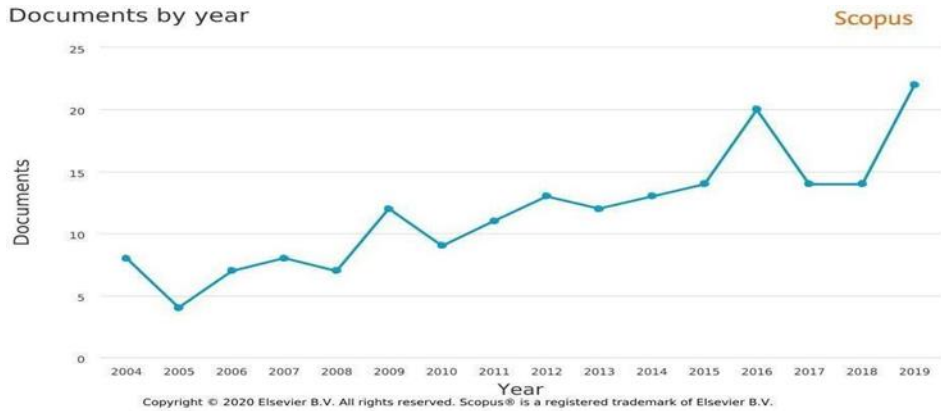
Coyle 2018; Dembinska and Merand 2018; Felician 2011). The collapse of the Soviet Union caused the vacuum that made way for frozen conflicts and quasi-states as the Russian Federation is active in several regions, including Belarus, the Arctic, Ukraine and Central Asia, and is attempting to regain its historical power from the Soviet period (see Juza 2016; Götz 2016; Atland 2020; Hynek 2021)

Frozen conflicts threaten European security as we can currently find five to six frozen conflicts in the Eurasian area, depending on how Nagorno-Karabakh is perceived. According to Boylan (2015), more economically developed regions often want to break away because they support less developed regions within the state, depriving them of their wealth. This is one reason for Catalan separatism, for example, but does not play a role in the case of the Transnistrian Republic of Moldova (hereinafter referred to as Transnistria and PMR) . On the other hand, the post-Soviet space is very problematic due to geopolitical rivalry, including the region of Central Asia (Lachert 2019; Coyle 2018; Dembinska and Merand 2018; Racz 2016; Bebler 2015; see Juza 2016; see Hynek 2020). Moldova belongs to this category of states, on whose territory is located an internationally unrecognised country, the Transnistrian Moldavian Republic (PMR), which developed into a de facto state. There were also efforts to resolve the situation in Transnistria in the 90s, but so far, did not come to a successful end and resulted in a frozen conflict. The conflict between Transnistria and Moldova is a topic that does not concern only one discipline. It is of interest to geography and political science, sociology and international law (the issue of recognising so-called de facto states). Despite several attempts to resolve the conflict, it has been frozen since the 'Transnistria War' of 1992.

The research on frozen conflicts is poorly addressed in the Czech Republic and Slovakia academia. Specifically, the conflict in Transnistria is neglected by researchers worldwide. To substantiate the claim can be demonstrated thanks to the SCOPUS database. We analysed data between 2004-2019 and the number of documents dealing with PMR. The data covers the period 2004-19, as in previous years documents on the topic of PMR appeared very sporadically - only three come from 1991-2004. The graph shows that the interest in the topic among scientists is growing. Since 2011, the number of documents per year has not fallen below 10; in 2019, a record value of 22 was also reached. The sharp increases between 2008-9, 2015-2016 and 2018-19 can only be speculated. It may be the result of wider and more significant geopolitical events. The increase between 2008-9 may be due to the expansion of European integration towards the east - the entry of Romania into the EU. This is because the conflict between the PMR and Moldova came more into European awareness. The increase between 2015-16 may be a consequence of Russia's annexation of Crimea in 2014, which increased media interest in the entire Russian microregion. Part of the documents addresses whether the PMR can follow Crimea's example. The increase between 2018-19 may be due to the culmination of the political

situation in Moldova, where important parliamentary elections were held, which ended in a stalemate.

Picture 1: Number of documents related to PMR.

Source: Authors' processing according to the SCOPUS

In addition, there is no assessment of people's knowledge about the frozen conflicts. Like remembering, forgetting is a traditional factor in nation-building, and both forgetting and remembering are aspects of an ancient precept in conflict resolution (Coppieters 2018; Bryant and Papadakis 2012; Connerton 1991). Saying this, the four post-Soviet conflicts of the 1990s have slipped down the international agenda (de Waal and von Twickel 2020).

The general objective of this work is to highlight the issue of forgetting of frozen conflicts. We do this by pursuing two specific goals. The first is to find out what students at the secondary school, bachelors and masters level know about the frozen conflict in Transnistria, using the younger generation in the Czech Republic as a case study. These students represent future or fresh political participants, either as voters or political representatives. We mapped young people's knowledge in a case study of an EU member state because of the assumption that the frozen conflict in Transnistria will remain frozen. Subsequently, the younger generation as future voters and potential representatives of political power will have to take decisions about the conflict and they may also be affected by new information sources. Over time, frozen conflicts lose attention in the international agenda, which is also a problem for Transnistria. The four post-Soviet conflicts of the 1990s have slipped down the international agenda, and the Donbas conflict in Ukraine looked likely to suffer the same fate (de Waal and von Twickel 2020). The knowledge assessment about the frozen conflicts is not sufficiently reflected in the academic research in the Czech Republic. Moreover, we should consider the latest Ukraine-conflict escalation, which may turn into another frozen conflict, and notably, the Russian army has its troops in Transnistria, bordering with

Ukraine. Therefore, the frozen conflict can play a vital geopolitical factor in conflicts.

The research presented in the article was conducted as part of a broader research project on the geopolitics of Transnistria. We researched the level of awareness of the conflict between Transnistria and Moldova through a questionnaire survey. We also tried to discover how much awareness there was of Transnistria and other selected separatist regions, some of which represent frozen conflicts: South Ossetia, Abkhazia, Nagorno-Karabakh, Catalonia, the Basque Country, Flanders, Scotland.

The second specific goal of our research is to identify the sources of information about the conflict between Transnistria and Moldova that had informed the students, and also the information sources used by the students who had not heard about the conflict between Transnistria and Moldova. Information sources represent an important aspect in nowadays conflicts (see Berzins 2014; Filipec 2019). Herein, we should emphasise the information war carried out by Russians in 2008, 2014, and even in 2022 (see Szotek 2020; Berzins 2014; Giles, Seaboyer 2019; Tashev, Purcell, McLaughlin 2019)

The research team investigated four primary hypotheses that were tested by the questionnaire:

H1: The proportion of students who have already heard about the conflict between Transnistria and Moldova will be highest among masters degree students, and lowest among the young people at secondary schools.

To verify H1, we designed two questions:

Question 1: "Have you heard of the conflict between Transnistria and Moldova?"

Question 6: "What comes to your mind when you say Transnistria / Tiraspol?"

H2: All groups of respondents will assess that, of all the separatist regions, they have the least knowledge about Transnistria.

To verify H2, we designed two questions:

Question 4a: "Assess the level of your knowledge of individual separatist regions" (1 means the least, 5 the most extensive knowledge - European regions)

Question 4b: "Assess the level of your knowledge of individual separatist regions." (1 means the least, 5 the most extensive knowledge - regions of the former USSR)

H3: All groups of respondents will have the least success in drawing states in the shape of Moldova.

To verify H3, we designed the following question:

Question 5: "Try to draw Moldova, Georgia, Azerbaijan, Spain, Belgium and Scotland on the outline map."

H4: The attitudes of all groups of respondents to Transnistria will be dominated by neutral answers ("I do not know whether Czechia should recognise the independence of Transnistria").

To verify H4, we designed the following question:

Question 7: "Should Czechia recognise the existence of an independent Transnistrian state? So far, no UN member state has done so. "

In order to answer the second specific goal of the research regarding the source of information, we designed two questions:

Question 2: "If you have heard about the conflict, where does your information come from?" (Respondents could circle more than one answer)

Question 3: "If you have not heard of the conflict, where would you look for information?" (Respondents could circle more than one answer)

The paper is structured followingly. Firstly, the applied method and sampling process are described. Second, the article briefly discusses the background and actors of the conflict in Transnistria. In the third and fourth sections, we present and discuss the received results from the research. The last section is dedicated to the conclusion.

2 Methodology

Methods

During the research, we applied two methods: the questionnaire method and the comparative method.

The questionnaire method is defined as a way of asking questions in written form and obtaining written data. It is one of the most frequent methods for mass data collection. The main advantage is that the responses are obtained from many respondents relatively quickly, which is a fundamental difference from the interview. Other benefits include minimal financial costs, the ease of processing and evaluating data, and the ease of completion by participants, since almost everyone has completed a questionnaire at least once in their lives.

The disadvantages include a higher possibility that the respondent will fill in false information as there is less mutual communication. Some parts of the questionnaire (Questions 5, 6 and 7) measure the respondents' performance, so it can be argued that these parts fulfil the essence of a didactic test. Within Questions 4 and 8, the method of scaling was used - in Question 4, it is an interval scale and in Question 8, the so-called Likert scale (see Wu and Leung 2017; Vagias 2006; Hendl 2006).

We applied the comparative method to compare the results obtained. The results of individual sample groups were compared: the level of awareness of the conflict between Transnistria and Moldova, sources of information (or preferred sources if respondents had not heard about the conflict yet), the level of awareness of Transnistria compared to other selected separatist regions and the most common understandings of Transnistria and Moldova, and attitudes towards Transnistria.

Sampling process

Within the sampling process, we applied a combination of two types of sampling: quota and convenience sampling. Within the procedure, the sampling approaches supplements each other and were used in logical sequence.

Firstly, we applied quota sampling as we chose the groups involved in the research, including high school, bachelors and master's students, as we wanted to investigate the differences in what they knew.

Secondly, we applied the convenience sampling approach. The main features of this approach are the availability of the respondents and access to them. In other words, convenience sampling is selecting participants because they are often readily and easily available and reachable. We decided to conduct the research in familiar institutions – based on our professional network - in order to facilitate access to the students and accelerate the process. Besides that, this approach is inexpensive compared to other sampling methods (Henry, 1990; Given 2008; Teddlie and Yu 2007).

The empirical data obtained comes from 112 respondents from high schools and 125 from universities (of whom 92 were bachelors and 33 masters students). The respondents are high school and university students (bachelors and masters studies at the Department of Social Sciences). The secondary school students were selected only from the older classes, so they had already studied the regional geography of the Russian macro-region. Therefore, the students selected were those most likely to have some knowledge of the issues covered by the questionnaires.

3 A brief analysis of the conflict since the soviet era

Society in the Moldavian Soviet Socialist Republic (MSSR) experienced growing socio-economic differentiation during the Soviet period. The territory of Transnistria was more industrial, and therefore experienced extensive immigration, which resulted in a different population structure compared to the rest of the MSSR. In 1989, about 39% of the population of Transnistria were Moldovan, but 54% were of Russians and Ukrainians. The MSSR was multi-ethnic, with a majority of Moldovans - 64.5% - and a smaller proportion of Russians and Ukrainians - 26.8% (Rogstad, 2018).

During the late 1980s, in the period of perestroika and glasnost, nationalist tendencies began to manifest themselves in the MSSR. However, the idea of Moldova withdrawing from the USSR, having language laws favouring the Moldovan language or the possible future integration with Romania met with particular resistance in Transnistria due to the significant number of Slavs. The conflict between Moldova and Transnistria escalated between 1989 and 1992. The new language laws of August 1989 defined Moldovan written in Latin (actually Romanian) as the only state language of the MSSR and Russian as a language for communication between nationalities. The people of Transnistria perceived these shifts as a threat to their social status and their very future in Moldova (Rogstad, 2018; Prina 2013).

The changes in the language laws were enforced by the People's Front of Moldova, which dominated the elections to the Supreme Soviet in June 1990. For the first time, these elections were competitive, and the victorious People's Front of Moldova proceeded to declare Moldova a sovereign state

within the USSR. There were also significant changes to the constitution (Rogstad, 2018). Another critical decision of the Supreme Soviet was to change the Moldovan flag. During the protests against the Soviet government in the 1980s, Romanian tricolour flags appeared more and more often, and deputies voted that the flag of Moldova would be very similar, but with the national emblem added in the middle. Differentiation from the Romanian flag was necessary as many Moldovans who wanted independence considered integration into Romania possible only at some point in the future (Baar, 2002).

Transnistria responded to Moldova's June declaration on 2 September 1990, with the proclamation of the Transnistrian Moldovan Soviet Socialist Republic. Moldova declared complete independence on 27 August, 1991. A day earlier, Transnistria had issued a Declaration of Independence, and 'Soviet Socialist' was removed from the state's name a few weeks later, on 5 November 1991 (Baar 2002). Furthermore, on 1 December 1991, the first referendum on the independence of Transnistria took place. Turnout reached 78%, and the vast majority of voters - 97.7% - voted for complete independence. At the same time, Transnistrian militias established control over police stations and other strategic points east of the Dniester. The first president was Igor Smirnov, who a few months later had to face an armed conflict against Moldova, the so-called Transnistria War (Rogstad, 2018).

War in Transnistria

Armed clashes broke out in the autumn of 1991 and in March 1992 developed into a full-fledged war, which continued until July of that year. Police and the armed forces loyal to the Moldovan government tried to regain control of the Dniestr left bank (Osipov and Vasilevich, 2017). Russian support for Transnistria was evident, especially in the military sphere. The Soviet (Russian from 14 April 1992) Army deployed in and around Tiraspol supplied separatists with weapons, ammunition, expertise and sometimes even human resources (Fischer, 2016). The support of the Russian army sent a clear message to Moldova: an attack on Transnistria is tantamount to an attack on the Russian Army (Jakubek, 2018).

Fighting between Moldovan and Transnistrian units claimed hundreds of lives on both sides and was stopped only by deploying the 14th Russian Army (Martínek, 2011). Other figures say the clashes cost more than 1,000 lives, 10,000 injured and 100,000 displaced persons. The heaviest fighting took place in the town of Bendery, which Chisinau tried in vain to recapture, as it is located on the right bank of the Dniester (Fischer, 2016). The situation finally calmed down and stabilised in July 1992, when a peace agreement was concluded (Martínek, 2011). To date, it is guaranteed by trilateral peacekeeping forces, which are composed of units from Russia, Moldova and Transnistria (Osipov and Vasilevich, 2017). From the point of view of geopolitics, the war resulted in the current status quo - the existence of a de facto independent Transnistria (Jakubek, 2018).

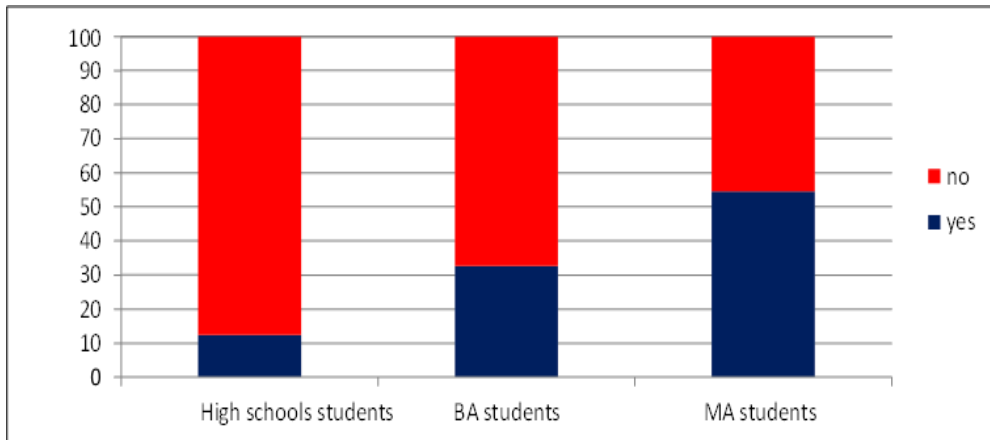
4 Results

The empirical part of this article consists of the findings of a questionnaire survey. Three groups of respondents answered each of eight questions (high school students, bachelors and masters studies from the Department of Social Science). 112 respondents from secondary schools and 125 respondents from universities (92 BA and 33 MA Students) were obtained.

In the first question, respondents were asked if they had heard of the conflict between the Transnistria and Moldova. In two groups, the negative answer prevails: among high school students, the percentage reaches 87.6%, and among bachelors students, 67.4%. On the contrary, the answer is positive in the group of masters students: 54.5%.

The results above confirm the first H1: the largest share of students who have already heard about the conflict between Transnistria and Moldova will be among the students of the masters degree, the smallest, on the contrary, among the students of high schools.

Graph 1: Question 1: "Have you heard of the conflict between Transnistria and Moldova?"

Source: Authors' processing

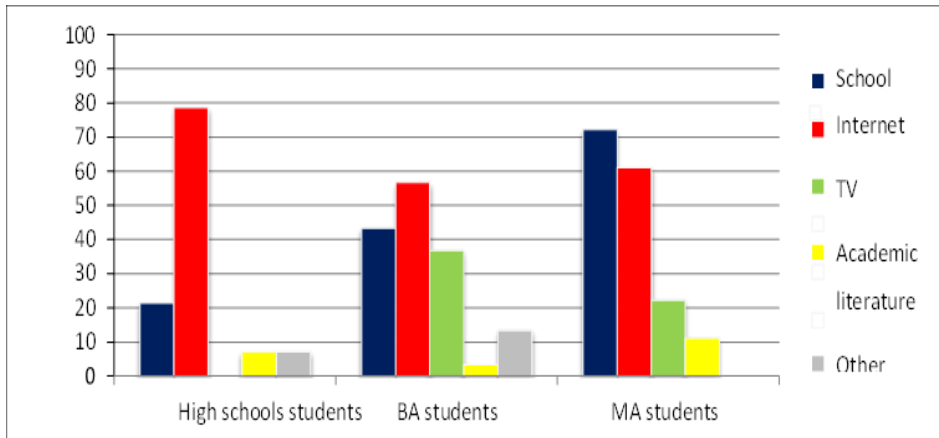
The second question concerned only those respondents who had heard of the conflict. They responded from where they received or gathered information related to the conflict. They had a choice of four specific options (school, internet, television, academic literature) and "other" fields. Each of the respondents could choose more than one answer.

The internet dominated between high school students (78.6%) and bachelor's students (56.7%). The most frequently mentioned answer for masters students was the option school (72.2%). That notwithstanding, even for them, the internet belongs to the frequently given answers (61.1%). There is a huge drop between the first and second most frequently reported answers

among high school students (57.2%). Interestingly, none of them reported television, and only their parents' answers appeared in the "other" column. Television is often the answer given by bachelors students (36.7%), which is the most of all groups. In the column "other", respondents from this group mentioned classmates and friends.

We assumed that in the transition from high school students to masters, the share of academic literature would increase. For high school students and bachelors, this variant was chosen by one respondent only. These results mean that the share of academic literature is better for high school students: 7.1% compared to 3.3% of bachelors. Among masters students, 11.1% of respondents identified academic literature, from which we conclude that the results confirmed that the masters students utilise academic literature more often than students at lower educational levels.

Graph 2: Question 2: "If you have heard about the conflict, where does your information come from?" (Respondents could circle more than one answer).

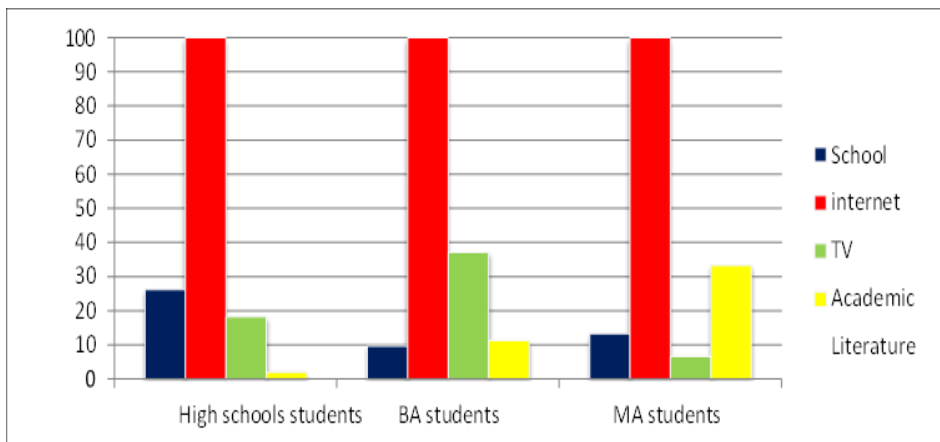
Source: Authors' processing

On the other hand, the third question concerned only those of the respondents who had not yet heard of the conflict and answered where they would potentially seek information about it. All respondents from all three monitored groups chose the internet, which indicates the preferred source of information among all students. This is a significant finding considering the problem of hybrid warfare and fake news (see Berzins 2014). As future active individuals in politics, they must be able to sort out valid and credible information from fake ones. Especially Russia uses internet channels as often as possible to shape and influence people's minds. Russian commanders consider the mind to be the primary battlefield, including civilians (see Berzins 2014; Giles, Seaboyer 2019). None of the respondents opted for "other" option.

High school students often stated that they expect the subject to be discussed at school as part of geography lessons (in theory, it could also be

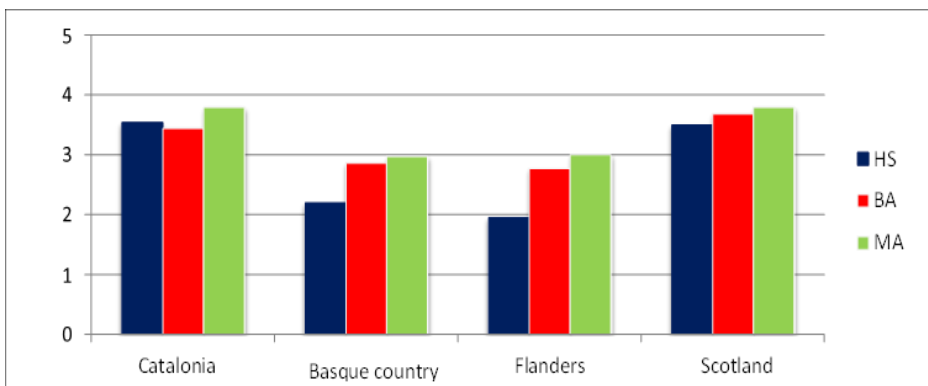
discussed in the history of the 20th century or the basics of social sciences in political science or international relations). The share of television is again the highest among bachelors students. Furthermore, as far as academic literature is concerned, the difference between the individual groups is more striking than in the previous question. One can see a more obvious tendency for university students (especially MA students - every third) to search for new information in academic literature, which is definitely a more relevant source than often distorted and one-sided information on television or on dubious internet websites.

Graph 3: Question 3: "If you have not heard of the conflict, where would you look for information?" (Respondents could circle more than one answer).

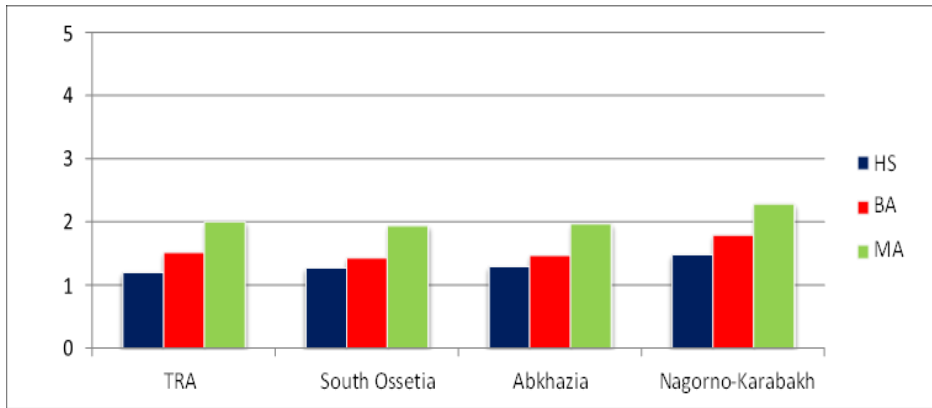
Source: Authors' processing

Graph 4: Question 4: "Assess the level of your knowledge of individual separatist regions" (1 means the least, 5 the most extensive knowledge - European regions).

Source: Authors' processing

Graph 5: Question 4: "Assess the level of your knowledge of individual separatist regions." (1 means the least, 5 the most extensive knowledge - regions of the former USSR).

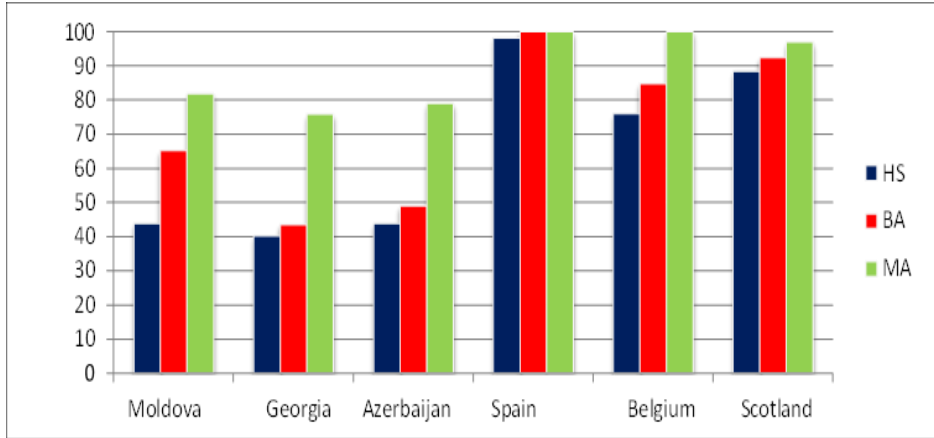

Source: Authors' processing

H2 assumed that all groups of respondents would evaluate that they have the lowest level of knowledge of all selected separatist regions about Transnistria. This hypothesis was not confirmed. Although high school students value their knowledge of Transnistria as 1.2 according to the arithmetic average, the differences compared to other regions are marginal - followed by South Ossetia (1.27), Abkhazia (1.29) and Nagorno-Karabakh (1.48). According to the results, bachelor students know at least about South Ossetia (1.43), following by Abkhazia (1.47) and only then Transnistria (1.52). Master students have the same order as bachelor students, and differ only in the ultimate values - the worst are South Ossetia (1.94), slightly better Abkhazia (1.97) and Transnistria (2). The results demonstrate the problem of forgetting of the frozen conflicts. The findings indicate that younger generation has only limited knowledge about the conflicts. Such a trend might be adverse for future resolution of these conflicts. With forgetting of frozen conflicts it may happen that we could more likely accept the current status quo.

The fifth question tested the respondents' success in drawing the so-called mother states of the selected separatist regions in an outline map. The illustration below depicts the provided map to the students.

Graph 6: Question 5: "Try to draw Moldova, Georgia, Azerbaijan, Spain, Belgium and Scotland on the outline map."

Source: Authors' processing

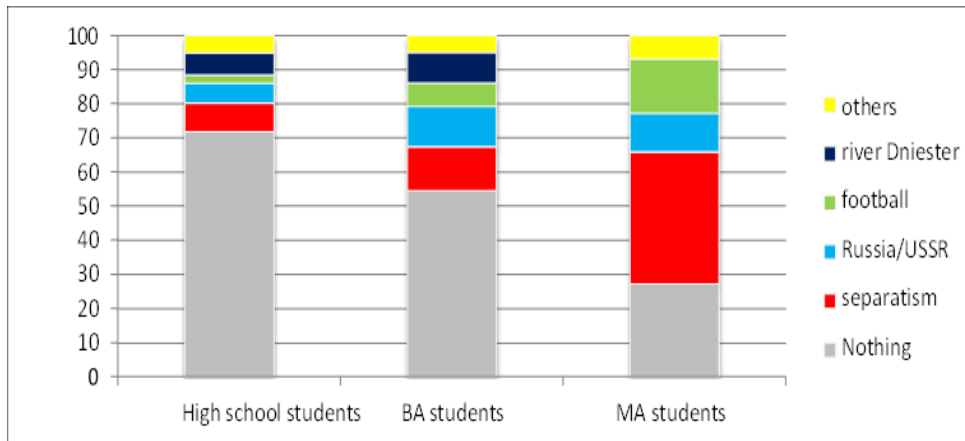
Picture 1: Map provided to assess the students' geographical knowledge about states

H3 assumed that all groups of respondents would have the least success in drawing states on the contour map in the case of Moldova, but this hypothesis was not confirmed. All three groups have the lowest success rate in the case of Georgia (40.2% for high school students, 43.5% for bachelors students and 75.8% for masters students). Secondary school students have the second-lowest success rate equally in Moldova and Azerbaijan - 43.8%. The remaining groups were less successful only with Azerbaijan - 48.9% of

bachelors students and 78.8% of masters students. Only then follows Moldova - 65.2% of bachelors students and 81.8% of masters students. In the case of Georgia and Azerbaijan, the erroneous drawing often resulted from the respondents swapping the states on the outline map. Respondents showed the highest knowledge of Spain.

Graph 7: Question 6: "What comes to your mind when you say Transnistria / Tiraspol?"

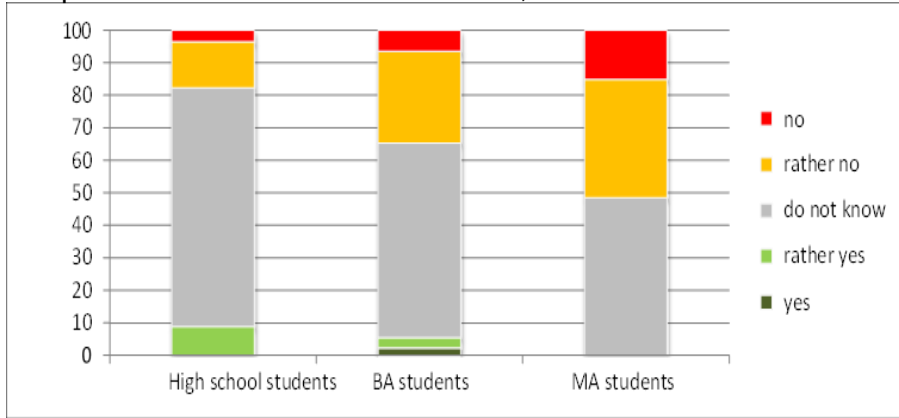
Source: Authors' processing

The seventh question examined students' perceptions of Transnistria. Each of the respondents could again list an unlimited number of ideas, including a generalisation - separatism includes answers: unrecognised state, unrest, autonomy, etc. and football includes answers: football, Champions League, Sheriff Tiraspol and football club. The resulting graph shows the four most commonly used terms, along with the answers "nothing" and "others." For high school students, the answer "nothing" clearly predominates - 71.9%. A considerable drop follows the answer "separatism" - 8.3% and "Dniester river" - 6.6%. The following answers are given for the "other" option: poor state, corruption, mountains, authoritarianism.

The answer "nothing" still makes up the majority for bachelors students - 54.5%. The answer "separatism" remains sufficiently indicated - 12.9%, followed by the option "Russia / USSR" - 11.9%. For the "other" option, the following answers were frequently mentioned: poor state, industry, Igor Smirnov and the Balkans - which, as in the case of Moldova, is a misclassification. Among all the categories, the bachelors students most frequently mentioned the options of "Russia / USSR" and the "river Dniester". Masters students demonstrated the highest awareness of the conflict by the answer "separatism" - 38.6%. The answer "nothing" was in second place - 27.3%. Interestingly, that is about half the share compared to bachelors students and about a third of high school students. In third place is the answer "football" - 15.9%, which is clearly the most significant representation of this

answer of all three groups. Adding the addendum "Tiraspol" to the seventh question helped make the answer "football" more representative in all three groups. The Sheriff Tiraspol football club is well known among Czech sports fans for its regular qualification for the European club competitions, especially for its games against Czech teams. For the "other" option, the following answers were corruption or energy.

Graph 8: Question 7: "Should Czechia recognise the existence of an independent Transnistrian state? So far, no UN member state has done so."

Source: Authors' processing

The last question aimed at the respondents' opinion on whether Czechia should recognise an independent Transnistrian state or not. For those who had not yet heard of the conflict, we tried to help by adding that no UN member state has done so yet. On the other hand, we were able to make the question more suggestive. Respondents chose from two positive, neutral and two negative answers - so we used the so-called Likert scale method, where the presence of a neutral answer is required. Neutral responses clearly dominated in all groups. The second most frequently given answer was "rather no", which confirmed H4: Neutral ("I do not know if Czechia should recognise the independence of Transnistria") answers will prevail in the attitudes of all groups of respondents towards Transnistria. However, some differences can be spotted between the groups. The group that knew the least about the conflict (high school students) most often stated positive (rather/yes - 8.8% for high school students, 5.5% for bachelors and 0% for Master's students) and vice versa the negative (rather/not - 17.7% for high school students, 34.7% for bachelor's and 51.5% for Master's) answers. For the group that knew the most about the conflict, the opposite trend can be observed. It can therefore be argued that the more information the conflict had on the group, the more often the students chose a negative answer regarding the Czech Republic's recognition of the existence of an independent Transnistrian state.

5 Discussions

The practical part of the article aimed to find out by means of a questionnaire survey the level of awareness of high school and university schools about the conflict between Transnistria and Moldova and awareness of Transnistria itself and other selected separatist regions (South Ossetia, Abkhazia, Nagorno-Karabakh, Catalonia, Basque Country, Flanders and Scotland). In general, we can observe that frozen conflicts are not of particular interest to the students. However, students with higher education seem to be more aware of these types of conflicts, including Transnistria.

We can observe that the majority of the students had not heard about the conflict between Transnistria and Moldova. The largest share of students who had heard about the conflict was among masters students. On the contrary, the smallest share was among high school students. Moreover, we can say that masters students often opted for "separatism" for

Question number 6. It is again the highest rate among the researched student categories. These results confirmed H1.

The results also confirmed the H4 as a neutral choice ("I do not know if Czechia should recognise the independence of the Transnistria") predominated among all groups of respondents. Only at masters level, we can observe tight results in comparison to "rather no"/"no". We explain this by the more profound knowledge of masters students about the conflict.

On the contrary, H2 and H3 were not confirmed. H2 showed the problem of forgetting and limited knowledge of frozen conflicts, especially in eastern Europe. Bachelors and masters degree students thought that they have the least level of knowledge about South Ossetia, although H2 supposed that all groups of respondents would assess that they have the lowest level of knowledge of all selected separatist regions about Transnistria.

Similarly, as with H2, respondents' answers showed that they had the least success in locating Georgia. We set the H3 as all groups of respondents will have the least success in drawing the states on the outline map in the case of Moldova. It is interesting that the students have slightly less knowledge about the frozen conflict between South Ossetia and Georgia rather than Transnistria and Moldova. Considering the fact that the conflict in South Ossetia is younger, it would be interesting to why this is the case.

We also identified students' sources of information about the conflict between Transnistria and Moldova (or where they would draw information from if they had not heard about the conflict), their conception of Transnistria and Moldova, and attitudes towards Transnistria.

What we consider as one of the most important findings is the role of the internet. However, with the latest trends and world development, this result is not surprising. The internet represents a significant source of information if students were looking for additional information or heard about the conflict thanks to the internet. Even though the results vary among each group, the internet still remains vital for each of them. However, we should point out that the students with a higher level of education would also choose books as a

source of information. The findings related to the sources are important considering the challenges of fake news and hybrid warfare. As said in the text above, Russia targets people's minds to influence their opinions. The implication of this is that educational institutions and parents should educate children and youngsters on how to detect fake news and verify all kinds of information.

6 Conclusion

As the main research goal, we defined and set four fundamental hypotheses for the practical part, which were subsequently tested and verified, and two of them were confirmed (H1 and H4).

Within the research, we looked at the role of the EU in the conflict. For the EU, Moldova was just a small spot on the radar in the 1990s. At that time, her attention was focused on other areas (e.g. the conflict in the Balkans). It was not until 2001-3 that the EU's growing interest began to manifest itself. Until 2002, it essentially left the process of settling the conflict to the OSCE, then sent representatives for the first time to joint Transnistrian-Moldovan discussions. With the progress of European integration to the east in 2004 and especially in 2007 (the accession of Romania), the EU has become the second key external actor. Romania's entry has made Moldova its direct neighbour. The EU saw the Transnistrian conflict as a significant obstacle to improving the political, economic and social situation in Moldova and thus as an obstacle to a stable neighbourhood (Troitskiy, 2016).

In general, the research highlights the issue of frozen conflicts and forgetting. It also provides an impetus for further research into blank spots for inquiry in political science disciplines as well as in the education field. The topic is undoubtedly multidisciplinary and needs to be carefully researched from more angles.

References

- Átalnd, K. (2020): Destined for deadlock? Russia, Ukraine, and the unfulfilled Minsk agreements. In: *Post-Soviet Affairs*, Vol. 36, No. 2, pp. 122-139, DOI: 10.1080/1060586X.2020.1720443.
- Baarová, B. And Jakubek, D. (2019): Podněstří – de facto stát s nejistou budoucností. In: *Acta geographica universitatis comenianae*. Vol. 63, No. 1, pp. 3-29.
- Bebler, A. (2015): Crimea and the Russian-Ukrainian Conflict. In: *Romanian Journal of European Affairs*, Vol. 15, No. 1, pp. 35-54.
- Boylan, B. M. (2015): In pursuit of independence: the political economy of Catalonia's secessionist movement. In: *Nations and nationalism*. Vol. 21, No. 4, pp. 761-785.
- Bryant, R. And Papadakis, Y. (2012): *Cyprus and the Politics of Memory: History, Community and Conflict*, I. B. Tauris, London, p. 21.
- Brzozowski, A. (2019): Moldova FM: We want to move as quickly as possible on EU accession. In: *euractiv* [online]. Available at: <<https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/moldova-fm-we-want-to-move-as-quickly-as-possible-on-eu-accession>> [Accessed: 2021-09-08]
- Challis, B. (2020): Belarus beyond 2020: Implications for Russia and the West. In: *European Leadership Network* [online]. Available at: <https://www.europeanleadershipnetwork.org/wp-content/uploads/2020/07/Belarus-policy-brief-1.pdf> [Accessed-2021-10-07]
- Comisia Electorala Centrala (2021): *Alegeri Parlamentare in Republica Moldova*. In: *Comisia Electorala Centrala* [online]. Available at: <https://pv.cec.md/parlamentare2021-rezultate.html> [Accessed: 2021-07-27]
- Connerton, P. (1991): *How Societies Remember*. Cambridge University Press: Cambridge
- Coppieters, B. (2018): Three types of forgetting: on contested states in Europe. In: *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 20, No. 6, pp. 578-598. doi: <https://doi.org/10.1080/19448953.2018.1504378>
- Coyle, J. (2018). *Russia's Border Wars and Frozen Conflicts*. Palgrave Macmillan: London
- Crandall, M. (2012): Hierarchy in Moldova-Russia Relations: the Transnistrian Effect. In: *Studies of Transition States and Societies*, 4(1), 3-15.
- Crowfort, O. (2021): President Maia Sandu says reign of thieves is over after Moldova election. In: *Euronews* [online]. Available at: <https://www.euronews.com/2021/07/12/president-maia-sandu-says-reign-of-thieves-is-over-after-moldova-election> [Accessed: 2021-09-19]
- de Waal, T. - von Twickel, N. (2020): *Beyond Frozen Conflict Scenarios for the Separatist Disputes of Eastern Europe*. Rowman & Littlefield International: London.

- Dembińska, M. - Mérand, F. (2018): The role of international brokers in frozen conflicts: the case of Transnistria. In: *Asia Europe Journal*. Vol. 17, No. 1, pp. 15-30.
- Felician, S. (2011): North and South Korea: A Frozen Conflict on the Verge of Unfreezing? In: *Istituto Affari Internazionali. IAI Working Papers*, Vol. 11.
- Filipec, O. (2019): Hybrid Warfare: Between Realism, Liberalism and Constructivism. In: *Central European Journal of Politics*, Vol. 5, No. 2, pp. 52–70.
- Fischer, S. (2016): Not frozen! The unresolved conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh in light of the crisis over Ukraine. In: *SWP Research Paper*, Vol.9, No.9, pp. 25- 42.
- Giles, K. - Seaboyer, A. (2019): The Russian Information Warfare Construct. In: *Defence Research and Development Canada* [online]. Available at: https://cradpdf.drdc-rddc.gc.ca/PDFS/unc341/p811007_A1b.pdf [Accessed-2022-02-10].
- Given, L. (2008): Convenience Sample. *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Götz, E. (2016): Neorealism and Russia's Ukraine policy, 1991- present. In: *Contemporary Politics*, Vol. 22, No. 3, pp. 301-323, DOI: 10.1080/13569775.2016.1201312
- Hendl, J. (2006): *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.
- Henry, G., T. (1990): *Practical Sampling*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Hynek, O. (2020): Geopolitics of Central Asia: Between the Russian Bear and the Chinese Dragon. In: *Central European Journal of Politics*, Vol. 6, No. 2, pp. 73–93. DOI: 10.24132/cejop_2020_4
- Jakubek, D. (2018): Podněstří – krizová oblast Moldavska. In: *Geografické rozhledy*. Vol.28, No. 1, pp. 34-37.
- Juza, P. (2016): Středná Ázia a Čína – problémy politiky, bezpečnosti a možné geopolitické dosledky. In: *Studia Politica Slovaca*, Vol. 1, No. 1, pp. 34–55. <https://doi.org/10.31577/SPS.2019-1.3>
- Lachert, J. (2019): Post-Soviet Frozen Conflicts: A Challenge for European Security. In: *Warsaw Institute* [online]. Available at: <https://warsawinstitute.org/post-soviet-frozen-conflicts-challenge-european-security/> [Accessed: 2021-11-28].
- Martínek, J. (2011): *Ukrajina a Moldávie: turistický průvodce do zahraničí*. Praha: Olympia.
- Osipov, A. - Vasilevich, H. (2017): The phenomenon of Transnistria as a model of post- Soviet diversity policy. In: *ECMI Working Paper*. Vol. 96, pp. 1-33.
- Pirna, F. (2013): Linguistic Divisions and the Language Charter – The Case of Moldova. In: *ECMI Working Paper*. Vol.64.
- Racz, A. (2016): The frozen conflicts of the EU's Eastern neighbourhood and their impact on the respect of human rights. In: *European Parliament*,

- Directorate-general for external policies, [online]. Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578001/EXPO_STU\(2016\)578001_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578001/EXPO_STU(2016)578001_EN.pdf) [Accessed-2022-01-02].
- Rogstad, A. (2018): The next Crimea? Getting Russia's Transnistria policy right. In: Problems of post-communism. Vol.65, No. 1, pp. 49-64. doi: <https://doi.org/10.1080/10758216.2016.1237855>
- Rosca, M. (2021): Moldova on pro-EU course after elections. In: Politico [online]. Available at: <https://www.politico.eu/article/moldova-pro-eu-election-center-right-pas-parliament/> [Accessed – 2021-08-21]
- Szostek, J. (2020): What Happens to Public Diplomacy During Information War? In: International Journal of Communication. Vol. 14, pp. 2728-2748.
- Tashev B. - Purcell, M. - McLaughlin, B. (2019): Critical Reflections on the Conceptual Framing of International Communication In: MCU Journal. Vol. 10, No. 2, pp. 129-147 DOI: <https://doi.org/10.21140/mcu.j.2019100208>
- Teddilie, C. - Fen, Y. (2007): Mixed methods sampling: A typology with examples. In: Journal of Mixed Methods Research, Vol. 1, No. 1, pp. 77-100.
- Troitskiy, E. F. (2016): EU policy towards the Transnistrian conflict (1992-2015). In: Sibirskie istoricheskie issledovaniya. Vol. 4, No. 3, pp. 28-42.
- Vagias, W., M. (2006). Likert-type scale response anchors. South Carolina: Clemson University.
- Wu, H. - Leung O. S. (2017): Can Likert Scales be Treated as Interval Scales?—A Simulation Study. In: Journal of Social Service Research, pp. 527-532.

Ondřej Hynek is an independent consultant for political risk assessment, education and refugee policies focusing on international development aid. [e-mail: ondrejhynek@yahoo.de]

František Frolík is a high school teacher at Gymnázium Teplice with qualifications of social science, geography, and political geography. [e-mail: frolik@gymtce.cz]

Studies

ZÁKLADNÉ SMERY A DETERMINANTY DIVERZIFIKÁCIE ĽUDSTVA V SÚČASNOM SVETE

BASIC DIRECTIONS AND DETERMINANTS OF DIVERSIFICATION OF HUMANITY IN THE CONTEMPORARY WORLD

Štefan VOLNER

Abstract: The basic condition for the existence of all natural and social, living and non-living systems is energy (in the broadest sense of the word). Without it, nothing would exist and develop. If we move to the area of living systems, then the term "energy" must also include food, which is a decisive source of existence, internal energy, internal growth, movement and development of a living system. Energy is the basic driving force, source and key condition for the development of all living systems, including humanity. It is therefore natural that the search for energy is one of the most essential and important senses of the activity of living systems. A basic condition for finding, obtaining and consuming energy is the ability to adapt and diversify the living system. If the system could not adapt (structurally, functionally) to new external and internal changes, then it would not have the ability to diversify into its surroundings and find energy. If the system did not have the ability to diversify, penetrate into its surroundings, then it would not find the energy for its existence, adaptation and development. Adaptation, in turn, depends on its new arrangement. This would not be possible without energy. Systems draw endogenous energy from within the system. The system must look for exogenous energy in the surroundings. It finds and acquires it thanks to diversification. If any living system is to survive, then it must have energy, it must diversify, it must adapt, and it must permanently self-organize. These are the basic conditions for the existence and development of living systems, including man, state and humanity. They are interconnected, one cannot be separated from the other. Respecting this condition, in the article we focus on a very brief outline of the basic directions and determinants of the diversification of humanity in the contemporary world. The following are primarily applied here: the thermodynamic paradigm, and the holistic paradigm (network approach).

Keywords: *energy, humanity, scientific and technical system, diversification*

1 Úvod

Základnou podmienkou existencie všetkých prírodných i spoločenských, živých i neživých systémov je *energia* (v najširšom slova zmysle). Bez nej by neexistovalo a nevyvíjalo sa nič. Ak sa presunieme do oblasti živých systémov, potom do pojmu „energia“ musíme zahrnúť i *potravu*, ktorá je rozhodujúcim zdrojom existencie, vnútornej energie, vnútorného rastu, pohybu a vývoja živého systému. *Energia je základnou hybnou silou, zdrojom a kľúčovou podmienkou vývoja všetkých živých systémov, teda i ľudstva, človeka.* Je preto zákonité, že *hľadanie energie* je jednou z najpodstatnejších a najdôležitejších zmyslov činnosti živých systémov. Základnou podmienkou hľadania, získania a spotreby energie je schopnosť *prispôsobovania* sa a *diverzifikácia* živého systému. Ak by sa systém nedokázal prispôsobiť (štruktúrne, funkčne) novým vonkajším a vnútorným zmenám, potom by nemal schopnosť diverzifikovať do svojho okolia a nájsť energiu. Zároveň ak by systém nemal schopnosť diverzifikovať, prenikať do svojho okolia, potom by nenašiel energiu na svoju existenciu, prispôsobovanie sa a rozvoj. Prispôsobovanie je zas závislé od jeho nového usporiadania. To by zas nebolo možné bez energie. Endogénnu energiu systémy čerpajú z vnútra systému. Exogénnu energiu, musí systém hľadať v okolí. Nachádza a získava ju vďaka diverzifikácii. *Ak chce akýkoľvek živý systém prežiť, potom musí mať energiu, musí diverzifikovať, musí sa prispôbovať a musí sa permanentne samo-usporadúvať.* To sú základné podmienky existencie a vývoja živých systémov, teda i človeka, štátu a ľudstva. Sú vzájomne previazané, jedno od druhého nie je možné oddeliť. Pri rešpektovaní tejto podmienky, sa v článku sústredíme na veľmi stručné načrtnutie základných smerov a determinánt diverzifikácie ľudstva v súčasnom svete.

Článok je výsledkom syntézy, indukcie a extrapolácie najrôznejších teórií, poznatkov zo štúdia mnohých prác, z ktorých spomeniem (v zozname literatúry) len tie najdôležitejšie. Aplikované sú tu predovšetkým: termodynamická paradigma, najmä druhý a štvrtý termodynamický zákon a holistická paradigma (sieťový prístup, systém ako zasieťovaný celok).

2 Význam informácií pre diverzifikáciu ľudstva

Jedným z *klúčových a základných podmienok, vstupných počiatkových faktorov procesu usporiadania* systémov sú *informácie*. Bez nich nie je možná zmena systému, nové usporiadanie a vývoj. Informácie sú všetky zmeny, procesy, veci, vzťahy, elementy, energia, vlastnosti, normy, poznanie atď., ktoré tvoria *východisko a základ*, vďaka ktorému a na ktorom sa vyvíja (vzniká, funguje, rozvíja a zaniká) každý (prírodný i spoločenský) systém. Nové usporiadanie spoločenského systému potrebuje energiu, peniaze, ľudskú prácu, nové inštitúcie, nové normy, nové riadenie, nové vzťahy a spojenia atď. Teda bez informácií by nebolo možné nové usporiadanie systému (Stonier 2002). Samozrejme, že systém musí byť schopný tieto informácie poznať, získať, usmerniť, využiť, premeniť na hmotnú,

organizačnú, vzťahovú, duchovnú či vecnú formu. Ak by tieto vlastnosti nemal, potom by sa nestali jeho štruktúrotvornou a funkčnou hybnou silou, východiskom a základom nového usporiadania. Význam informácií v diverzifikácii ľudstva je obrovský. V článku načrtneme prečo a ako.

Informácie spolu s hmotou a energiou sú kľúčovými a základnými prvkami existencie všetkých systémov, ich usporiadania (štruktúry, siete, hierarchie atď.). Sú jednou z rozhodujúcich podmienok znižovania entropie systémov, ich nového usporiadania, ich vývoja a prežitia.

Dôležité je si uvedomiť aj tú skutočnosť, že každá informácia musí mať svojho *nositeľa* a spracovateľa, inakšie neprežije, alebo sa stane nefunkčnou. Nositeľom slnečnej informácie sú slnečné aktivity a materiálne prvky, častice a žiarenie. Nositeľom genetickej informácie je živý systém – bunka, presnejšie DNA. Nositeľom socioinformácie je človek a ľudská spoločnosť. Nositeľom vedeckej informácie je človek, vedecká kniha, disketa, atď. Ak ohrozujeme prírodu a ľudstvo, potom ohrozujeme aj nositeľov prírodných a spoločenských informácií. Preto, z logiky veci, by malo skúmanie procesu globalizácie, globálneho vývoja ľudstva, obsahovať i skúmanie týchto zakladajúcich a počiatočných informácií.

V prírode a v spoločnosti (všetky oblasti spoločenského života) existujú štyri druhy informácií, ktoré sú zároveň aj počiatočnými (východiskom) a zakladajúcimi (základom) konštruovania, usporiadania štyroch **hlavných subsystémov prírody a spoločnosti**:

1. **Kozmické informácie (KI)**, pravdepodobne ako prvé – prainformácie kozmu, prírody v najširšom slova zmysle. Výsledkom je vznik a dnešná štruktúra **kozmu** (ekvivalentný s pojmom vesmír),
2. **Genetické informácie (GI)**, výsledkom je vznik a existencia živých systémov, celej biosféry, vrátane človeka,
3. **Spoločenské informácie (socioinformácie) (SI)**, výsledkom je vznik a štruktúra dnešnej ľudskej spoločnosti (*homo sapiens sapiens*),
4. **Vedecko-technické informácie (VTI)**, výsledkom je vznik a štruktúra súčasného vedecko-technického systému ľudstva. (obrázok č. 1)

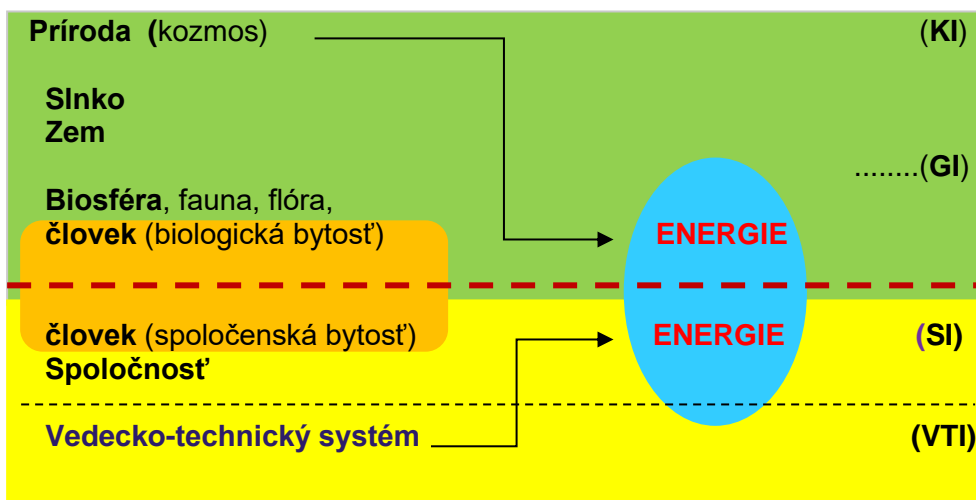
Ak rozdelíme svet na prírodný a spoločenský, potom východiskom a základom vzniku a konštruovania prírody sú kozmická a genetická informácia (súhrnný pojem **prírodná informácia**) a východiskom a základom vzniku a konštruovania ľudskej spoločnosti sú socioinformácia a vedecko-technická informácia, súhrnný pojem **spoločenská informácia**, alebo pojem **sociovedecko-technická informácia** ^(Smajs 2006), ktorý v tejto kapitole budeme častejšie používať.

Na vývoji, vzniku (Veľký tresk, inflácia), fungovaní a usporiadaní kozmu (kozmickeho priestoru) sa spolupodieľali a podieľajú nasledujúce **základné kozmické informácie (KI)**:

- svetlo
- častice,
- hmota, tmavá hmota,
- energie , tmavá energia,

- žiarenie (korpuskulárne, časticové a vlnové),
- elektromagnetické procesy (vzájomne prepojené elektrické a magnetické deje),
- plazma (ionizovaný plyn),
- gravitácia (priťahovanie, ale aj ako časopriestorová sústava),
- základné atómové sily (elektromagnetická, slabá a silná),
- rýchlosť,
- tlak,
- teplota.

Obrázok č. 1: Základné oblasti, úrovne prírody a spoločnosti

Zdroj: autor

Kozmická informácia je rozhodujúcim faktorom *diverzifikácie* kozmu, pravdepodobne zahájená Veľkým treskom (alebo inflačnými procesmi). Podľa väčšiny teoretikov kozmos sa naďalej priestorovo (rozpína) aj štrukturálne diverzifikuje (nové štruktúry v kozme, planéty, hviezdy, galaxie, kopy, steny atď.) Výsledkom pôsobenia kozmickej informácie je usporiadanie kozmu, teda aj vznik Mliečnej cesty (Galaxie) a Slnčnej sústavy. Pre existenciu našej Zeme (a života na nej), je rozhodujúcim faktorom existencia Slnka.

V systéme kozmických informácií sú osobitne pre našu planétu a ľudstvo významné *slnčné informácie (SlnI)*, ako výsledok interakcie informácií, javov a procesov medzi kozmom a Slnkom. Základnými slnečnými informáciami sú predovšetkým: plazma, elektromagnetické žiarenie, korpuskulárne žiarenie, magnetické pole, heliosférické procesy, teplo, svetlo, slnečné aktivity, gravitácia atď. Z hľadiska vývojových fáz Slnka (aj Slnčnej sústavy) sa Slnko pravdepodobne nachádza na vrchole, resp. skôr na vzostupnej fáze svojho vývoja, starnutia. Táto skutočnosť (informácia) bude výraznou mierou ovplyvňovať stav celej Slnčnej sústavy, ale i život na našej

planéte. Preto permanentné skúmanie Slnka rôznymi kozmickými systémami a získavanie slnečných informácií je pre skúmanie našej Zeme a ľudstva mimoriadne aktuálne a významné.

Výsledkom pôsobenia kozmických informácií a novej štruktúry kozmu, osobitne Slnka a Slnčnej sústavy, je vznik a existencia *Zeme*. Vďaka polohe našej Zeme v Slnčnej sústave, vzdialenosti od Slnka, jej veľkosti, rotácie, sklonov atď. na Zemi vznikli dva systémy: „neživý“⁷⁶ (Lovelock 2001) systém (geologická štruktúra, litosféra, jadro, magnetosféra, magnetické póly, elektrický systém, atmosféra, hydrosféra) a živý systém (stotožníme s pojmom biosféra). Existencia života, živého systému – *biosféry*, je zatiaľ (z hľadiska momentálnych poznatkov) unikátnym javom v kozme. Môžeme povedať, že kozmická informácia (KI), osobitne Slnčná informácia (SlnI) založila vznik a fungovanie *genetickej informácie* (GI), ktorá sa stala východiskom a základom vzniku života, celej biosféry. V biosfére sa narodili nové prírodné, genetické informácie – *genetické informácie rastlín* (GIR) a *genetické informácie zvierat* (GIZ). Ich ďalší vývoj a koevolúcia majú za následok vznik novej, v kozme zatiaľ unikátnej, prírodnej informácie – *genetickej informácie človeka* (GIČ). Predstavujú základnú podmienku vzniku a existencie človeka. Vznik človeka (*homo sapiens sapiens*) je základnou podmienkou vzniku *ľudskej spoločnosti* a s ňou i vzniku a pôsobenia nového druhu informácií – *socioinformácie*.

Vznikom ľudskej spoločnosti sa prírodný systém (svet prírody) na našej planéte rozdelil, resp. doplnil o nový systém (nový „svet“) – spoločenský. Avšak spoločenská informácia nebola a nie je priamym a bezprostredným základom, pokračovaním prírodnej, resp. genetickej informácie. Je relatívne samostatná. Vznikom mysliaceho človeka a ľudskej spoločnosti sa narodila aj *asymetria a konflikt* medzi vývojom prírody a vývojom ľudskej spoločnosti (človeka, ľudstva), medzi vývojom prírodnej a spoločenskej informácie. Od tejto chvíle sa vývoj spoločenskej informácie, vývoj človeka, diverzifikácia ľudstva, čoraz častejšie deje na úkor vývoja a diverzifikácie prírody, biosféry, často na úkor prírodnej informácie. Tu vidíme informačné, genetické a systémové základy a príčiny *konfliktu medzi prírodou a spoločnosťou*, resp. diverzifikáciou prírody a diverzifikáciou ľudskej spoločnosti, človeka. Rozhodujúcim a jednotiacim základom je tu *diverzifikácia ľudstva*, ktorá naráža na diverzifikáciu a existujúci poriadok prírody, planéty (Volner 2012b).

Vo vývoji vzťahu medzi *prírodou a spoločnosťou* (teda i prírodnou a spoločenskou informáciou) je dôležité upozorniť na niekoľko kľúčových momentov:

- jedná sa o jeden z najväčších *globálnych konfliktov* do ktorého sa ľudstvo „púšťa“,
- víťaz je pritom známy: človek nikdy nemôže poraziť prírodu, možno vyhubí ľudskú spoločnosť, možno väčšinu biosféry, možno zdeformuje

⁷⁶ Pojem „neživý“ dávame do zátvorky preto, lebo podľa teórie Gaia je celá naša planéta jeden „živý“ celostný organizmus.

našu planétu (totálna raketojadrová vojna), ale nebude panovať a „určovať pravidlá“ prírode; možno bude poznať a „ovládať“ väčšinu základných prírodných informácií, ale nezvládne sám seba,

- človek a jeho sociovedecko-technické informácie nikdy nemôžu byť určujúcimi a zakladajúcimi informáciami prírody, hoci prírodu a jej informácie môžu a budú značnou mierou ovplyvňovať, meniť a dopĺňať (genetická manipulácia, geneticky modifikovaná potrava, „umelý“ život, štiepenie a fúzia atómov, nanoroboty atď.),
- zostrovaním konfliktu medzi prírodou (prírodnou informáciou) a spoločnosťou (socioinformáciou) ľudstvo bude spoznávať a narážať na svoje *limity*. Ak prekročí kritické hranice, nastúpi cestu samozničenia,
- z hľadiska genetického prístupu je nasledujúce poradie vzniku a pôsobenia informácií a systémov: kozmická informácia a kozmos, planetárny systém (Zem) a planetárna informácia, biosféra a genetická informácia, spoločenská sféra a sociovedecko-technická informácia. Starnutie systémov a ich informácií však pôjde od konca: teda najskôr sa zhoršia podmienky pre život človeka a ľudskej spoločnosti, potom biosféry, planéty, Slnka, Slnčnej sústavy; vo vývoji živých systémov (v biosfére) prišiel človek ako posledný a planétu a prírodu opustí ako prvý,
- dochádza k *protichodnému* vývoju (smeru) prírody a spoločnosti, kozmickej, genetickej a sociovedecko-technickej informácie; socioinformácia „násilne“ zasahuje do prírodnej informácie, obmedzuje jej pohyb, čím často násilne „zasahuje“ do tvorby prírodných štruktúr, vývoja prírody,
- odlišné *tempo* vývoja spoločnosti (exponenciálne) a prírody (organické) spôsobuje *asymetriu, nerovnováhu a konflikt*; diverzifikácia ľudstva má vyššie tempo ako diverzifikácia našej planéty a biosféry,
- výraznejšiemu nárastu *spotreby energie* zo strany ľudstva, ako prejav a následok rýchlejšej diverzifikácie ľudstva,
- dochádza k nerovnovážnemu vývoju ľudstva a k *narušeniu „rovnováhy“* prírody, biosféry, medzi prírodou a spoločnosťou,
- dochádza k zvyšovaniu *entropie* planéty i ľudskej spoločnosti, ako dôsledok exponenciálnej diverzifikácie a exponenciálneho rastu spotreby a chaotického vývoja ľudstva,
- vznik nových globálnych konfliktov, resp. konfliktov s globálnym dosahom pre ľudstvo,
- vznik nových spoločenských systémov (energetických, vedecko-technických, spoločenských), ako dôsledok rastu entropie, bifurkácií a *nového usporiadania* ľudstva. (Volner 2012b)

Základnou podmienkou existencie a vývoja všetkých systémov, teda i prírody, biosféry, človeka a ľudstva je ich *pohyb*. Základným globálnym problémom vzťahu medzi prírodou a spoločnosťou, ale aj najväčšou bezpečnostnou hrozbou pre ľudstvo je súčasný charakter, spôsob a tempo *pohybu – diverzifikácie ľudstva*. Je kľúčom k pochopeniu vývoja všetkých

systémov, aj ľudstva (Kauffman 2004; Lovelock 2001; Prigogine – Stengersová 2001). Problém diverzifikácie ľudstva je v jej rýchlosti - je exponenciálny a „rýchlejší“ než bezpečne možný. Narušený je tu štvrtý vývojový zákon - miera rýchlosti. Avšak, ak by sa jednalo o cyklický a rovnaký pohyb (čo do intenzity, spôsobu, šírky, rýchlosti a druhu), potom by sa vývoj zastavil, prinajmenšom nevyvíjal čo do kvality a úrovne. Potom by sa nevyvíjali a nešírili informácie, zostal by len kozmos a biosféra by ani nebola vznikla. Jednou z hlavných príčin, prečo sa informácie a systémy šíria a vyvíjajú, osobitne prírodné, biologické a spoločenské, je to, že sa dostávajú do energetickej a informačnej nerovnováhy, že ich nositelia a systémy ich potrebujú čoraz viac, že permanentne hľadajú a nachádzajú nové informácie a novú energiu pre svoj vývoj a pohyb. Hľadanie a využívanie energie však nie je možné bez *diverzifikácie ich nositeľov a systémov. Diverzifikácia je základnou podmienkou a príčinou vývoja (vzniku až zániku) všetkých živých systémov.* Na rozdiel od „obyčajného“ a „rovnakého“ pohybu sa jedná o pohyb zrýchľujúci, pohyb do budúcnosti, pohyb do nových a širších priestorov (vertikálny), do hĺbky, pohyb smerom k iným úrovniam (horizontálny), do širších systémov, pohyb, ktorý vedie k vzniku nových zložitejších a komplexných systémov. Práve takýto pohyb – *diverzifikácia, je príčinou vývoja ľudskej spoločnosti, ale aj jej konfliktu so seba samou a prírodou.* Preto diverzifikácia ľudstva a stret základných druhov informácií v štyroch spomenutých systémoch, osobitne spoločenských, je kľúčom k pochopeniu nevyhnutného ale aj konfliktného vývoja ľudstva. Vynárajú sa ďalšie otázky: Prečo musí ľudstvo diverzifikovať? Aké sú základné podmienky a nástroje diverzifikácie ľudstva? Aké sú (môžu byť) následky diverzifikácie pre ľudstvo?

Ľudstvo, rovnako ako všetky živé systémy, *musia* diverzifikovať predovšetkým preto, lebo rastú, lebo sa menia, usporadúvajú, permanentne vyvíjajú, lebo potrebujú energiu, lebo vedú konkurenčný boj o prežitie a nové priestory svojho vývoja.

Základnými a určujúcimi *podmienkami* pohybu, diverzifikácie ľudstva sú:

- *obývatel'né prírodné prostredie* (napr. klíma, hydrosféra, atmosféra atď.),
- *energie*⁷⁷ (exogénne a endogénne, vrátane potravy),
- *usmernenie* energie a pohybu ľudstva,
- *usporiadanie* (organizácia) ľudstva, resp. spoločenského systému.

Základnými usmerňovačmi, *nástrojmi* diverzifikácie (globalizácie) ľudstva sú:

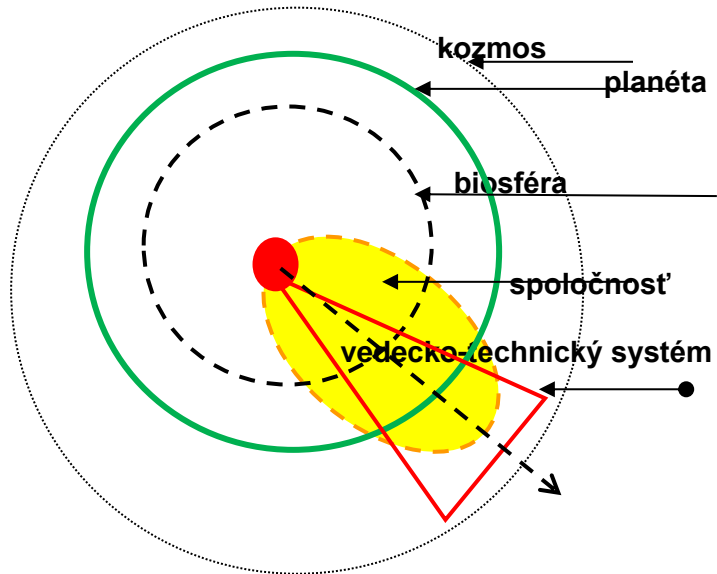
- *energie*, energetické toky, voda, kyslík, potraviny atď.,
- *informácie*, informačný systém ľudstva, poznatky,
- *organizácia*, sieť,

⁷⁷ Pod pojmom „energia“ tu budeme chápať všetky nevyhnutné vnútorné i vonkajšie zdroje (gravitáciu, žiarenie, teplo, svetlo, vodu, kyslík, potravu atď.), ktoré sú nevyhnutné na vznik, fungovanie, rozvoj, nové usporiadanie a pohyb prírodných i spoločenských systémov do nových priestorov.

- *vedecko-technický systém*,
- *moc a sila*,
- *iné regulačné spoločenské nástroje*: právo, normy, idey, hodnoty a morálka.

Základným *nástrojom* diverzifikácie ľudstva, ktorým sa odlišuje a oddeľuje od prírody, najmä ríše zvierat, vďaka ktorému sústavne zasahuje a „podmaňuje“ si prírodu, vďaka ktorému preniká do nových priestorov, vytvára nové štruktúry a hľadá a vytvára nové energie pre svoj rozvoj, je *vedecko-technický systém* (vrátane vedecko-technickej informácie) (obrázok č. 2). Hlavnými priestormi, úrovňami jeho prieniku a objavovania nových druhov energií sú najmä *kozmos a nanosvet*. Hlavnými nástrojmi globalizácie a prieniku do budúcnosti sú *veda, technika a technológia* (zasieťované do nového celku a kvality – vedecko-technického systému), vďaka ktorým vytvára novú (alternatívnu) energiu, nové roboty a inteligentné stroje, nové informačné systémy, virtuálny svet, vďaka ktorým preniká do nanosvetu (abiologického, atómové jadrá a ich prvky, atómové sily, kvantové procesy) a biologického – genetických štruktúr živých systémov, vrátane človeka (Volner 2012b).

Obrázok č. 2: Kozmos – planéta - spoločnosť - vedecko-technický systém

—————> vplyv kozmu, zemskeho priestoru, biosféry na ľudskú spoločnosť a jej VTS.

- - - - -> diverzifikácia ľudstva do svojho širšieho okolia prostredníctvom VTS.

Zdroj: autor

Výsledkom diverzifikácie ľudstva je jeho ďalší rozvoj, prienik do kozmu až nanosveta, zasahovanie do prírodných dejov, ostatných druhov informácií a systémov. Mimo mnoho pozitív, ktoré diverzifikácia ľudstva prináša však narastá aj množstvo problémov, ktoré prinášajú značné riziká a hrozby pre jeho ďalšiu existenciu a vývoj. Jedná sa o **globálne problémy ľudstva**. Ide o problémy, ktoré zasahujú ľudstvo ako celok, ktoré už nie sú schopné riešiť národné štáty a ani človek ako jednotlivец, ktoré ho ohrozujú alebo vytvárajú riziká pre jeho existenciu a ďalší vývoj.

Hlavnými *globálnymi problémami ľudstva*, ktoré môžu ešte výraznejšie ohrozovať jeho existenciu, vývoj a diverzifikáciu, sú:

- *zmena klimatického systému a klímy na planéte,*
- *exponenciálna spotreba prírodných zdrojov energií, vyčerpávanie prírodných (najmä neobnoviteľných) zdrojov na našej planéte,*
- *konflikt medzi existujúcimi zdrojmi prírodných energií a nárokmi spoločenského rozvoja na energiu a nerastné suroviny, „obmedzené“ prírodné (fosílné – biotické a abiotické), obnoviteľné a neobnoviteľné, umelé, alternatívne zdroje energií, voda a úrodná pôda atď.,*
- *zneužívanie výsledkov vedy, techniky a poznatkov; konflikt medzi človekom, informačným systémom a inteligentným strojom nadobudne nové dimenzie,*
- *rozpor medzi existenciou biologických limitov človeka a zatiaľ jeho „nelimitovanou“ perspektívou a následkami rozvoja vedecko-technického systému (humánny a ekologický aspekt), genetická manipulácia atď.,*
- *relatívna samostatnosť spoločenskej činnosti ľudí, správajúcej sa ako „nadradenej“ a „nezávislej“ od prírody,*
- *kríza „moderného“ štátu a politických elít,*
- *kríza demokracie „moderného“ štátu ,*
- *morálny hazard a inštitucionalizácia morálneho hazardu na globálnej úrovni (najmä u globálnych aktérov),*
- *uplatňovanie moci globálnych aktérov, globálnych elít a globálnych hráčov vo vývoji ľudstva,*
- *kríza ekonomického systému,*
- *spôsob pohybu a vývoja peňazí; peniaze ako významný nástroj diverzifikácie (najmä ekonomickej a geopolitickej globalizácie) ľudstva, vznik a šírenie virtuálneho (informačného a finančného) sveta, konflikt medzi reálnym a virtuálnym svetom,*
- *masifikácia výroby a spotreby, ktoré sú v rozpore so stavom a vývojom prírody,*
- *globalizácia a panstvo „trhu“,*
- *majetková a príjmová polarizácia ľudstva, ktoré plodia asymetrie, nerovnováhu, krízy a konflikty v spoločenskom vývoji,*
- *nadradenosť globálnej infraštruktúry nad národnou (mocenskou, energetickou, ekonomickou, finančnou, sociálneho zabezpečenia, vzdelania, zdravotného zabezpečenia, potravinovej infraštruktúry, informačnej, komunikačnej a dopravnej),*

- *globálny sociálny chaos*, zahrnujúci: vývoj demografickej štruktúry ľudstva (podľa majetku, vzdelania, kultúry, náboženstva, veku, pohlavia, podielu na moci, reálneho či virtuálneho sveta, v pracovnom pomere, mimo pracovného pomeru, mimo spoločnosti), globálna migrácia, kriminalita, úpadok štátu, násilie, konflikty, sociálny a politický odpor, asymetrický boj štát vs. občan, konflikt medzi globálnymi aktérmi a národnými štátmi, globálnymi aktérmi a občanmi atď.,
- globálna kontrola a ovládanie ľudstva,
- šírenie skrytého neomalthuziánstva, údajne ako dôsledok: rastu počtu obyvateľstva, šírenie spoločenskej krízy, nedostatku potravín, energie, úpadku spoločností, šírenia pandémieí, klimatických katastrof, ozbrojených konfliktov, genetickej manipulácie, terorizmu, násillia, etnických a náboženských konfliktov, boja kultúr, globalizácie, geopolitických zásahov, blokad, vývozu revolúcií atď.,
- globálny potravinový problém, hrozby, vyplývajúce z geneticky modifikovaných rastlín, geneticky modifikovaných zvierat a geneticky modifikovaných potravín,
- globálne geopolitické pohyby a ohniská, geopolitické tlaky, „obsadzovanie“ kozmického priestoru a kybernetického priestoru,
- globálne média, účelové a sofistikované ovplyvňovanie vedomia, morálky, hodnôt a názorov ľudí.

V tejto kapitole nebudeme rozoberať všetky hore uvedené globálne problémy ľudstva, determinované najmä diverzifikáciou ľudstva do spomínaných štyroch „svetov“. Obmedzíme sa len na stručné načrtnutie jedného z hlavných smerov a podmienok diverzifikácie ľudstva, a to na *vedecko-technický systém*.

3 Vedecko-technický systém – určujúci nástroj diverzifikácie ľudstva

Človek má unikátne vlastnosti a schopnosti, je schopný abstraktne myslieť, plánovať, uvedomovať si sám seba a svoje okolie, učiť sa a vytvárať najrôznejšie nástroje svojej diverzifikácie. Je nepochybné, že dnešný stupeň vo svojom vývoji dosiahol predovšetkým vďaka vytvoreniu a využívaniu vedecko-technického systému (obrázok č. 2). Vedecko-technický systém je kľúčovým nástrojom jeho diverzifikácie, jeho predĺženou „rukou“. Ide o zasieťovaný systém poznatkov, informácií, techniky a technológií. Predovšetkým vďaka nemu môže ľudstvo diverzifikovať, globalizovať prírodu (v najširšom slova zmysle) a spoločnosť, prenikať do naznačených štyroch „svetov“, úrovni, meniť prírodné a spoločenské deje, ktoré doteraz žiadna (z doposiaľ nám známych bytostí) nedokázala.

Osobitosťou vedecko-technického systému je to, že vďaka nemu človek, ľudstvo „prekračuje“ hranice „samého seba“, pôvodnej biosféry, zemskej planéty; že vytvára umelý abiotický svet a systémy; že vďaka nemu rozširuje vplyvy a aktivity svojho spoločenského pôsobenia.

Preniká do svojej budúcnosti, od kozmického priestoru až po nanosvet. „Vtláča“ im svoj spoločenský systém, ktorý sa stáva „súčasťou“ mega až nanosveta. Zároveň však takto zasieťovaný systém „podriaďuje“ svojim záujmom a zámerom, „podmaňuje“ si vesmír, biosféru, mikročastice a procesy a javy v nich, robí ich „súčasťou“ vlastného ľudského systému.

V tejto súvislosti však musíme poznamenať, že existujú minimálne štyri *limity*, ktoré človek nemôže prekročiť, ktoré určujú rozhodujúcu úlohu a podiel prírody, kozmických až genetických informácií, systémov a procesov na existencii všetkého živého, vrátane človeka a ľudskej spoločnosti.

Po prvé, človek, ľudská spoločnosť, vedecko-technický systém budú *vždy závislé* od prírody, presnejšie od prírodných informácií, systémov, energií a zdrojov. Subkritické a superkritické hranice (Kauffman 2004) prírody a človeka sú zásadne odlišné. Aj keď ľudstvo vytvorí alternatívne zdroje a energie, umelý svet, nemôže horizont prírody prekročiť. Základom a podmienkou existencie aj alternatívnych zdrojov, systémov a energií je opäť príroda.

Po druhé, v prírode, v celom vesmíre panujú *univerzálne prírodné zákony*, ktoré nie je možné narušiť, resp. ktorých eventuálne „narušenie“ by malo takmer okamžite deštruktívny vplyv, v prvom rade na ľudí.

Po tretie, človek sa zrodil ako posledný a je nastavený len na veľmi obmedzené a jemné limity a dobu. Človek je uspôsobený vnímať „len“ mezoúroveň, to je „svet“ medzi mega (kozmos) a mikrosvetom. Akákoľvek malá zmena môže spôsobiť jeho zánik.

Po štvrté, človek, vďaka vedecko-technickému systému, preniká do ďalších svetov, úrovní (mega až nano), avšak na „život v nich“ nie je biologicky ani funkčne stavaný, nebol na to stvorený. Človek je vybavený zmyslami a orgánmi, ktoré mu umožňujú pohybovať sa len na mezoúrovni. Prienik do nanosveta a vesmíru je „nad rámec“ jeho biologických limitov. Preto existuje riziko, že v snahe o ich „ovládanie“ vnesie do nich chaos, naruší jemne naladenú rovnováhu a spustí zatiaľ netušené deštruktívne mechanizmy, ktoré nakoniec zničia i jeho, resp. celé ľudstvo (Volner 2012b).

Vzniká dôležitá otázka: Ako je možné, že si príroda (prírodný systém) a vedecko-technický systém navzájom konkurujú, ba i pôsobia proti sebe? Odpoveď môžeme nájsť v odlišnosti ich zrodu a funkčnej zameranosti. V tejto súvislosti spomenieme len dva dôležité momenty:

Po prvé, ak prírodné bytosti (vrátane človeka) vznikajú na základe *prírodnej (kozmickej, biologickej, genetickej) informácie* (prenosu génov), potom vedecko-technický systém, vzniká na základe *sociovedecko-technickej informácie*.

Po druhé, ak príroda prednostne usiluje o svoju existenciu a diverzifikáciu vďaka *udržiavaniu nízkoenergetickej a nízkoentropickej rovnováhy*, potom rozvoj a diverzifikácia ľudstva sa uskutočňuje za cenu *exponenciálneho rastu spotreby energie a permanentného zvyšovania entropie* ľudského systému. Takáto diverzifikácia je v duchu termodynamických zákonov (Kauffman 2004; Prigogine – Stengersová 2001) vlastne cestou k vlastnému zániku ľudstva.

Vedecko-technický systém je produktom človeka, výsledkom realizácie sociovedecko-technickej informácie. Je hlavným nástrojom diverzifikácie človeka, utvárania a usporiadania ľudskej spoločnosti. Živý organizmus si permanentne hľadá energiu (potravu) a za týmto účelom si rozširuje životný priestor, preniká do svojho okolia. Človek ako biologická bytosť zdedil túto informáciu a to má spoločné so všetkými živými bytosťami. V niečom sa však odlišuje, čo ho robí iným, relatívne samostatným od iných živých druhov – uvedomuje si sám seba, myslí, plánuje, tvorivo a cieľavedome koná. Preto je schopný vytvoriť i vedecko-technický systém a ním pôsobiť na celé svoje okolie. Vďaka nemu diverzifikuje, rozširuje sféru svojho života na základe a často i na úkor prírody. Zvláštnosťou je aj to, že základom vzniku tohto systému nie je genetická informácia (prírodného prvku), ale sociovedecko-technická informácia (spoločenského prvku). Táto skutočnosť umožňuje vedecko-technickému systému, teda ľudstvu istú *relatívnu samostatnosť*, istú „odcudzenosť“, istú „odvahu“ ísť aj proti prírode. Práve na tejto ceste bude vznikať pre ľudí najviac rizík.

Keďže vedecko-technický systém nevzniká na báze prirodzenej genetickej informácie, ale na báze ľudských poznatkov, informácií, sociovedecko-technických (obsiahnutých predovšetkým v pojmoch, poznatkoch a teóriách), ide o štruktúru *nebiologickú*, len ťažko zlučiteľnú s prírodou (Šmajš 2006). Vedecko-technický systém je síce výsledkom evolúcie ľudstva, ale nezakladá sa na genetickej informácii. Platí to aj vtedy, keď výsledkom vedecko-technického systému sú „živé“, „biologické“ systémy, či prvky (umelý vírus, umelé DNA, umelé neuróny atď.). Teda, sociovedecko-technická informácia je iná kvalita, iná fáza, iný druh informácie, je produktom ľudského „sveta“, ktorá je nezávislá od genetickej informácie. Preto môže pôsobiť a zakladať odlišnú, prírode protikladnú štruktúru. Rozvoj vedecko-technického systému často prebieha na úkor prirodzenej, najmä pôvodnej ekosystémovej usporiadanej, avšak zatiaľ prírodu informačne priamo až do jej základov ovplyvňovať nemôže. Zatiaľ nie, ale existuje pravdepodobnosť, že v budúcnosti bude môcť narúšať usporiadanosť prírodných systémov (aj keď lokálne a obmedzene), usporiadanosť prírodných druhov, prenikať až do štruktúry dvojzávitnice DNA. Práve v genetickej manipulácii vidíme najväčšiu hrozbu: vznik omylov, zneužitie nového poznania, použitie kognitívnej techniky a technológie proti prírode i človeku, na vedenie vojen.

Vedecko-technický systém sa neodlišuje od prírody len svojím vznikom a charakterom, ale aj *tempom a spôsobom vývoja*. Zatiaľ čo prírodný systém a jeho konštitutívna genetická informácia sa vyvíja miliardy rokov, sociovedecko-technická informácia sa zrodila, vyvíja a rozširuje len niekoľko stovky rokov (ak vychádzeme zo základov a východísk vedecko-technickej revolúcie). Zatiaľ čo pre prírodu a genetickú informáciu je vlastný nízkoentropický a nízkoenergetický vývoj, pre ľudskú spoločnosť a vedecko-technický systém je vlastný skôr vysokoenergetický a vysokoentropický spôsob vývoja. Jeho vývoj, diverzifikácia je spojený s vysokou energetickou spotrebou, vedúcou k nerovnováhe, k entropii a ku konfliktom. Tento rozdielny spôsob a tempo vývoja prírody a spoločnosti, prírody a vedecko-

technického systému spôsobuje, že spoločenský rozvoj, globalizácia ľudstva, výraznou mierou zasahuje do prirodzeného tempa evolúcie prírody, že oveľa rýchlejšie vyčerpáva prírodu, než je schopná samoobnovy, narúša jej rovnováhu. Presnejšie, ak je niektorý systém existenčne závislý od prírody, potom je to spoločenský systém a jeho produkt - vedecko-technický systém a nie naopak. Príroda existovala a bude existovať nezávisle od toho, či spoločnosť a vedecko-technický systém bol, či bude alebo nebude. To je ich zásadná odlišnosť. Príroda, vesmír, biosféra sú (musia byť) usporiadané systémy s *nízkou entropiou*. Spoločenský rozvoj, rozvoj vedecko-technického systému narúša akýsi „pokoj“ prírody, jej nízku entropiu a postupne ovplyvňuje jej narastanie. Ak má ľudstvo dlhšie existovať a spolu s ním sa bezkonfliktne rozvíjať aj vedecko-technický systém, potom sa musia podieľať na znižovaní vysokej entropie, najmä na "zmiernení" diverzifikácie a rastu potreby ľudstva.

Vedecko-technický systém má ešte ďalšiu charakteristickú črtu: silnú objektívnu tendenciu k *priestorovej expanzii*. Rozvoj vedecko-technického systému postupuje a šíri sa radiálne, t. j. mnohými smermi – vertikálne, horizontálne i transverzálne. Nové poznanie, informácie, technika a technológia v rôznych formách „násilne“ obsadzujú svoje niky, podobne ako kedysi populácie rastlín a živočíchov obsadzovali baktériami obývané ekologické niky. Vzniká tak nebezpečenstvo, že vedecko-technický systém sa zmocní príliš veľkej časti zemského povrchu, biosféry, mikrosвета a oslabí či rozbije integritu prírody (Šmajš 2006).

Rozvoj a šírenie vedecko-technického systému jasne ukazuje, že od začiatku kopíruje dráhu geneticky predpísanej útočnej *adaptívnej stratégie človeka* ako druhu. Zatiaľ vytváranie a použitie vedecko-technického systému závisia od človeka, od jeho genetických vlastností, predovšetkým jeho predpísanou útočnou a adaptívnou povahou a správaním. V doterajšom vývoji človeka bola technika „nevinným“, „hlúpym“ a „obyčajným“ nástrojom v rukách človeka. Nemala zámer, ciele, či povahu. Pravdepodobne s vývojom poznania, techniky a technológie, ktoré sa premietnu do zvyšovania inteligencie strojov bude treba rátať s tým, že vedecko-technický systém bude mať svoje vlastné umelé „genetické informácie“, vlastný spôsob „myslenia“ a vlastnú „inteligenciu“; zrodí sa inteligentná technika, ktorá v mnohom prekoná schopnosti a možnosti človeka. Je otázne, či bude predĺžením pôvodného ľudského genotypu, alebo či si kognitívna inteligentná technika vybuduje opäť vlastnú entitu, vlastnú sféru, vlastnú bytosť, obdobne ako si ju vybudovali ľudia.

Vo vnútri sebestačnej lokálne modifikovanej prírody, ktorá pracuje pre všetko živé, sa rýchlo rozvíja nesebestačná, vysoko štandardizovaná industriálna a technosféra, ktorá – aj keď zdanlivo funguje len pre človeka – svojou protiprírodnou orientáciou človeka ohrozuje (Šmajš 2006). A to nehovoríme o ďalšom mimoriadne negatívnom momente ľudského vývoja – o produkcii kritického množstva abiotického *odpadu*, ktorý príroda nevie funkčne využiť, ktorý už reálne ohrozuje nielen prírodu ale aj samotného človeka.

4 Záver

Ak sa nezmení orientácia ľudskej aktivity, doterajšie ciele využívanie vedecko-technického systému skôr na spotrebu a zisky, než na bezpečný rozvoj ľudstva, môže sa ľudstvo dostať do situácie ako vírus, ktorý bude „len“ parazitom na hostiteľskej planéte. Avšak len dotedy, dokedy úplne energeticky nevyčerpá svojho hostiteľa – našu planétu, dokedy nezničí základné prírodné podmienky pre svoj život. Pre zánik ľudstva postačí, ak zaniknú priaznivé prírodné a spoločenské podmienky pre jeho život a ďalší vývoj, ak sa „vyčerpá“ energia, ak nebude môcť diverzifikovať.

Zoznam literatúry

- Al-Khalili, J. (2003): *Černé díry, červí díry a stroje času*, Aurora, Praha.
- Barros, V. (2006): *Globální změna klimatu*. Praha, Mladá Fronta.
- Capra, F. (2004) : *Tkáň života*. Praha: Academia.
- Capra, F. (2002): *Bod obratu. Věda, společnost a nová kultura*. Praha, MataDharmaGaia.
- Ferris, T. (2005): *Všetko o vesmíre*. Bratislava, REMEDIUM.
- Greene, B. (2006): *Struktura vesmíru. Čas, prostor a povaha reality*, Praha – Litomyšl. Paseka.
- Gribbin, J. (2007): *Pástraní po dvojité šroubovici*. Kvantová fyzika a život. Praha, COLUMBUS.
- Kaku, M. (2007): *Paralelní světy*, Praha, Agro/Dokořán.
- Kauffman, S. (2004): *Čtvrtý zákon. Cesty k obecné biologii*. Praha – Litomyšl: Paseka
- Kleczek, J. (2011): *Nová veda- bioastronomie. Život se Sluncem a ve vesmíru*, Praha, Paseka.
- Kovař, L. (2003): *Hrozí lidstvu katastrofy?* Olomouc, Rubico.
- Kulhánek, P. (2004): *Astronomie a fyzika na přelomu tisíciletí*, Severografia, Most.
- Lomborg, B. (2006): *Skeptický ekolog. Jaký je skutečný stav světa?* Praha, Dokořán, Liberální institut.
- Lovelock, J. E. (2001): *Gaia. Nový pohled na život na Zemi*, Bratislava, Abies.
- Lovelock, J. E. (2012): *Mizející tvář Gaii. Poslední varování*, Praha, ACADEMIA.
- Lynas, M. (2009): *Šest' stupňov. O naší budoucnosti na horúcejšej Zemi*. Bratislava, Ing. Marián Šumšala.
- NÁTR, L. (2006): *Země jako skleník. Proč se bát CO₂?* Praha: Academia
- Prigogine, I. - Stengersová, I. (2001): *Řád z chaosu. Nový dialog člověka s přírodou*. Praha, Mladá Fronta
- Rašek, A. a kol.: *Vnější a vnitřní bezpečnost země (1)*. In: Vojenské rozhledy, roč. 11, 2002, č. 1, s. 3-19
- Rees, M. (2005): *Naše poslední hodina. Přežije lidstvo svůj úspěch?* Praha, Nakladatelství Dokořán a Argo.
- Rees, M. (2004): *Pouhých šest čísel. Skryté síly utvářející vesmír*. Praha, Academia.
- Rees, M. (2002): *Náš neobyčejný vesmír*, Praha: Dokořán.
- Ruddiman, W. F. (2011): *Pluhy, nemoci a ropa. Jak lidé ovlivnili klíma*. Praha, Academia.
- Rušin, V. (2005): *Slnko - naša najbližšia hviezda*. Bratislava, VEDA, vydavateľstvo SAV.
- Stonier, T. (2002): *Informace a vnitřní struktura vesmíru. Průzkum v informační fyzice*, Praha, BEN.
- Šmajš, J. (2006): *Ohrozená kultura. Od evolučnej ontológie k ekologickej politike*, Banská Bystrica, PRO.

- Souček, L. (1984): *Tušenie Súvislosti. Kapitola Hrozba magnetického poľa*, s.179-22, Bratislava, Tatran.
- Volner, Š. (2012a): *Bezpečnosť v 21. storočí*. Bratislava, IRIS.
- Volner, Š. (2012b): *Bezpečnosť ľudstva. Planéta. Vedecko-technický systém. Vesmír. Mikrosvet*. Bratislava, IRIS.
- Volner, Š. (2012c): *Dynamický ekonomický systém. Teoreticko-metodologické skúmanie dynamického ekonomického systému*. Bratislava, IRIS.
- Volner, Š. (2012d): *Geopolitika. klasická, nová, EÚ – geopolitický aktér 21. storočia*, IRIS, Bratislava 2012, 495 strán, ISBN 978-80-89256-75-4.
- Warwick, K. (1999): *Úsvit robotů. Soumrak lidstva*. Praha, Vesmír.
- Ward, P. - Brownlee, D. (2004): *Život a smrt planety Země*. Praha, Dokořán a Argo.
- Westbroek, P. (2003): *Život jako geologická síla*. Praha, Nakladatelství Dokořán.

Štefan Volner is a professor at the Department of Political Science at Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia.
[e-mail: stefan.volner@tnuni.sk]

Discussion

ZÁVERY EURÓPSKEJ RADY K RUSKEJ INVÁZII NA UKRAJINE POČAS FRANCÚZSKEHO PREDSEDNÍCTVA V RADE EÚ

CONCLUSIONS OF THE EUROPEAN COUNCIL FOR THE RUSSIAN INVASION ON UKRAINE DURING THE FRENCH PRESIDENCY OF THE COUNCIL OF THE EU

Matej MINDÁR

Abstract: The aim of our paper is to analyse the conclusions of the formal, extraordinary and informal European Council summits since the beginning of the Russian Federation's aggression into Ukraine on 24 February 2022 during the French Presidency of the Council of the EU. As a research file, we used documents, reports and statements within the European Council adopted between 24. February 2022 and 30. June 2022. Within the selected methods of collecting data in a quantitative way, we used the method of content analysis. In the end, we predicted all our acquired knowledge by theoretical reasoning and tried to formulate statements about possible variants of development through logical reasoning. At the end of our article, we explain why the European Union is unable to conduct its own and sovereign foreign and defence policy. The main reason for this is the attachment of its member states to US foreign and defence policy.

Keywords: Emmanuel Macron, Ukraine, Russian federation, European Council, French Presidency

1 Úvod

Posledné francúzske Predsedníctvo v Rade EÚ (1.január 2022 – 30.jún 2022) vo si svojom Programe v oblasti suverénnejšej Európy zadefinovalo za cieľ spolu s posilnením schengenského priestoru aj ochranu vonkajších európskych hraníc, ako aj kontrolu migrácie a zlepšovanie azylovej politiky v súlade s jej hodnotami a normami medzinárodného spoločenstva. Francúzsky prezident Emmanuel Macron si tiež dal za cieľ vybudovať silnejšiu Európu, ktorá by bola schopnejšia spoločne reagovať v bezpečnostnej a obrannej oblasti. V rámci zahraničnej úniovej politiky plánovalo posilniť kapacitu Európskej únie a zároveň prijať opatrenia na obranu svojich hodnôt a záujmov. Týmto spôsobom chcelo zvýšiť jej odolnosť a pripravenosť na

hrozby a výzvy, ktorým dodnes čelí a ku ktorým prispieva k dosiahnutiu mieru a bezpečnosti na globálnej úrovni. S Ruskou federáciou malo za cieľ pokračovať v podpore aktivity Európskej rady na základe pozície stanovenej 24. a 25. júna 2021 pre jednotný, dlhodobý a strategický európsky prístup, ktorý bol založený na piatich hlavných zásadách. (Európska rada 2022a) „Európska únia sa zaviazala k jednotnému, dlhodobému a strategickému európskemu prístupu založenému na piatich hlavných zásadách. Európska rada vyzýva Radu, Komisiu a vysokého predstaviteľa, aby uvedené zásady naďalej plne uplatňovali, a to s náležitým ohľadom na hodnoty, zásady a záujmy Európskej únie.“ (Európska rada 2021, s. 6) Francúzske Predsedníctvo v tomto smere vychádzalo predovšetkým z Globálnej bezpečnostnej stratégie EÚ z roku 2016 podľa ktorej sa vzťahy s Ruskou federáciou vymedzujú ako „kľúčová strategická výzva“. V marci 2016 stanovila Rada EÚ päť hlavných zásad, ktoré sa majú uplatňovať vo vzťahoch EÚ s Ruskom:

- 1) vykonávanie dohôd z Minska týkajúcich sa konfliktu na východe Ukrajiny ako kľúčová podmienka pre akúkoľvek podstatnú zmenu v postoji EÚ voči Rusku;
- 2) posilnené vzťahy s východnými partnermi EÚ a inými susedmi vrátane Strednej Ázie;
- 3) posilnenie odolnosti EÚ (napríklad energetická bezpečnosť, hybridné hrozby alebo strategická komunikácia);
- 4) selektívna spolupráca s Ruskom v otázkach, ktoré sú v záujme EÚ;
- 5) potreba nadviazať medziľudské kontakty a podporovať ruskú občiansku spoločnosť. (Csaszi 2022)

Odvážne plány francúzskeho Predsedníctva v Rade EÚ zmenila invázia Ruskej federácie na Ukrajinu 24. februára 2022. Prezident Emmanuel Macron preto musel svoje pôvodné programové priority meniť takpovediac z hodiny na hodinu. Nejasná situácia vo východnej Európe zmenila aj vzťah Európskej únie ako celku k ruskému prezidentovi Vladimírovi Putinovi. Úniouí vysokí politickí predstavitelia ako aj prezidenti a predsedovia vlády členských štátov Európskej únie odsúdili jeho kroky, ktoré považovali ako porušovanie medzinárodného práva. Podľa politológov Piotra Burasa, Marie Dumoulinovej, Gustava Gressela, Jeremyho Shapira podmienky zdĺhavej vojny na Ukrajine sťažujú presadzovanie hospodárskeho rozvoja a integrácie Ukrajiny s Európskou úniou. Zároveň sú presvedčení, že povaha dnešnej geopolitickej súťaže neumožňuje nakresliť jasnú hranicu medzi podmienkami vojny a mieru. Takisto zastávajú názor, že v nadchádzajúcich rokoch pravdepodobne nedôjde k definitívnemu ukončeniu nepriateľských akcií medzi Ruskou federáciou a Ukrajinou. (Buras – Dumoulin – Gressel - Shapiro 2022) Podľa nášho názoru vedúce postavenie Francúzska a Nemecka v rámci Únie, sa bude naďalej posilňovať. Pokiaľ politické vedenie oboch štátov bude naďalej politicky, ekonomicky a vojensky podporovať Ukrajinu, môže sa stať v dlhodobom horizonte členským štátom Európskej únie. Podľa politologičiek Susi Dennisonovej a Tary Varmy by sa

Francúzsko malo usilovať o inkluzívnejšiu a participatívnejšiu Európu, ktorá by mohla byť viac konkurencieschopnejšia voči Rusku a Číne. (Dennison - Varm 2022)

2 Metodika práce

Cieľom nášho príspevku je analýza záverov formálnych, mimoriadnych a neformálnych summitov Európskej rady od začiatku agresie Ruskej federácie na Ukrajinu 24. februára 2022 počas francúzskeho Predsedníctva v Rade EÚ. Ako výskumný súbor sme používali dokumenty, správy a vyjadrenia v rámci Európskej rady: Mimoriadne zasadnutie Európskej rady - 24. február 2022; Neformálne zasadnutie hláv štátov alebo predsedov vlád vo Versailles - 10. – 11. marec 2022; Európska rada - 24. – 25. marec 2022; Mimoriadne zasadnutie Európskej rady - 30. – 31. máj 2022; Európska rada - 23. – 24. jún 2022;. V rámci vybraných metód zberu dát kvantitatívnym spôsobom sme používali metódu obsahovej analýzy. Je to analýza obsahových dokumentov a dostupných materiálov presahujúca rámec holého opisu a subjektívnej interpretácie a naopak, snaží sa o subjektivitu a presnosť aj kontrolu platnosti. (Lincényi 2018) V závere sme teoretickým usudzovaním prognózovali všetky naše získané poznatky a logickými úvahami sme sa pokúsili formulovať výpovede o možných variantoch vývoja.

3 Výsledky výskumu

Prezidenti a predsedovia vlád členských štátov Európskej únie reagovali na agresiu Ruskej federácie voči Ukrajine už počas prvého dňa 24. februára 2022 na Mimoriadnom zasadnutí Európskej rady v Bruseli. Ako nepísaný vtedajší dočasný úniový líder francúzsky prezident Emmanuel Macron sa do poslednej chvíle snažil diplomatickou cestou zabrániť ruským vojskám vstúpiť na územie zvrchovanej Ukrajiny. Neustále rokoval s prezidentom Ruskej federácie Vladimírom Putinom. Jeho snahou bolo nájsť prijateľné riešenie, ktoré by vyhovovalo ruskej strane nepodniknúť tzv. špeciálnu vojenskú operáciu. Prezident Macron nebol schopný dať ruskej strane záruky, že sa NATO nadobro vzdá ambície prijať Ukrajinu za svojho člena.

24. február 2022

Lídri Európskej únie 24. februára 2022 v „Záveroch Európskej rady o nevyprovokovanej a neodôvodnenej vojenskej agresii Ruska voči Ukrajine“ lídri národných vlád podľa vlastných slov čo najdôraznejšie odsúdili nevyprovokovanú a neodôvodnenú vojenskú agresiu Ruskej federácie voči Ukrajine. Sú presvedčení, že ruská strana svojimi protiprávnymi vojenskými akciami hrubo porušila medzinárodné právo a zásady Charty OSN čím podľa ich slov oslabuje európsku a celosvetovú bezpečnosť a stabilitu. „Európska rada zdôrazňuje, že uvedené zahŕňa aj právo Ukrajiny zvoliť si svoj vlastný

osud. Rusko nesie plnú zodpovednosť za tento akt agresie a všetky škody a straty na životoch, ktoré spôsobí. Za jeho konanie bude voči nemu vyvedená zodpovednosť.“ (Európska rada 2022b: 1) Okrem toho žiadali Ruskú federáciu, aby okamžite ukončila svoje vojenské akcie, bezpodmienečne stiahlo všetky ozbrojené sily a vojenské vybavenie z celého územia Ukrajiny a plne rešpektovalo územnú celistvosť, zvrchovanosť a nezávislosť Ukrajiny v rámci jej medzinárodne uznaných hraníc. „Európska rada vyzýva Rusko a ozbrojené formácie podporované Ruskom, aby dodržiavali medzinárodné humanitárne právo a zastavili svoju dezinformačnú kampaň a kybernetické útoky.“ (Európska rada 2022b: 1) V tomto smere taktiež odsúdili Bielorusko, ktoré sa podľa ich názoru nepriamym spôsobom rovnako zapojilo do tohto konfliktu. Vyzvali ho preto, aby sa zdržalo takéhoto konania a dodržiavalo svoje medzinárodné záväzky. Európska únia ako celok takisto veľmi rýchlo zareagovala na uznanie samozvaných separatistických subjektov na Ukrajine zo strany Ruskej federácie a nasadenie jeho ozbrojených síl tým, že v reakcii na to prijala reštriktívne opatrenia. „Európska rada sa dnes v úzkej koordinácii s našimi partnermi a spojencami dohodla na ďalších reštriktívnych opatreniach, ktoré budú mať pre Rusko za jeho konanie ďalekosiahle a vážne dôsledky. Uvedené sankcie sa týkajú finančného sektora, sektorov energetiky a dopravy, položiek s dvojakým použitím, ako aj kontroly vývozu a jeho financovania, vízovej politiky, dodatočných zoznamov ruských štátnych príslušníkov a nových kritérií na zaradenie na zoznam. Rada bezodkladne prijme návrhy vypracované Komisiou a vysokým predstaviteľom.“ (Európska rada 2022b: 2) Prezidenti a premiéri členských štátov Únie tiež vyzvali na urgentnú prípravu a prijatie ďalšieho balíka individuálnych a hospodárskych sankcií, ktorý sa vzťahoval aj na Bielorusko. Európska rada okrem toho opätovne potvrdila, že bude neochvejne podporovať nezávislosť, zvrchovanosť a územnú celistvosť Ukrajiny v rámci jej medzinárodne uznávaných hraníc. „Vyzýva všetky krajiny, aby uvedené dva samozvané separatistické subjekty neuznali, neuľahčovali im situáciu a nijakým spôsobom im nepomáhali...EÚ je jednotná vo svojej solidarite s Ukrajinou a bude Ukrajinu a jej ľud spolu so svojimi medzinárodnými partnermi naďalej podporovať, a to aj prostredníctvom ďalšej politickej, finančnej, humanitárnej a logistickej podpory a medzinárodnej konferencie darcov. V nadväznosti na rozhodnutie hláv štátov alebo predsedov vlád EÚ z decembra 2016 Európska rada uznáva európske ambície a európsku voľbu zo strany Ukrajiny, ako sa uvádza v dohode o pridružení.“ (Európska rada 2022b: 2) Na konci Záverov Európskej rady z 24. februára 2022 sa píše, že Európska rada je pevne presvedčená, že používanie sily a nátlaku na zmenu hraníc nemá v 21. storočí miesto. „Napätie a konflikty by sa mali riešiť výlučne prostredníctvom dialógu a diplomacie. EÚ bude naďalej úzko spolupracovať so susednými krajinami a zdôrazňuje svoju neochvejnú podporu zvrchovanosti a územnej celistvosti Gruzínska a Moldavskej republiky a záväzkov k nim. Bude pokračovať v intenzívnej koordinácii s partnermi a spojencami v rámci OSN, OBSE, NATO a G7. Európska rada vyzýva, aby sa pokročilo v práci v oblasti pohotovosti a pripravenosti na všetkých úrovniach, a vyzýva najmä Komisiu, aby predložila

krízové opatrenia vrátane opatrení týkajúcich sa energetiky. Európska rada bude vývoj tejto záležitosti naďalej sledovať.“(Európska rada 2022b: 2-3)

10. – 11. marec 2022

Na neformálnom zasadnutí prezidentov a predsedov vlád členských štátov Európskej únie 10. a 11. marca 2022 vo francúzskom Versailles sa po jeho skočení prijalo „Vyhlásenie z Versailles“. Podľa lídrov národných vlád Ruská federácia vrátila na starý kontinent vojnu. „Rusko nevyprovokovanou a neopodstatnenou vojenskou agresiou voči Ukrajine hrubo porušuje medzinárodné právo a zásady Charty OSN a oslabuje európsku a globálnu bezpečnosť a stabilitu. Spôsobuje neopísateľné utrpenie ukrajinskému obyvateľstvu. Rusko a jeho spolupáchateľ Bielorusko nesú za túto vojenskú agresiu plnú zodpovednosť a zodpovedné osoby budú brané na zodpovednosť za ich zločiny vrátane útokov, ktoré bez rozlišovania mieria na civilistov a civilné objekty. V tejto súvislosti vítame rozhodnutie prokurátora Medzinárodného trestného súdu začať vyšetrovanie. Vyzývame na okamžité zaistenie bezpečnosti a ochrany jadrových zariadení na Ukrajine, a to s pomocou Medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu. Žiadame, aby Rusko okamžite a bezpodmienečne ukončilo svoje vojenské akcie a stiahlo všetky ozbrojené sily a vojenské vybavenie z celého územia Ukrajiny a plne rešpektovalo územnú celistvosť, zvrchovanosť a nezávislosť Ukrajiny v rámci jej medzinárodne uznaných hraníc.“ (Európska rada 2022c: 1) Európska rada zároveň uznala európske ambície a európsku voľbu zo strany Ukrajiny, ako sa uvádza v dohode o pridružení. „Prezident Ukrajiny 28. februára 2022 uplatnil právo Ukrajiny zvoliť si vlastný osud a predložil žiadosť Ukrajiny o prístupenie k Európskej únii. Rada zareagovala rýchlo a vyzvala Komisiu, aby k tejto žiadosti predložila svoje stanovisko v súlade s príslušnými ustanoveniami zmlúv. Kým sa tak nestane, budeme bezodkladne ďalej posilňovať naše väzby a prehĺbovať naše partnerstvo s cieľom podporiť Ukrajinu na jej európskej ceste.“ (Európska rada 2022c: 2) Podľa prezidentov a predsedov vlád členských štátov Únie Ukrajina patrí do európskej rodiny. Zároveň vyzvala Komisiu, aby predložila svoje stanoviská k žiadostiam Moldavskej republiky a Gruzínska. Sú tiež presvedčení, že ruská agresia predstavuje tektonickú zmenu v európskych dejinách. „Na našom stretnutí vo Versailles sme diskutovali o tom, ako si má EÚ v tejto novej realite plniť svoje povinnosti, chrániť svojich občanov, hodnoty, demokracie a svoj európsky model.“ (Európska rada 2022c: 3) Vzhľadom na rastúcu nestabilitu, strategické súperenie a bezpečnostné hrozby sa Európska rada ako celok rozhodla prevziať väčšiu zodpovednosť za bezpečnosť Európskej únie a zároveň podniknúť ďalšie rozhodné kroky smerom k budovaniu európskej suverenity formou zníženia závislosti. Lídri národných vlád mali na mysli posilňovanie celoeurópskych obranných spôsobilostí, znižovanie našej energetickej závislosti a budovanie pevnejšej hospodárskej základne. V oblasti obrany Európska rada deklaruje, že Európska únia prevezme väčšiu zodpovednosť za vlastnú bezpečnosť. Zároveň bude pokračovať v strategickom postupe s cieľom zvýšiť svoju vlastnú obranyschopnosť. Na

strane druhej ale hovorí, že transatlantické vzťahy a spolupráca medzi Únie a NATO sú pri plnom dodržiavaní zásad stanovených v zmluvách a zásad dohodnutých Európskou radou, vrátane zásad inkluzívnosti, reciprocity a rozhodovacej autonómie Európskej únie kľúčom k našej celkovej bezpečnosti. „Silnejšia a spôsobilejšia EÚ v oblasti bezpečnosti a obrany pozitívne prispeje ku globálnej a transatlantickej bezpečnosti a bude dopĺňať NATO, ktoré zostáva základom kolektívnej obrany jeho členov. Solidarita medzi členskými štátmi sa odráža v článku 42 ods. 7 ZEÚ. Zo všeobecnejšieho hľadiska, EÚ opätovne potvrdzuje svoj zámer zintenzívniť podporu globálneho poriadku založeného na pravidlách, ktorého jadrom je Organizácia Spojených národov.“ (Európska rada 2022c: 3) V rámci znižovania energetickej závislosti si Európska únia stanovila ambiciózne ciele zamerané na dosiahnutie klimatickej neutrality do roku 2050. „EÚ pracuje na jej dosiahnutí, pričom súčasná situácia si vyžaduje dôkladné prehodnotenie spôsobu, akým zaistíme bezpečnosť našich dodávok energie. V tejto súvislosti sme sa dohodli, že čo najskôr postupne odstránime našu závislosť od dovozu ruského plynu, ropy a uhlia...“ (Európska rada 2022c: 5) V oblasti budovania pevnejšej hospodárskej základne sa prezidenti a predsedovia vlády členských štátov Únie dohodli, že využívajúc silné stránky jednotného trhu, ktorý sa budeme aj naďalej snažiť dobudovať, zabezpečia, aby bola hospodárska základňa Európy odolnejšia, konkurencieschopnejšia a lepšie pripravená na zelenú a digitálnu transformáciu. (Európska rada 2022c)

24. – 25. marec 2022

Záver z riadneho zasadnutia Európskej rady v dňoch 24. a 25. marca 2022 viac-menej kopírovali „Vyhlásenie z Versailles 10. a 11. marca 2022“. „Európska únia stojí za Ukrajinou a jej ľuďom a Európska rada opätovne potvrdzuje vyhlásenie z Versailles, pričom uznáva európske ambície a európsku voľbu zo strany Ukrajiny, ako sa uvádza v dohode o pridružení. Európska rada opakuje svoju výzvu Komisii, aby predložila svoje stanovisko v súlade s príslušnými ustanoveniami zmlúv. Európska únia bude naďalej poskytovať koordinovanú politickú, finančnú, materiálnu a humanitárnu podporu. Európska únia doteraz prijala významné sankcie, ktoré majú na Rusko a Bielorusko obrovský dosah, a je naďalej pripravená odstraňovať medzery a zabráňovať skutočnému a možnému obchádzaniu, ako aj rýchlo pristúpiť k ďalším koordinovaným masívnym sankciám proti Rusku a Bielorusku s cieľom účinne zmarit' schopnosti Ruska pokračovať v agresii. Európska rada vyzýva všetky krajiny, aby sa k týmto sankciám pripojili. Akékoľvek pokusy, ktorých cieľom je obchádzať sankcie alebo poskytovať pomoc Rusku inými prostriedkami, sa musia zastaviť.“ (Európska rada 2022d: 2) V oblasti obrany očakáva Európska rada analýzu nedostatku investícií do obrany, ktorú Komisia v koordinácii s Európskou obrannou agentúrou vypracuje do polovice mája tohto roka, a návrhy na akúkoľvek ďalšiu iniciatívu potrebnú na posilnenie európskej obrannej priemyselnej a technologickej základne. „To bude príspevkom k úsiliu o posilnenie odolnosti Európskej únie a zvýšenie jej bezpečnostnej a obrannej kapacity prostredníctvom

rozsiahlejších a kvalitnejších investícií, pričom dôraz sa bude klásť na identifikované strategické nedostatky.“ (Európska rada 2022d: 4) Podľa lídrov národných vlád v záujme posilnenia obranných spôsobilostí Únie a jej členských štátov by sa mal využiť plný potenciál finančných nástrojov a iniciatív Európskej únie, najmä Európskeho obranného fondu a stálej štruktúrovanej spolupráce, plánu rozvoja spôsobilostí a koordinovaného ročného hodnotenia obrany. „Okrem toho by sa do konca roka 2022 mali prijať opatrenia na podporu a uľahčenie prístupu obranného priemyslu k súkromnému financovaniu, a to aj čo najlepším využitím možností, ktoré ponúka Európska investičná banka. Európska rada bude pravidelne hodnotiť vykonávanie Strategického kompasu a pokrok v oblasti bezpečnosti a obrany. V prípade potreby poskytne ďalšie usmernenia.“ (Európska rada 2022d: 4) V oblasti energetiky sa prezidenti a predsedovia vlád členských štátov Európskej únie opätovne zhodli čo najskôr postupne ukončiť závislosť Únie od dovozu ruského plynu, ropy a uhlia, ako sa uvádza vo vyhlásení z Versailles. „Európska rada preto so záujmom očakáva komplexný a ambiciózný plán vypracovaný v úzkej koordinácii s členskými štátmi, ktorý na tento účel do konca mája 2022 predloží Komisia. Zohľadnia sa vnútroštátne okolnosti a energetický mix členských štátov.“ (Európska rada 2022d: 5) V hospodárskych otázkach sa podobným spôsobom Európska rada odvoláva na vyhlásenie z Versailles o budovaní otvorenejšej a pevnejšej hospodárskej základne, konkrétne znížením strategickkej závislosti Únie v najcitlivejších oblastiach, ako sú kritické suroviny, polovodiče, zdravie, digitálna oblasť a potraviny, a uplatňovaním ambicióznej a silnej obchodnej politiky, ako aj podporou investícií.(Európska rada 2022d)

30. – 31. máj 2022

V rámci mimoriadneho zasadnutia Európskej rady uskutočneného v dňoch 30. a 31. mája 2022 sa lídri národných vlád dohodli na nasledujúcich bodoch. V súvislosti s Ukrajinou deklarujú, že sú pripravení zintenzívniť tlak na Rusko a Bielorusko, aby zmarili ruskú vojnu proti Ukrajine. „Európska rada vyzýva všetky krajiny, aby sa pripojili k sankciám EÚ. Akékoľvek pokusy, ktorých cieľom je obchádzať sankcie alebo poskytovať pomoc Rusku inými prostriedkami, sa musia zastaviť.“ (Európska rada 2022e: 2) Členovia Európskej rady tiež súhlasili s tým, že šiesty balík sankcií voči Rusku sa bude vzťahovať na ropu, ako aj ropné produkty dodávané z Ruska do členských štátov, s dočasnou výnimkou pre ropu dodávanú ropovodom. „Európska rada preto naliehavo vyzýva Radu, aby ho bezodkladne sfinalizovala a prijala, a pritom zabezpečila fungujúci jednotný trh EÚ, spravodlivú hospodársku súťaž, solidaritu medzi členskými štátmi a rovnaké podmienky aj v súvislosti s postupným ukončovaním našej závislosti od ruských fosílnych palív. V prípade náhleho prerušenia dodávok sa zavedú núdzové opatrenia na zaistenie bezpečnosti dodávok. V tejto súvislosti bude Komisia monitorovať vykonávanie týchto opatrení a pravidelne o ňom podávať správy Rade s cieľom zabezpečiť rovnaké podmienky na jednotnom trhu EÚ a bezpečnosť dodávok.“ (Európska rada 2022e: 2) Vo vojenskej oblasti sú prezidenti a

predsedovia vlád členských štátov Únie odhodlaní naďalej posilňovať schopnosť Ukrajiny brániť svoju územnú celistvosť a zvrchovanosť. „Európska rada v tejto súvislosti víta prijatie nedávneho rozhodnutia Rady zvýšiť vojenskú podporu Ukrajiny v rámci Európskeho mierového nástroja.“ (Európska rada 2022e: 4) V rámci hospodárskej podpory víta Európska rada prijatie rozhodnutia o pozastavení dovozných ciel na celý ukrajinský vývoz do Európskej únie na jeden rok. V oblasti politickej podpory Európska rada berie na vedomie prípravu stanovísk Komisie k žiadosti o členstvo v EÚ, ktorú podali Ukrajina, ako aj Moldavská republika a Gruzínsko. „Európska únia a jej členské štáty zintenzívnia svoje úsilie o nadviazanie kontaktov s tretími krajinami s cieľom podporiť Ukrajinu vo všetkých týchto rozmeroch, bojovať proti falošnej ruskej rétorike a manipulácii s informáciami a predchádzať vyhybaniu sa sankciám a ich obchádzaniu.“ (Európska rada 2022e: 4)

23. – 24. jún 2022

Medzi najkľúčovejšie zasadnutia Európskej rady ohľadom rusko-ukrajinskej vojny bolo zasadnutie Európskej rady v dňoch 23. a 24. júna 2022. V jeho Záveroch sa lídri národných vlád sa zhodli o návrhu vytvoriť Európske politické spoločenstvo. „Európska rada viedla strategickú diskusiu o vzťahoch Európskej únie s jej partnermi v Európe. Diskutovala o návrhu na vytvorenie Európskeho politického spoločenstva.“ (Európska rada 2022f: 1) Jeho cieľom má byť poskytnutie európskym krajinám na celom kontinente platformu na politickú koordináciu. „Mohla by zahŕňať všetky európske krajiny, s ktorými máme blízke vzťahy. Zámerom by bolo posilniť politický dialóg a spoluprácu s cieľom riešiť otázky spoločného záujmu, aby sa posilnila bezpečnosť, stabilita a prosperita európskeho kontinentu. Tento rámec nebude náhradou za existujúce politiky a nástroje EÚ, predovšetkým rozširovanie, a bude plne rešpektovať rozhodovaciu autonómiu Európskej únie.“ (Európska rada 2022f: 1) Ohľadom Ukrajiny sa Európska rada zhodla na tom, že jej bude naďalej poskytovať výraznú podporu celkovej hospodárskej, vojenskej, sociálnej a finančnej odolnosti, vrátane humanitárnej pomoci. Zároveň sa zaoberala jej potencionálnym členstvom v Európskej únii. „Európska rada uznáva európsku perspektívu Ukrajiny, Moldavskej republiky a Gruzínska. Budúcnosť týchto krajín a ich občanov je v Európskej únii.“ (Európska rada 2022f: 4)

4 Záver

Na základe našich výsledkov môžeme konštatovať, že francúzske Predsedníctvo v Rade EÚ podľa Záverov z riadnych, neformálnych a mimoriadnych stretnutí Európskej rady v prvej polovici roka 2022, pohotovo reagovalo na ruskú agresiu voči Ukrajine 24. februára 2022. Európska rada a jej členovia odsúdili kroky Vladimíra Putina, ktoré považovali ako porušovanie medzinárodného práva. Asi najzaujímavejším zistením z našej strany bol obsah Záverov zo zasadnutia Európskej rady v dňoch 23. a 24. júna 2022, v ktorých sa deklarovalo o návrhu na vytvorenie Európskeho politického spoločenstva. Až čas ukáže do akej miery dokáže táto

celokontinentálna politická platforma riešiť aktuálne politicko-bezpečnostné problémy a výzvy Európy. Historicky prvé politické stretnutie Európskeho politického spoločenstva sa uskutočnilo v Prahe 6. októbra 2022 počas českého Predsedníctva v Rade EÚ.

Európska únia sa podľa nášho názoru bude do určitej miery dištancovať od Ruskej federácie po stránke ekonomickej a politickej. Myslíme si, že ak z jej strany neprebehne nejaká forma emancipačného procesu, bude naďalej akosi predĺženou rukou zahraničnej a obrannej politiky USA. Najlepším možným variantom pre súčasnú Európsku úniu by bolo pod taktovkou Francúzska a Nemecka docieľiť vytvorenie vlastnej zahraničnej a obrannej politiky. Vďaka tomu by mala výhodnejšiu vyjednávaciu pozíciu voči Ruskej federácii, USA, Číne atď. Súčasná realita je však úplne iná. Sme presvedčení, že Európska únia bude naďalej vedome či nevedome uplatňovať zahraničnú a obrannú politiku USA. Vďaka tomu sa v niektorých jej členských štátoch môžu objaviť odstredivé tendencie smerujúce k jej postupnému rozpadu. Jedným z riešení ako tomuto scenáru zabrániť je vo vybraných oblastiach posilňovať jej kompetencie s rešpektovaním suverenity jej členských štátov.

Zoznam literatúry

- Buras, P. - Dumoulin, M. - Gressel, G. - Shapiro, J. (2022): Survive and thrive: A European plan to support Ukraine in the long war against Russia. In: *European Council on Foreign Relations*. (9. september 2022), [online], [Citované 21. 12. 2022.] Dostupné na internete: <https://ecfr.eu/publication/survive-and-thrive-a-european-plan-to-support-ukraine-in-the-long-war-against-russia/>.
- Csaszi, L. (2022): Rusko. In: *Informačné listy o Európskej únii - Európsky parlament*. (09-2022), [online], [Citované 7. 12. 2022.] 3 s. Dostupné na internete: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/sk/sheet/177/russia>.
- Dennison, S. - Varm, T. (2022): A certain idea of Europe: How the next French president can lead. In: *European Council on Foreign Relations*. (9. marec 2022), [online], [Citované 21. 12. 2022.] Dostupné na internete: <https://ecfr.eu/publication/a-certain-idea-of-europe-how-the-next-french-president-can-lead/>.
- Európska rada (2021): Závery Európskej rady (24. a 25. júna 2021). In: *Európska rada*. (25. 6. 2021), [online], [Citované 7. 12. 2022.] 9 s. Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/media/50842/2425-06-21-euco-conclusions-sk.pdf>.
- Európska rada (2022a): Recovery, Strength and a Sense of Belonging (Programme for the French Presidency of the Council of the European Union) - 1 January to 30 June 2022. In: *French Presidency of the COUNCIL of the European Union*. (4. 5. 2022), [online], [Citované 7. 12. 2022.] 76 s. Dostupné na internete: https://presidence-francaise.consilium.europa.eu/media/qh4cg0qq/en_programme-pfue-v1-2.pdf.
- Európska rada (2022b): Závery Európskej rady o nevyprovokovanej a neodôvodnenej vojenskej agresii Ruska voči Ukrajine. In: *Európska rada*. (24. 2. 2022), [online], [Citované 7. 12. 2022.] 3 s. Dostupné na internete: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-18-2022-INIT/sk/pdf>.
- Európska rada (2022c): Neformálne zasadnutie hláv štátov alebo predsedov vlád (Vyhlásenie z Versailles 10. a 11. marca 2022). In: *Európska rada*. (11. 3. 2022). [online], [Citované 7. 12. 2022.] 10 s. Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/media/54784/20220311-versailles-declaration-sk.pdf>.
- Európska rada (2022d): Zasadnutie Európskej rady (24. a 25. marca 2022) – závery. In: *Európska rada*. (25. 3. 2022). [online], [Citované 17. 11. 2022.] 10 s. Dostupné na internete: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-1-2022-INIT/sk/pdf>
- Európska rada (2022e): Mimoriadne zasadnutie Európskej rady (30. a 31. mája 2022) – závery. In: *Európska rada*. (31. 5. 2022). [online], [Citované 7. 12. 2022.] 10 s. Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/media/56589/2022-05-30-31-euco-conclusions-sk.pdf>.

Európska rada (2022f): Zasadnutie Európskej rady (23. a 24. júna 2022) – závery. In: *Európska rada*. (24. 6. 2022). [online], [Citované 7. 12. 2022.] 7 s. Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/media/57469/2022-06-2324-euco-conclusions-sk.pdf>.

Lincényi, M. (2018): *Vybrané metódy výskumu v politológii*. 1. vydanie. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 2018, 131 s. ISBN 978-80-8075-801-1.

Matej Mindár is an assistant professor at Department of Political Science at Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia.

[e-mail: matej.mindar@tnuni.sk]

Political Science Forum Contributing to the journal

It is possible to publish several kinds of manuscripts in Political Science Forum. The **Studies** section constitutes the main part of the journal. To this section belong bigger analytical articles with the format of 15 to 30 pages (5000 – 8000 words).

The next section is called **Discussion** and shorter articles are placed there. An article in this section should be between 5 to 10 pages (1500 -3000 words) long and it should be presenting specific view of its author on the theme of the particular issue or alternatively to present a new interesting finding.

The last traditional section of scientific journals is **Reviews**. Authors can evaluate latest interesting books in their field of interest. Reviews are usually 1 to 5 page long (500 - 2500 words).

It is possible to submit manuscripts in electronic form to e-mail address of the address marian.bussa@tnuni.sk in standard formats (.doc, .rtf or .docx).

All submitted manuscripts are evaluated by the editorial staff and selected manuscripts are sent out to peer review. In case of positive review the article will be listed for publishing. Every author will be informed about the decision to publish or to return the article. Unless informed otherwise we presume every manuscript we receive has not been published yet and was not submitted separately to be published elsewhere. Brief information about the author and his current and past positions along with full contact address should be attached in covering letter to the manuscript.

Style Guidelines for Manuscripts:

Title: arial, size 13, bold, all caps

Title in English language: arial, size 13, all caps

Name and surname: arial, size 11, last name in capital letters

Abstract in English and length of 100 to 150 words. It should contain exact topic of the manuscript, used method and authors' findings. (arial, size 11)

Keywords: 4-6 (*arial, size 11, italic*)

Text:

Page format: B5

Font: arial, size 11

Paragraph: 1 line spacing, no extra space before or after paragraph

Format: MS Word (.rtf, .doc, .docx)

Mark **footnotes** with Arabic numbers. Footnotes should be placed on the same page as the text reference, with the same number in the manuscript. To **tables, graphs and pictures** please state the source and mark them with Arabic numbers.

The reference list in alphabetical order at the end of the paper.

Some Examples of the Preferred References Style:

Name of author in the text:

Susser (1992)

Susser (1992; 1994)

Name of author outside of the text:

(Mair 1997: 76)

(Mair 1993; 1998)

(Mair 1997; Gallagher 2005)

Names of authors:

Mair and Gallagher (1998: 11-23)

(Mair, Gallagher 1998: 11-23)

More sources by the same author in the same year of publication:

Mair (1997a; 1997b)

(Mair 1998a; 1998b)

Quotation format:

Quoted text is marked by double quotes, not by Italic.

References

Books:

Mair, P. (1997): Party System Change: Approaches and Interpretations, Oxford, Oxford University Press.

Gallagher M. - Laver M. - Mair P. (2005): Representative Government in Modern Europe: Institutions, Parties, and Governments, New York, McGraw-Hill, 4th edition.

Edited Volumes:

Mair, P. – Zielonka, J. (2002, eds.): The Enlarged European Union: Diversity and Adaptation, London, Frank Cass.

Chapters from Monographs:

Kirchheimer, O. (1966): The Catch-all Party, In: *Mair, P.* (ed. 1990): *The West European Party System*, Oxford, Oxford University Press.

Articles in Journals:

Lijphart, A. (1992): Democratization and constitutional choices in Czecho-Slovakia, Hungary and Poland, 1989-91. *Journal of Theoretical Politics* , vol. IV, no. 2, 207-223.

Mareš, M. (2004): Politický rozměr požadavků německé menšiny v České republice. In: *Středoevropské politické studie*, roč. VI, č. 2-3, [online]. Available at: <<http://www.cepsr.com/index.php>> [Accessed 30. April 2006].

In case of using Internet sources it is necessary to state the date of access.